

JAARVERSLAG ACN 2025

HABITAT

Themareeks

**Groeten uit
Post '65**

Stadszaken

**ACN college
& filmavonden**

Dag van de
Architectuur

ARO Oost

Ateliersessies

HOOG // DIEP

Bouwkamer

Nijmegen

ACN verkent

ACN café

JAARVERSLAG **ACN 2025**

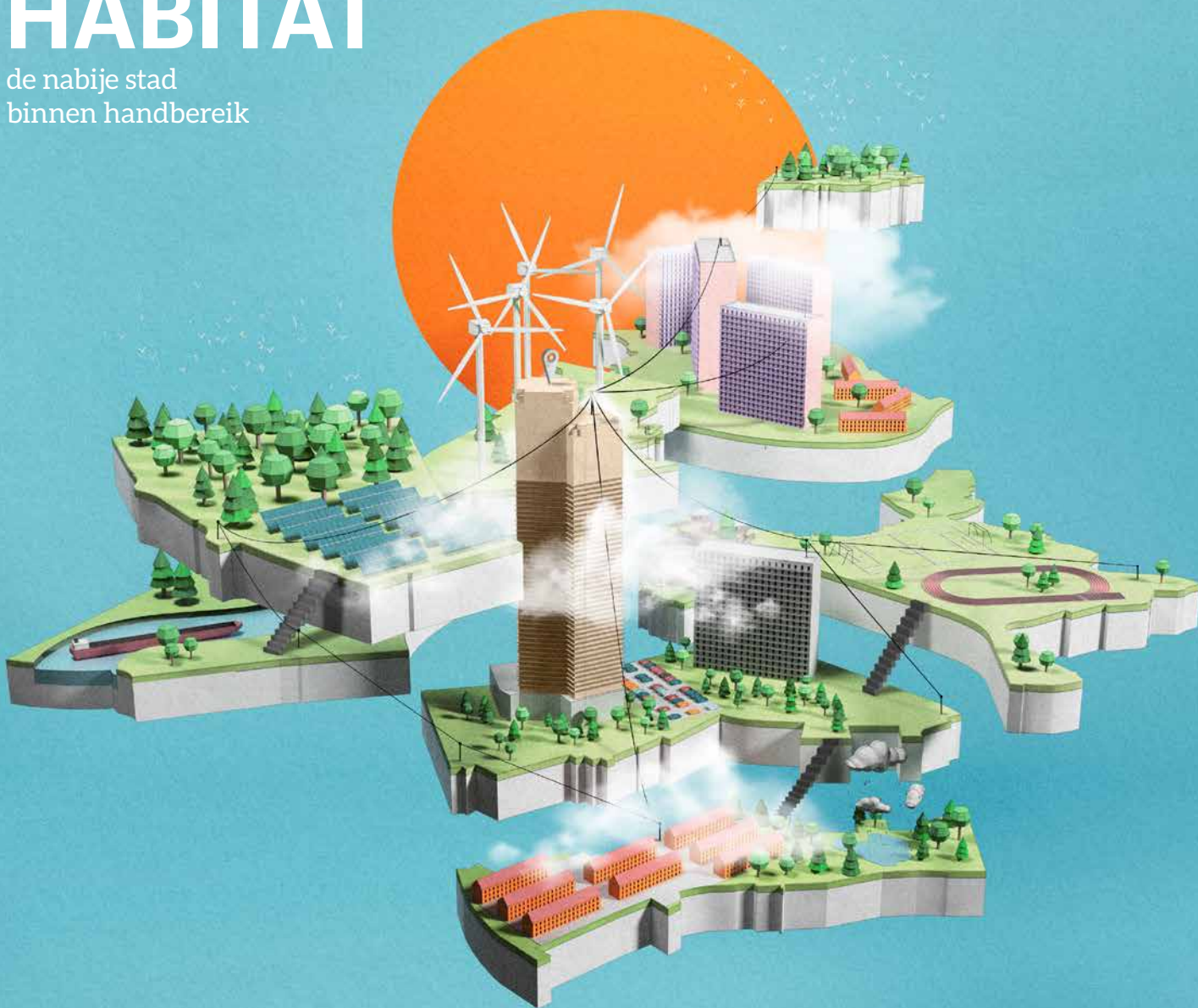

**Architectuurcentrum
Nijmegen**

Jaarprogramma 2025

HABITAT

de nabije stad
binnen handbereik

Illustratie Studio Another Day

KORTE TERUGBLIK

In 2025 onderzocht ACN met het jaarthema *Habitat: de nabije stad binnen handbereik* hoe gemeenschapszin en het samenbrengen van leefwerelden een nieuw sociaal fundament kunnen leggen onder de nabije stad. Een stad waarin niet gebouwd wordt voor rendementen, maar voor gemeenschappen van mensen.

We benaderden de nabije stad als een vraagstuk over toegankelijkheid en gescheiden leefwerelden. Als een ruimtelijke puzzel, waarvan betaalbaar wonen, het mixen van leefwerelden, bouwen van poorten en aanleggen van toegangswegen de essentie zijn. Waarin nabijheid de sociale lijm is van de stad. En waarin stedenbouw en architectuur ook gaan over innovatieve woonconcepten, betaalbaar wonen, sociaal duurzaam ontwerpen en flexibel bouwen.

Habitat

We traptten het jaarprogramma *Habitat* af met een editie van Stadszaken waarin we praatten de noodzaak van een divers woonaanbod voor een levendig Stationsdistrict. Dit is bij uitstek een toekomstige woonplek voor jonge Nijmegenaren en starters op de woningmarkt, maar het woonaanbod sluit niet goed aan bij hun behoeftes én portemonnee. Hoe kan dat? En kan dat ook anders? We lieten ons inspireren door huisvestingsspecialist Darinka Czischke en architecten Martin-Paul Neys en Sebastiaan Vork. Dit programma trok 96 bezoekers.

In februari bespraken we met architect Sanne van Manen en econoom Esther Geuting de potentie van de bestaande woningvoorraad in het vinden van een antwoord op de wooncrisis. In Nijmegen worden grote stappen gezet in de woningbouwopgave door flink te bouwen op plekken als Kanaalzone-Zuid en het Stationsdistrict. Daar is veel ruimte, maar welke kansen bieden de bestaande gebouwen in de stad voor nieuwe woonruimtes? Dit programma trok 66 bezoekers.

In maart vervolgden we de themareeks met een programma over het belang van buiten spelen en de rol daarin van landschaps- en speelplekarchitectuur. De stad verdicht en kinderen komen steeds minder buiten. Hoe maken we de buitenruimte weer aantrekkelijk? En hoe gaan we om met de beperkte ruimte die er in steden is? Samen met Radboud Reflects, pedagoog Saskia van Schaik en

ontwerper Elger Blitz bespraken we hoe we plaats moeten maken voor speelruimte in de stad. Dit programma trok 43 bezoekers.

In april bespraken we hoe we ouderen beter kunnen betrekken bij de stad. Nederland vergrijsd razendsnel, maar een passend woonklimaat voor ouderen ontbreekt. Hoe kunnen we een stad inrichten waarin we meer voor elkaar zorgen? Architect Erik Vrieling en onderzoeker Masi Mohammadi gingen dieper in op deze vraag. Tussen hun lezingen door spraken de senioren Irma van den Heuvel en Stanley Celestijn, beiden woonachtig in Lent, over hoe zij kijken naar het geschetste toekomstbeeld. Dit programma trok 61 bezoekers.

In juni richtten we onze blik op het ontwerpen van asielzoekerscentra. Hoe ontwerp je een nieuw thuis voor asielzoekers? En hoe zorgen we er samen voor dat kwaliteit van en de participatie rondom vluchtelingenopvang verbetert? Tijdens het programma *Het azc als buurtgenoot* gingen we in gesprek met architect Lorien Beijaert, politicus Quirijn Lokker en interieurarchitect Nasma Al-Shutfa. Dit programma trok 46 bezoekers.

Eind juni transformeerden we het Joris Ivensplein tot het *Plein voor de Stad*: een eendaags pop-up plein om elkaar te ontmoeten, even te vertragen en ideeën uit te wisselen. Even geen haast en verplichtingen, maar een lekker bakje koffie, een praatje en een plek om gewoon te zijn. We gingen in gesprek met Nijmegenaren over wat er nog ontbreekt in de stad: waar is behoefte aan als het gaat om ongedwongen ontmoetingsplekken? Deze dag ontmoetten we ruim 100 bezoekers.

We startten het najaar met een debat in september over een gemengde Winkelsteeg, waar de leefwerelden van lage, hoge en middeninkomens elkaar kruisen. De gedeelde norm op deze plek is: niemand heeft een tuin of auto voor de deur en iedereen deelt aantrekkelijke openbare ruimte. Maar hoe staat het met de sociale cohesie

KORTE TERUGBLIK

in dit woonconcept? We bespraken de leefwerelden van Winkelsteeg met stedenbouwkundige Wander Hendriks, sociaal psycholoog Lotte Vermeij en landschapsarchitect Berdie Olthof. Deze avond trok 82 bezoekers.

In november braken we een lans voor Post '65-architectuur in Nijmegen, met architecten Bart van Kampen en Hedwig van der Linden en de erfgoedexperts Leon van Meijel en Martijn Oosterhuis. Hoewel de historische waarde van gebouwen en wijken uit de periode 1965-1990 steeds meer wordt gezien, blijft de publieke waardering laag. Nu veel bouwwerken qua duurzaamheid en indeling niet meer voldoen en de sloophamer dreigt, staat Nijmegen voor een prangende vraag: wat moeten we koesteren, en hoe dan? Dit programma trok 94 bezoekers.

Daarnaast publiceerde ACN tien ansichtkaarten van Nijmeegse gebouwen uit de zogenaamde Post '65-tijd, verzameld in een speciale bewaardoos. Met deze collectie kaarten wil ACN het bewustzijn over Post '65 vergroten en markante Nijmeegse architectuur uit die periode het land – of zelfs de wereld - rondsturen.

Hoe betrek je bewoners op een goede manier bij stedelijke ontwikkeling? En hoe maak je samen een stad waarin ieder een zich thuis voelt – zelfs de natuur? Die vragen stonden centraal tijdens het programma *De binnenstad in verbeelding*, waarin we met onderzoeker Petra van der Kooij (PBL) en procesmanager Ien van der Coelen (gemeente Nijmegen) in het participatieproces doken. Het programma werd afgesloten met een scenariosessie, een alternatieve vorm van participatie, geleid door Ilse Schaminée (LUX). Dit programma trok 52 bezoekers.

ACN college & filmavonden

In 2025 stonden ACN college & filmavonden in het teken van contextueel ontwerpen. We bespraken architectuur die gevoelig is voor zijn omgeving en nieuwe verbindingen legt. We gaven architecten het podium die ontwerpen vanuit samenhang en verbinding en zich af durven zetten tegen weeffouten in onze samenleving. Die architectuur maken die niet universeel en iconisch is, maar plaatsgebonden en harmonisch.

Architect Eric Frijters sprak over het benaderen van de stad als levend organisme. Landschapsarchitect Maike van Stiphout ging in op de verwilderde stad, met aandacht voor een regeneratieve aanpak en natuurinclusief ontwerpen. Architect Jan Peter Wingender sprak over de kunst van het herbestemmen, en architect Arna Mačkić

ging dieper in op ontwerpen als culturele opgave. Hoe maak je betekenisvolle plekken voor bewoners, waarin de culturele en historische lagen van de stad samenkomen?

Naast vier colleges vonden er drie filmavonden plaats, met nagesprekken na de filmvertoningen. Met de vertoning van de documentaire *The Promise* doken we in de multifunctionele architectuur van de invloedrijke Indiase architect Balkrishna Vithaldas Doshi. In de film *Make Do With Now* zagen we hoe bij jonge Japanse architecten de interesse voor 'starchitects' verdween en plaatsmaakte voor een sociale en ecologische benadering van het vak. Met de derde filmavond doken we in de wereld van de eigenzinnige, in Nijmegen geboren architect Carel Weeber – die decennialang een stempel drukte op de Nederlandse architectuurwereld. Deze zeven avonden trokken samen 352 bezoekers.

Hoog // Diep

In 2025 richtte onze stadsredactie Hoog // Diep in 8 artikelen de blik op verschillende urgente thema's in Nijmegen en omstreken, waarmee ze in 2025 zo'n 3.500 online lezers wist te bereiken. Zo werd het verhaal verteld achter het ontstaan van de nieuwe Nijmeegse Eyup Sultan Moskee, en ging de redactie dieper in op de waarde van ontwerp en architectuur voor een humane asielopvang – aansluitend bij het programma dat ACN rond dit thema organiseerde. Ook dook Hoog // Diep in de wereld van de studentenhuysvesting, waar het tekort aan kamers nijpend is. Tot slot werd het sloopbeleid in Nijmegen onder de loep gelegd: wordt de sloophamer niet soms te snel toegepast?

In de serie 'Nijmeegse ontwerpers aan het woord' werden verschillende architecten en stedenbouwers geïnterviewd over hun werk. Ook lieten ze hun licht schijnen op de stad, de toekomst van de stad en op het Nijmeegse architectuurklimaat. In deze serie werden in 2025 architect Bob Romijnders, Dominik Kriska en Ermin Jagurdzija (adviesbureau Pouderoyen Tonnaer) en Ilja van Soest (stedenbouwkundige bij Gemeente Nijmegen) geïnterviewd. Zin toevoegen: De publicaties van Hoog // Diep werden in totaal meer dan 3.400 keer bekeken.

ARO 2025

Daarnaast organiseerden we in opdracht van de ministeries VRO en OCW in Oost-Nederland een programmareeks in het kader van Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp (ARO). Samen met de architectuurcentra van Apeldoorn (Bouwhuis), Arnhem (CASA), Deventer (Rondeel), Enschede

(Architectuurcentrum Twente) Nijmegen (ACN) en Zwolle (ZAP) organiseerden we een vijfdelige programmareeks en een slotbijeenkomst met Rijksadviseur Noël van Dooren, waarin ruimtelijke uitdagingen en fricties in het landschap van Oost-Nederland de centraal stonden. Van de gespannen relatie tussen natuur en recreatie tot wonen en water. De zes bijeenkomsten van ARO Oost trokken samen 407 bezoekers.

Wat nemen we mee naar 2026?

In het jaarprogramma *Habitat* zagen we hoe waardevol het is om de stad te bekijken vanuit de leefwereld van specifieke groepen mensen. Het zorgde voor mooie samenwerkingen met nieuwe (culturele) partners. Zo werkten we samen met Club Goud en De Schoenfabriek, en richtten we ons tot jongeren en starters, nieuwkomers, kinderen, senioren en toevallige voorbijgangers.

Het is lang niet vanzelfsprekend dat de stad een rechtvaardige plek is voor spelende kinderen, mensen die een nieuw bestaan zoeken of starters op de woningmarkt. De auto is nog steeds dominant aanwezig in de openbare ruimte, het onbekende houden we liever bij ons vandaan en we zitten vast in eigen gecreëerde economische en ontwikkelmodellen. Door experts uit te nodigen die radicaal anders naar de gebouwde omgeving kijken en specifieke groepen het podium te bieden poogden we de blinde vlekken van de stad zichtbaar te maken, om nieuwe openingen te creëren.

In 2026 zoeken we in de onderstroom naar lokale pioniers die dit al doen. Zelfbouwers, stadsfilantropen, eigenzinnige ambtenaren en vooruitstrevende ontwerpers en ontwikkelaars die vanuit compassie, samenredzaamheid en verbondenheid mogelijkheden zien om het anders te doen. In ons nieuwe jaarprogramma geven we de Nijmeegse onderstroom een gezicht en laten we zien hoe gedeelde waarden de drager kunnen zijn van een toekomstbestendige, inclusieve stad.

In dit jaarverslag lees je uitgebreide samenvattingen en vind je doorverwijzingen naar onze website voor video's, interviews en publicaties.

We wensen je veel leesplezier toe!

'In het jaarprogramma *Habitat* zagen we hoe waardevol het is om de stad te bekijken vanuit de leefwereld van specifieke groepen mensen.'

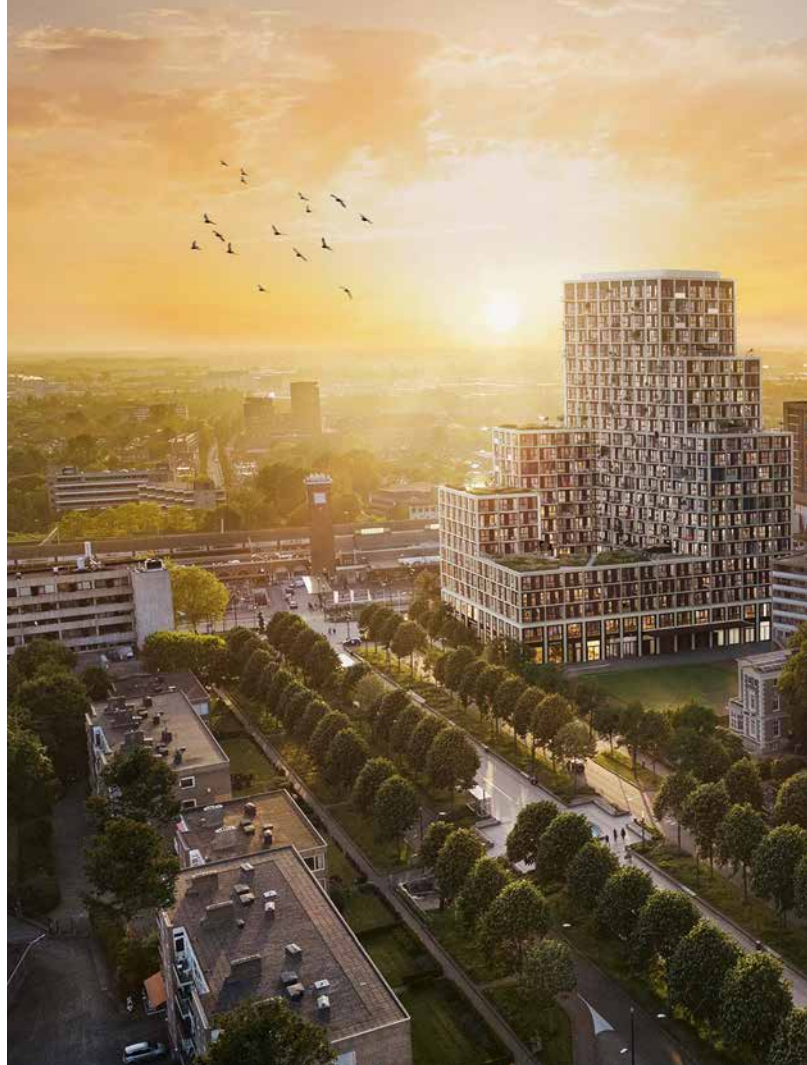
HABITAT

Samenwonen in het stationsdistrict

28 januari

Het Stationsdistrict is bij uitstek een toekomstige woonplek voor jonge Nijmegenaren en starters op de woningmarkt: autoloos wonen, dichtbij OV en midden in de levendige stad. Toch sluit het woonaanbod in de stad niet goed aan bij hun woonbehoeftes én portemonnee, omdat de markt grosso modo slechts twee woonsmaken kent: appartement en rijtjeshuis. Hoe komt dat? En kan dat ook anders? Op 28 januari lieten we ons inspireren door huisvestingsspecialist Darinka Czischke en architecten Martin-Paul Neys en Sebastiaan Vork en praatten we over de noodzaak van een divers woonaanbod voor een levendig Stationsdistrict.

Sebastiaan Vork opende de avond met een PechaKucha presentatie over zijn afstudeerproject: een herontwerp van het oude belastingkantoor in Nijmegen als eerste wooncoöperatie van Nijmegen. Voor Vork is de architect een *spatial agent*. Het is zijn of haar taak om de belangrijkste ruimtelijke maatschappelijke problemen aan te pakken waarvoor we nu staan: de wooncrisis. Ook wil hij in zijn ontwerp *Post-'65 erfgoed in Nederland* nieuwe kansen bieden, en het principe van 'nooit meer slopen' agenderen. Het ontwerp betreft hergebruik van een voormalig Belastingkantoor in Nijmegen tegenover het centraal station. Zijn ontwerp past adaptief hergebruik van het gebouw toe, waarbij er ruimte is voor verandering in de loop van de tijd. Een bewoonbare bouwplaats; iets dat uitstekend past bij coöperatief wonen. Een belangrijk aandachtspunt is hoe gebouwen functioneel blijven en hoe bewoners zich deze ruimtes kunnen toe-eigenen. De zuidgevel van het gebouw fungeert als een etalage voor de wooncoöperatie en als een overgangsruiimte naar de stad. Hier kan collectieve huisvesting een belangrijke rol spelen, waarbij bewoners samenwonen als een soort gezin en gemeenschappelijke ruimtes delen.

Friends-woningen en collectief wonen

Martin Paul Neys werkt aan de ontwikkeling van zogenaamde friends-woningen voor woningcorporatie Talis. In de jaren '70 werd de HAT-eenheid geïntroduceerd voor alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens. Vandaag de dag zien we een heropleving van dit concept, zij het in een vernieuwde vorm. Friends-woningen zijn een antwoord op de stijgende woningprijzen en de behoefte aan flexibel wonen. Door enkele vierkante meters van individuele woonruimtes af te snoepen en deze te gebruiken voor gemeenschappelijke ruimtes, ontstaat een nieuwe woonvorm die sociale interactie bevordert. Bijvoorbeeld, een standaardappartement kan getransformeerd worden tot een gedeelde woning met 90m² aan gemeenschappelijke ruimte, wat het sociale aspect van wonen vergroot.

Echter, friends-wonen wordt niet altijd als een bewuste keuze gezien, maar eerder als een noodzaak. Jonge mensen kiezen ervoor samen te wonen omdat individuele woonruimte onbetaalbaar is. Het is tijd dat we de friends-woning gaan zien als verbetering van onze huidige woonvorm, en niet als noodzakelijk kwaad.

'Het gebrek aan aanbod zorgt er voor dat woningzoekenden gedwongen worden te kiezen uit een appartement of gezinswoning.'

Onderzoek naar collectieve woonvormen

Darinka Czischke (TU Delft) deed onderzoek naar collectieve woonvormen en paste dit toe op de potentie die alternatieve woonvormen bieden voor het stationsdistrict. Historisch gezien zijn coöperatieve woonvormen altijd sterk aanwezig geweest, maar tegenwoordig wordt er nog maar weinig gebruik van gemaakt. Dit is volgens Czischke een kip-ei verhaal. Zonder aanbod, geen vraag.

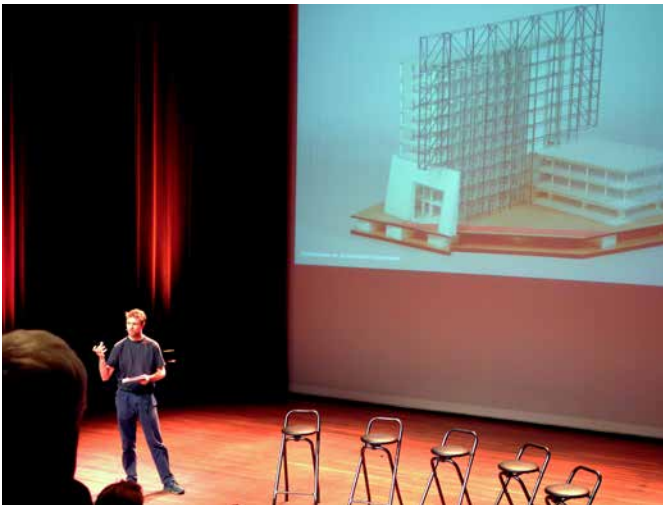
Sebastiaan Vork, Martin-Paul Neys, Darinka Czischke, Paul Matthieu en Mireille Jeurnink, foto More or Less Design

Het aanbod komt nog maar beperkt op gang, doordat er nog geen goed verdienmodel voor ontwikkelaars is om de markt van collectieve woonvormen te vullen. Het gebrek aan aanbod zorgt er voor dat woningzoekenden gedwongen worden te kiezen uit een appartement of gezinswoning, die voor hen door huishoudensverdunding en prijsstijgingen vaak niet meer haalbaar zijn.

Maar ook aan de vraagkant zijn er barrières. De financiering is vaak moeilijk rond te krijgen in Nederland. In andere landen, zoals Zweden en Frankrijk, zien we al succesvolle voorbeelden waarbij wooncorporaties actief betrokken zijn bij het realiseren van collectieve huisvesting. Ook is groepsvorming vaak moeilijk. Bewoners moeten niet alleen toevallig samen wonen, ze moeten ook de intentie hebben om samen uitdagingen aan te gaan. Om een echte collectieve woonvorm in te passen in het stationsdistrict, is het dus ook belangrijk om gemeenschappen te creëren waarbinnen de bewoners een commitment aangaan. Zo laat Czischke een aantal eigenschappen zien van een collectieve woongroep, zoals intentionaliteit en betrokkenheid.

De rol van collectief wonen in het Stationsdistrict

Gebiedsmanager Paul Matthieu gaf aan dat het Stationsdistrict een gebied is waar sociale huurwoningen worden gerealiseerd, maar waar collectief wonen nog geen duidelijke rol speelt. De moeilijkheid is om deze woonvorm

Sebastiaan Vork, foto More or Less Design

Darinka Czischke, foto More or Less Design

in te passen in bestaande plannen. In veel gevallen wordt een deel van de woningbouw ontwikkeld voor beleggers, die vaak de voorkeur geven aan standaard woonproducten boven innovatieve woonconcepten zoals friends-woningen. In Duitsland zijn er al succesvolle voorbeelden van collectieve woonprojecten, waarbij Baugruppen gemakkelijker toegang hebben tot financiering. In Nederland is dit proces lastiger, maar er wordt gekeken naar manieren om dit te faciliteren. Ontwikkelaar Mireille Jeurnink lichtte het perspectief van de ontwikkelaar toe, waar alternatieve woonvormen vaak ook bij de financiering stuk lopen. Czischke wierp de hamvraag van de avond op: hoe zorgen we dat we niet steeds de bal van verantwoordelijkheid naar elkaar over blijven gooien?

Toekomstperspectieven voor Nijmegen

Het experimenteren met nieuwe woonvormen is van groot belang voor de toekomst van het wonen in Nijmegen, maar de vraag blijft wie in deze woningen gaat wonen en hoe deze woonvormen bijdragen aan een duurzame wooncarrière. Wanneer woningen te klein zijn, ontstaat het risico dat bewoners snel doorstromen, waardoor

het gebied een tijdelijke uitstraling krijgt en bewoners zich minder verbonden voelen met hun omgeving. De sprekers concludeerden ook dat er een derde woonvorm moet komen die tussen sociale huur en de particuliere koopmarkt in ligt. Dit biedt kansen voor een diverser woningaanbod en stimuleert innovatieve woonconcepten.

De avond werd literair afgesloten door dichter Helen Weeres.

‘Hoe zorgen we dat we niet steeds de bal van verantwoordelijkheid naar elkaar over blijven gooien?’

HABITAT

Woonkansen in de bestaande stad

25 februari

De komende jaren maakt Nijmegen grote stappen in de woningbouwopgave door flink te bouwen op plekken als Kanaalzone-Zuid en het Stationsdistrict. Logisch, want daar is nog veel ruimte, maar ook bestaande gebouwen in de stad bieden veel kansen voor nieuwe woonruimtes. Daarom besprak ACN met architect Sanne van Manen en econoom Esther Geuting de potentie van de bestaande woningvoorraad in het vinden van een antwoord op de wooncrisis.

Sanne van Manen, initiatiefnemer Platform Woonopgave, opende de avond met een presentatie over het benutten van de bestaande stad en het terugbrengen van de menselijke maat in de woningmarkt. Van Manen benadrukte dat het gangbare credo 'bouwen, bouwen, bouwen' een te eenzijdige benadering is, gezien alle uitdagingen op het gebied van CO₂-uitstoot, drinkwatertekort, stikstofproblematiek, waterkwaliteit en netcongestie.

Een miljoen woningen

Van Manen bekritiseerde de vercommercialisering van de woningmarkt, waar woningen steeds vaker als 'product' worden gezien in plaats van als een thuis. 'Door stijgende huizenprijzen is inmiddels slechts drie procent van het woonaanbod betaalbaar voor 37,5% van de huishoudens. Zij zijn veelal aangewezen op slecht geïsoleerde, dure huurwoningen.' Het gevolg: geen hypotheek maar wel hoge maandlasten, wat de woningmarkt steeds schrijnender tot een aanjager van ongelijkheid maakt.

Omdat de bouw door stikstof en netcongestie op slot zit, ligt het antwoord op de wooncrisis volgens Van Manen niet bij nieuwbouw in het weiland, maar in het beter benutten van de bestaande stad. Leegstaande gebouwen en ruimtes, en het herindelen van bestaande woningen bieden een enorme potentie voor nieuwe plekken om te wonen. Volgens berekeningen van Platform Woonopgave

‘Omdat de bouw door stikstof en netcongestie op slot zit, ligt het antwoord op de wooncrisis in het beter benutten van de bestaande stad.’

zou er ruimte zijn voor één miljoen extra woningen, zonder er ook maar één in het weiland te bouwen.

Koppelkansen

Nieuwe woningen creëren in de bestaande stad heeft volgens Van Manen veel maatschappelijke meerwaarde: het draagt bij aan gemeenschapsvorming, benut bestaande infrastructuur en is goed voor de lokale economie. Bovendien biedt het een oplossing voor andere urgente opgaves, zoals de energietransitie, de verduurzaming van woningen en het tegengaan van eenzaamheid.

Van Manen noemde het ombouwen van leegstaande winkelcentra en garages, het ontwikkelen van dakdorpen om hittestress tegen te gaan en het toevoegen van collectieve woonvormen aan bestaande buurten om ontmoeting te stimuleren. Ze pleitte hierbij wel voor andere beheersvormen zoals de wooncoöperatie – waarbij de gecreëerde woningen collectief bezit blijven – zodat de woningen betaalbaar blijven.

Optoppen als kansrijke strategie

Esther Geuting, directeur innovatie bij Stec Groep, vervolgde de avond met een pleidooi voor optoppen aan de hand van concrete cijfers en scenario's. Geuting benadrukte net als Van Manen dat vijftig procent van de

huishoudens uit eenpersoonshuishoudens bestaat en mensen eerder te groot dan te klein wonen. Nieuwe woningen zijn dus nodig vanwege huishoudensverdunding, waarbij het beter benutten van bestaande woonruimtes – door bijvoorbeeld te splitsen – ook een belangrijk agenda-punt is.

In de tweede helft van haar presentatie ging Geuting verder in op optoppen – het toevoegen van extra woningen bovenop bestaande gebouwen – als een heel effectieve manier om snel extra woningen te realiseren. Uit een onderzoek van Stec Groep bleek de potentie van optoppen goed te zijn voor zeventien procent van de totale woningbouwopgave. ‘Tot 2030 kunnen hiermee 100.000 extra woningen worden gerealiseerd met minimale inspanning en maximale impact. Er heerst nu nog wat angst voor het idee van optoppen vanwege de mogelijk complexe bouwprocessen, waardoor het meer tijd en moeite zou kosten dan nieuwbouw.’ Daarom stelde Geuting voor om optoppen als een product te benaderen en niet als losstaande projecten, door het bouwproces te standaardiseren. Met modulaire bouwtechnieken wordt optoppen zo behapbaar én betaalbaar.

Hoe gaan we dit doen?

Geuting vervolgde dat optoppen voor woningcorporaties een bijzonder kansrijke strategie is, omdat zij veel

Esther Geuting, Sanne van Manen en Jeanneke Bosch, foto More or Less Design

Esther Geuting, foto More or Less Design

Sanne van Manen,
foto More or Less Design

woningen bezitten en daarbinnen op zoek kunnen gaan naar vergelijkbare casussen. In Nijmegen zijn momenteel al 5.600 woningen geschikt om direct opgetopt te worden, waarvan de eerste woningen al over tweeënhalf jaar opgeleverd zouden kunnen worden. Geuting sloot zich aan bij het pleidooi van Van Manen om op zoek te gaan naar koppelkansen: juist nu is het moment om optoppen samen te pakken met verduurzamingsopgaves van bestaande corporatiewoningen.

'In Nijmegen zijn momenteel al 5.600 woningen geschikt om direct opgetopt te worden.'

Woningdelen

Vervolgens gingen Van Manen en Geuting in gesprek met Jeanneke Bosch, beleidsadviseur bij Talis, en Arno Koldenhof, concernmanager Stadsontwikkeling bij gemeente Nijmegen. Onder leiding van gespreksleider Dave Willems gingen ze dieper in op optoppen en woning splitsen in Nijmegen. Door grote NOVI-subsidies op belangrijke gebiedsontwikkelingen in Nijmegen en de bijbehorende deadlines richt de gemeente zich momenteel nog weinig op deze twee manieren van

verdichten, vertelde Koldenhof. Maar de ambitie om dat wel te doen, die is er. Bosch vertelde dat er vooral in Dukenburg veel onderbewoning is, waar veel minder mensen wonen dan waar het stadsdeel voor gebouwd is. Meer woningen creëren door kadastraal te splitsen is echter ingewikkeld en kostbaar.

Grote stappen maken

Hoe kan de door Geuting bepleitte schaa sprong voor optoppen, maar ook voor splitsen, gemaakt worden? Van Manen vertelde dat de financiering van dit soort projecten nog een groot struikelblok is. Momenteel zijn woningcorporaties en private investeerders nog de enige partijen die investeren in dergelijke projecten. Koldenhof vertelde dat de gemeente ook zoekt naar woningen om te splitsen en op te toppen, voor bijvoorbeeld studentenwoningen, maar dat het implementeren op grote schaal nog moeilijk is. Een grote belemmering in het woonbeleid, zoals ook het geval is bij het woningdelen van Talis, is dat één voordeur wordt geteld als één huishouden. Dat betekent dat de bewoners niet alleen huurtoeslag mislopen, maar ook door de kostendelersnorm gekort kunnen worden op hun uitkering. Als we de potentie van de bestaande stad écht willen benutten, moet de Rijksoverheid dus ook zijn steentje bijdragen door het woonbeleid onder de loep te nemen.

Carve Discovery

HABITAT

Buitenspelen in de stad

31 maart

‘Buitenspelen is niet alleen iets voor kinderen, maar gaat over brede maatschappelijke ontwikkelingen.’ Met die boodschap opende gespreksleider Dave Willems de avond. De stad verdicht, en kinderen komen steeds minder buiten. Hoe maken we de buitenruimte weer aantrekkelijk? En hoe gaan we om met de beperkte ruimte die er in steden is? Tijdens dit programma, georganiseerd door ACN en Radboud Reflects, spraken pedagoog Saskia van Schaik en ontwerper Elger Blitz over het belang van buitenspelen en hoe we plaats moeten maken voor speelruimte in de stad.

Verwilderingpedagogiek

Van Schaik, onderzoeker aan de Radboud Universiteit, introduceerde de term ‘verwilderingpedagogiek’, een concept waarin kinderen meer ruimte krijgen om zelf te ontdekken en hun eigen verantwoordelijkheid te nemen in de interactie met hun omgeving. Ze pleitte voor een pedagogisch klimaat waarin kinderen niet enkel beschermd worden tegen risico’s, maar juist worden aangemoedigd om hiermee te leren omgaan. ‘Ik wil een pleidooi voor verwildering houden. Durven loslaten, durven vertrouwen, verantwoordelijkheid delen.’ Verwilderingpedagogiek staat in scherp contrast met de gecontroleerde en afgebakende speelplekken die we in stedelijke gebieden vaak aantreffen.

In plaats van kinderen te beperken tot een afgebakend speelterrein, zouden we moeten nadenken over hoe we

Dave Willems, foto Ramon Tjan

Saskia van Schaik, foto Ramon Tjan

hen de vrijheid kunnen bieden om te spelen in een natuurlijker, ongerept gebied, zoals een moeras. Het moeras is een gebied waar kinderen vrij kunnen exploreren, zonder dat alles al van tevoren is vastgelegd. Zij toonde de foto van een groep kinderen in een kring, koppen omlaag, starend naar een regenworm. In een onvoorziene situatie als deze ontstaan mogelijkheden om samen te werken, conflicten op te lossen en te leren over de omgeving. Van Schaik wees op onderzoek dat aantoont dat kinderen die buiten spelen in groenere omgevingen, niet alleen fysiek actiever zijn, maar ook beter in staat zijn om met risico's om te gaan. Ze ontwikkelen een rijker taalaanbod, leren hun motoriek beter te beheersen en hebben minder conflicten met anderen.

Waarom lukt het ondanks de voordelen niet om 'het moeras naar de stad te brengen'? Het idee van rust, reinheid en regelmaat, dat zijn oorsprong vindt in Johan van

'Ik wil een pleidooi voor verwildering houden. Durven loslaten, durven vertrouwen, verantwoordelijkheid delen.'

Beverwyck's *Schat der Gezontheyt* en een grote invloed heeft gehad op de Nederlandse cultuur, speelt daar volgens Van Schaik een sleutelrol in. Rust en regelmaat waren zijn antwoord op het voorkomen van ziekteoverdracht. Het idee dat kinderen geen vuile handen mogen krijgen, dat alles binnen huis schoon moet blijven en dat kinderen niet te laat naar bed mogen, zijn nog steeds zichtbaar in de opvoeding vandaag de dag. 'We zijn daarin doorgeslagen', stelde van Schaick.

Ruimte laten voor het onverwachte

Elger Blitz, ontwerper bij Carve, beaamde dat speelplekken niet vooraf gedefinieerd moeten zijn. In plaats van te ontwerpen voor specifieke activiteiten zoals schommelen of klimmen, zou een speelplek moeten uitnodigen tot ontdekking en creatief spel. Blitz toonde tijdens de bijeenkomst een aantal voorbeelden uit zijn werk die dit idee ondersteunen. Hij benadrukte dat een speelplek juist moet functioneren als een plek die ruimte biedt voor het onverwachte. Zo liet hij een organische vorm zien, die in de zomer door omwonenden gevuld werd met water en als een lokaal zwembad fungeerde.

Spelen gaat volgens Blitz verder dan de fysieke activiteit van kinderen. Het is een fundament van menselijke cultuur. Deze gedachte sluit aan bij de ideeën van de beroemde Nederlandse cultuurhistoricus Johan Huizinga. In zijn werk *Homo Ludens* betoogde Huizinga dat spelen de basis is van elke cultuur. Het is niet alleen voor kinderen belangrijk, maar ook voor volwassenen.

Ook haalde Blitz de architecten Aldo van Eyck en Jakoba Mulder aan. Zij zeiden: 'Spelen is alles wat komt na de primaire behoeften van de mens.' Blitz haakte hierop in en legde uit dat, in plaats van speelplekken te ontwerpen met vooraf bepaalde spelmogelijkheden, we ruimtes moeten creëren waar kinderen zelf kunnen ontdekken wat ze kunnen doen. 'Er moet niet op elke straathoek dezelfde speelplek staan, dan is er niks aan. Ik geloof er heel erg in dat we geen geprogrammeerde speelplekken maken, maar dat we mensen uitnodigen tot exploreren.'

Elger Blitz, foto Ramon Tjan

‘Wordt de ruimte wel eerlijk verdeeld, gezien het aantal kinderen en het gering aantal speelplekken waar zij echt kunnen spelen?’

Een van de belangrijkste uitdagingen in het stedelijke landschap is het gebrek aan ruimte en de toenemende verkeersdruk. Steden worden steeds dichter bebouwd, waardoor er minder ruimte overblijft voor groen en speelplekken en de auto vaak prioriteit krijgt. Blitz haalde Amsterdam aan als voorbeeld van een stad die worstelt met dit probleem. ‘Er zijn veel meer kinderen dan de ruimte toelaat om groen te behouden.’ Een speelplaats hoog in de bomen, zoals ze bij Carve ooit voor het Vondelpark ontwierpen, voegt dan letterlijk een nieuwe dimensie toe. Maar uiteindelijk is het een politiek én sociaal vraagstuk. Wordt de ruimte wel eerlijk verdeeld, gezien het aantal kinderen en het gering aantal speelplekken waar zij echt kunnen spelen?

Identiteit van een plek

Buitenspelen is essentieel voor kinderen, maar niet alleen voor hen. Het heeft grote voordelen voor de gezondheid, creativiteit en sociale interactie van jong én oud. Speelplekken in de stad vervullen een belangrijke schakelfunctie in een buurt voor alle alle bevolkingslagen.

Cover boek ‘Homo Ludens’

Speeltoestel Aldo van Eyck, Cas Oorthuys/Nederlands Fotomuseum

‘Ze kunnen ook identiteit geven aan een plek’, stelde Blitz tijdens het nagesprek. Van Schaik en Blitz benadrukten hoe belangrijk het is om controle los te laten en te denken in flexibele, toegankelijke speelplekken die niet vastzitten aan rigide regels. In een stad met beperkte ruimte moeten we creatief zijn en manieren vinden om elke centimeter optimaal te benutten, zodat we zowel kinderen als volwassenen de kans geven om te spelen, te ontdekken en te groeien.

Voorafgaand aan het avondprogramma namen Elger Blitz en Saskia van Schaik deel aan een expertmeeting bij Arthouse LUX met medewerkers van gemeente Nijmegen, kinderopvang KION en sociaal werk organisatie Bindkracht10 over een nieuw ruimtelijk beleid voor kindvriendelijke buitenruimte.

HABITAT

Op naar de verzorgingsstad!

23 april

Nederland vergrijsst razendsnel, maar een passend woonklimaat voor ouderen ontbreekt. Hoe kunnen we een stad inrichten waarin we meer voor elkaar zorgen? Op uitnodiging van ACN en Club Goud lieten architect Erik Vrieling en onderzoeker Masi Mohammadi bij NYMA Makersplaats hun licht schijnen op deze thematiek. Tussen hun lezingen door spraken de senioren Irma van den Heuvel en Stanley Celestijn, beiden woonachtig in Lent, over hoe zij kijken naar het geschetste toekomstbeeld.

Erik Vrieling (de Architecten Cie.) wees in zijn lezing op een omslag in hoe we kijken naar de stad. Momenteel worden veel woningen gebouwd die voor 50 procent bewoond gaan worden door 55-plussers. 'Zo hebben we nooit naar de stad gekeken. Nieuwbouw was altijd voor jonge mensen. Denk aan Vinex, wonen in de zandbak. Nu is het veel meer bouwen in de stad.' Ontmoeten staat

daarbij centraal, stelde de architect. 'Bij het ontwerpen voor ouderen wordt vaak gezegd dat het gaat om ontwerpen tegen eenzaamheid. Maar het gaat erom dat je een omgeving creëert waarin je elkaar gewoon kunt ontmoeten.'

Grootschaligheid

In zijn boek *The Architecture of Ageing* onderzoekt Vrieling wat vergrijzing betekent voor de woonomgeving en welke woonvormen daarbij passen. Grootschaligheid is onvermijdelijk, liet hij in zijn lezing doorschemeren. Voor de 55-plussers moeten de komende jaren een half miljoen woningen worden gebouwd. Bij de knarrenhofjes, die vaak gezien worden als ideaal, plaatste hij kanttekeningen. 'Zo'n mini-samenleving heeft zijn charme. We kunnen er ook een hoop van leren. Maar omgaan met de sociale controle is een uitdaging.'

'Je woont dan met jouw community op een verdieping.'

Zelf is Vrieling fan van de Aziatische condominiums, een soort minidorpje in de stad, vertelde hij. 'We hebben dit nog niet omarmd in het Westen, maar het kan leiden tot een socialere, zachte stad. Alleen dan niet op een Aziatische manier. Het kan ook nadelen hebben, zoals het buitensluiten van mensen.'

Elkaar ontmoeten in een informele omgeving

De architect werkte mee aan de Makroon, een complex van huurappartementen in het centrum van Amsterdam. Dit project voldoet aan de belangrijke voorwaarde dat alles dichtbij zit: huisarts, apotheek, supermarkt, openbaar vervoer en theater. En er is voldoende ruimte gecreëerd om elkaar te ontmoeten. 'Het gaat om 150 appartementen, waarvan 32 plekken zijn voor zorginstellingen. Iedereen komt binnen door dezelfde ingang en dan is er een hof, een binnenplaats. Mensen met en zonder zorg ontmoeten elkaar in een informele omgeving.'

Vrieling ziet toekomst in gestapelde hofjes, met galerijen in een U-vorm. Hij toonde hier nog een voorbeeld van. 'Je woont dan met jouw community op een verdieping. En je deelt samen de lift. Iedereen in de omgeving is vertrouwd. Het is een heel andere beleving dan een portiekflat. Dan heb je die overgang niet en sta je, als je naar buiten gaat, meteen in de stad.'

Mix en cirkelvormig

Na het verhaal van Vrieling kregen senioren Irma van den Heuvel en Stanley Celestijn het woord. Van den Heuvel woont sinds vier jaar in een eengezinswoning, vertelde ze. 'Ik ging met pensioen en was eigenlijk op zoek naar een appartement. Maar het leuke aan deze woning is dat je steeds in beweging bent. Alle voorzieningen zitten dichtbij. En het is een mooie mix: jonge gezinnen en ouderen.' Ze hoopt over tien jaar ook in zo'n mix te wonen. Een appartement ziet ze nog steeds zitten, gaf ze aan. 'In Wenen zag ik een gebouw met dertig woningen. Dat kleinschalige lijkt me wel wat.'

Stanley Celestijn vertelde dat hij al twintig jaar in een woon- en werkpand woont. 'Het voordeel is het vele groen, het nadeel: de trappen. Als je ouder wordt, is dat toch een beetje eng.' Celestijn liet een tekening zien van een

Bewoner Stanley Celestijn, foto More or Less Design

Publicatie 'The Architecture of Ageing'

eigen idee: een cirkelvormig appartementencomplex. 'Erik, je bent te vierkant', grapte hij tegen Vrieling. 'Een cirkel verbindt mensen. In de midden is dan ruimte voor de community.' Verder liet Celestijn weten dat hij behalve groen ook slimme technologie in de huizen belangrijk vindt. Van den Heuvel is ook voor technologie, zo liet ze weten. 'Mijn moeder zou in haar tijd erg geholpen zijn met eenvoudige hulpmiddelen. Dan had ze langer thuis kunnen wonen. Maar ik wil niet alle hoop op technologie richten.'

Architectuur van empathie

De tweede lezing begon filosofisch. Onderzoeker Masi Mohammadi (TUE en HAN) haalde Heidegger aan, die het mens zijn koppelde aan wonen en bouwen. Mohammadi: 'Dus het gaat niet over vierkante meters of over prijzen, het gaat over uw zijn.' Volgens haar moeten we niet verzanden in idealisme, maar doorgronden wat wenselijk is. Ze sprak zich uit voor een architectuur van empathie. 'Het gaat over u. Uw postcode zegt iets over u.'

De inrichting van gebouwen is van groot belang, legde Mohammadi uit. Huidige gebouwen maken ons ziek, leveren stress op en kunnen zorgen voor eenzaamheid. Met technologie kunnen we iets doen aan de omgeving. Ze noemde dat 'het ruimtelijke medicijn'. 'Kleine ingrepen kunnen iets veroorzaken. Het hoeft de boel niet op de kop te zetten.'

Huis als Mantelzorger

Mohammadi gaf uitleg over haar concept Huis als Mantelzorger, waarvan in Arnhem een inspiratiehuis staat. 'De technologieën werken ondersteunend en stimulerend voor mensen met beginnende dementie. Het is gericht op de basisbehoeften, zoals eten en slapen. Sensoren herkennen bijvoorbeeld een twijfelachtige manier van lopen. Vervolgens geeft de geur van brood of een geprojecteerde afbeelding van een boterham op de muur het signaal om te gaan eten. Denk ook aan oplichtende pijlen, aan stemmen en aan licht. De ervaring in de woning staat centraal.'

Ook Mohammadi toonde zich kritisch over de geliefde knarrenhofjes. 'Vroeger was 'gated community' een scheldwoord. Nu willen we het. Het idee leeft dat als je met je burens bevriend bent, je verder niemand nodig hebt. Maar er zijn grenzen aan ontmoetingen. Het is niet voor iedereen.' Juist in knarrenhofjes zul je ook mensen hebben die eenzaam blijven, stelde Mohammadi. Er zijn ook mensen met andere behoeften.'

Tot slot pleitte ze nog voor een andere titel voor de avond. 'We willen toch niet naar een verzorgingsstad? We willen naar een stimulerende stad!'

'We willen toch niet naar een verzorgingsstad? We willen naar een stimulerende stad!'

Erik Vrieling,
foto More or Less Design

HABITAT

Plein voor de stad

28 juni

Op zaterdag 28 juni transformeerde ACN het Joris Ivensplein tot Plein voor de Stad: een eendaags pop-up plein om elkaar te ontmoeten, even te vertragen en ideeën uit te wisselen. Daarmee brachten we het belang van laagdrempelige publieke voorzieningen voor ontmoeting onder de aandacht, en gaven we een mogelijke invulling voor de herontwikkeling van het Joris Ivensplein – van oudsher een ontmoetingsplek, maar vanwege overlast bestempeld tot probleemplek.

Nijmegen mist publieke voorzieningen voor ontmoeting. Plekken zonder winst oogmerk waar je vrijblijvend naartoe kan zonder de portemonnee te trekken. Tegelijkertijd groeit het aantal eenpersoonshuishoudens in de stad, voelt bijna de helft van de Nederlanders zich eenzaam en komt een kwart van de huurders moeilijk rond door hoge woonlasten. Goedbedoelde ontmoetingsruimtes in wooncomplexen dragen doorgaans weinig bij aan dit maatschappelijk vraagstuk, omdat de drempel er vaak gevreesd wordt. Bovendien zijn deze plekken meestal niet openbaar.

Illustratie Frank Los

Het plein

Geïnspireerd op de Groningse *Michi Noeki* transformeerden we het Joris Ivensplein naar publieke voorziening voor de stad die ontmoeten stimuleert. Even geen haast of verplichtingen, maar een lekker bakje koffie, een praatje en een plek om gewoon te zijn. We gingen in gesprek met Nijmegenaren over wat er nog ontbreekt in de stad: waar is behoefte aan als het gaat om ongedwongen ontmoetingsplekken? Met muziek van DJ Aca Noir, tekeningen van illustrator Frank Los en een tour langs verborgen ontmoetingsplekken was het plein een ode aan ongedwongen samenzijn. Bezoekers stoepkrijtten hun wensen op de tegels en dachten mee over de perfecte Nijmeegse ontmoetingsplek.

Publieke ontmoetingsplekken

Met *Plein voor de stad* ontdekten we hoe waardevol een publieke ontmoetingsplek kan zijn, juist in een stad waar het aantal eenpersoonshuishoudens de komende tijd flink groeit. Vraagstukken over sociale cohesie en gemeenschapsvorming zijn uiterst actueel, maar nog te weinig een integraal onderdeel van ontwerp opdrachten in Nijmegen. En de vraag is ook of laagdrempelig ontmoeten georganiseerd moet worden in gebouwen, of juist als publieke voorziening in de openbare ruimte.

Alle ideeën voortgekomen uit *Plein voor de stad* zijn gebundeld en gedeeld met beleidsmakers, om het belang van laagdrempelige ontmoetingsplekken in de stad blijvend op de agenda te zetten.

Joris Ivensplein

geur

stadsdouche met verneveling

bankjes

slim na-danuen groen

smalle, zodat je er niet gaat slapen

halteplek

stoel

wc

klein

Michi-Noeki

laagdrempelig

Niks hoeven

smeltkroes van culturen

wereld-museum

Irene Edzes en Frank Los

Stadsgedicht

of je met je oom bent
stad niet, ruim de
op eens
muts - zet een
kop op je
maak en je
stad groen, want
schon en: zelfs
fris zodat: dit
iedereen er: papier
trots op is: is wit

inclusie -

club
GOUD

op pad
met senioren

Klimwand

muziek

groen

oranje

comfortabele banken

Schommel

boom door gat

plantenbieb

spelletjes

pingpongtafel

tafels

Estel-gebouw, foto Thea van den Heuvel

HABITAT

De waarde van Post '65

27 november

Hoewel de historische waarde van gebouwen en wijken uit de periode 1965-1990 steeds meer wordt gezien, blijft de publieke waardering laag. Nu veel bouwwerken qua duurzaamheid en indeling niet meer voldoen en de sloop-hamer dreigt, staat Nijmegen voor een prangende vraag: wat moeten we koesteren, en hoe dan? Op 27 november braken in de Vasim vier sprekers een lans voor Post '65-architectuur in Nijmegen: de architecten Bart van Kampen en Hedwig van der Linden en de erfgoedexperts Leon van Meijel en Martijn Oosterhuis. De gespreks-leiding was in handen van Maité Tjon A Hie.

Vier thema's

Architectuurhistoricus Leon van Meijel opende de avond met een lezing over het onderzoek dat hij voor de gemeente deed naar Nijmeegs erfgoed uit de periode 1945-1990. Voor deze opdracht zocht hij naar een narratief en kwam uit bij vier thema's, zo vertelde hij. Het eerste thema is de herrezen stad. 'Het gaat over het opbreken van de stad en later weer verdichten', zei Van Meijel, 'en over de toenemende verkeersdruk en de latere focus op voetgangers. Daardoor is het heel divers.' De vraag was hoe je dit gebouw kon herbestemmen en verduurzamen. Het tweede thema is de verpauperde stad, waarbij gedacht kan worden aan de volksbuurten, zoals de benedenstad.

Benedenstad Nijmegen, foto Thea van den Heuvel

Hippe Hoogbouw, foto Thea van den Heuvel

‘Het gaat erom hoe je bij een transformatie het gebouw in ere kunt houden.’

Van Meijel: ‘Woorden die hierbij passen zijn kaalslag, leefbaarheid, participatie en rehabilitatie. Het derde thema is de bedrijvige stad en gaat vooral over de universiteit en het gebied langs het Maas-Waalkanaal. ‘Nijmegen ging in deze periode van blauwe overalls naar witte boorden, want de dienstensector groeide’, legde Van Meijel uit. Het vierde thema is de expansieve stad, doelend op de nieuwe wijken. ‘Die werden gebouwd om het vertrek van stedelingen naar dorpen een halt toe te roepen.

Verhaal achter een gebouw

Samen met Martijn Oosterhuis werd gereflecteerd op de lezing van Van Meijel. ‘Er zijn in die tijd 4 miljoen gebouwen bijgekomen in Nederland, veel experimenten en met een mooie gelaagdheid. Er valt veel te onderzoeken.’

Oosterhuis stelde dat opdrachtgevers het verhaal achter een gebouw moeten weten. Van Meijel was het daarmee eens. ‘De Lindenberg vinden mensen typisch Nijmeegs en karakteristiek, maar het heeft geen status’, zei hij. Renovatie zag het cultureel centrum eerst niet zitten, maar door het onderzoek zijn ze om. ‘Het gaat erom hoe je bij

een transformatie het gebouw in ere kunt houden.’ De sloop van het GGD-gebouw laat zien dat je vaak achter de feiten aanloopt, vertelde Van Meijel. ‘Dat is het manke van dit vak.’ De wethouder zal met een tiental parels komen, die enigerlei bescherming zullen krijgen. Oosterhuis voegde toe dat er ook een middencategorie is, tussen parels en gebouwen die niet geliefd zijn. ‘Die categorie mag ook best geborgd worden.’

Transitie van Herta Mohr

De tweede lezing werd verzorgd door architect Bart van Kampen (De Zwarte Hond). Hij lichtte een casus uit: de transitie van Herta Mohr, een gebouw van de Universiteit Leiden. ‘In 2010 werd het een beschermd stadsgezicht’, vertelde Van Kampen. Het gebouw was heel individualistisch ingericht. ‘Je kwam elkaar niet tegen. Het had een paddenstoelstructuur, was muf en donker, en had geen installaties.’ De transitie werd rigoureus aangepakt. De Zwarte Hond haalde een gedeelte van het gebouw weg. Ook voegden ze een nieuw gedeelte toe, met een duidelijk contrast tussen oud en nieuw.

Nieuwsgierig naar het oorspronkelijke ontwerp

In het aansluitende gesprek vertelde Van Kampen dat de gemeente het gebouw wilde behouden, maar de universiteit dacht aan slopen. 'Nu zijn ze blij en vinden ze het een van hun mooiste gebouwen.'

Oosterhuis gaf uitleg over het kader dat de Rijksdienst heeft gemaakt voor gebouwen die getransformeerd worden. 'Wij zeggen: doe maar niet te gek. Ga niet te veel los. Als je het verhaal overeind houdt, is het goed.'

Van Kampen heeft ook echt iets meegenomen van architect Van Stigt: 'Die paddenstoelkolommen. We zijn nu met een nieuwe school bezig en daar maken we ook van die kolommen.' Ook is hij meer op de context van de historie gaan letten. 'We keken altijd naar de omgeving. Nu krijgt het een diepere betekenis.' Oosterhuis: 'Kaders voelen soms beknellend, maar ze dagen uit om creatief te zijn. Waarom zou je slopen?'

Guest urban critic

De derde lezing kwam van architect en onderzoeker Hedwig van der Linden (*Dérive*), die dit jaar *guest urban critic* in Nijmegen was. Een half jaar lang woonde zij als 'blik van buiten' bijeenkomsten bij, gaf lezingen, luisterde veel en keek rond. Ze richtte zich vooral op de publieke ruimte. 'Je hebt parels, maar wat is de ketting?', vroeg ze zich af. Wat ze Nijmegen mee wilde geven, waren twee

boekentips. De eerste: *Smooth City* van René Boer. 'Omdat veel steden op elkaar gaan lijken. De insteek is vaak dat je moet kunnen loungen en er is veel commercie. Maar er moeten rafelranden blijven, dat is een balanceeract.' De tweede: *Stadsleven* van Richard Sennett. 'Je hebt de gebouwde stad en de geleefde stad. Bijvoorbeeld expeditiehoven, die zijn ooit gebouwd voor laden en lossen, maar dat gebeurt nu vaak niet meer.'

Eenheidsworst en ufo in de stad

In het nagesprek ging Van der Linden verder in op de expeditiehoven. Daar moet iets mee, maar het is waken voor eenheidsworst. Van een publiek plein wordt ze niet enthousiast, want die zijn er al. 'Ook moeten we oppassen dat er geen ontwikkelaars bovenop gaan zitten. Dan komt er geen visie en krijgt een gebouw geen relatie met de achterkant.'

Volgens Van Meijel zou zo iets kunnen met De Lindenberg. 'Het is nu erg naar binnen gekeerd. Men wilde dat je in een cocon met cultuur bezig zou zijn. Daardoor is het een soort ufo in de stad. Het zegt genoeg dat op tien plekken wordt aangegeven welke kant je op moet.' Er vindt nu een verkenning plaats: behouden of slopen. 'Als je de kernkwaliteiten van het gebouw verwoordt, kun je ermee aan de slag.' Van der Linden gaf aan dat een ontwerprijsvraag interessant zou zijn voor vernieuwende ideeën. 'Ook moet je lessen trekken uit andere gebouwen.'

'Kaders voelen soms beknellend, maar ze dagen uit om creatief te zijn. Waarom zou je slopen?'

'Guest Urban Critic' Hedwig van der Linden, foto More or Less Design

HABITAT

Groeten uit Post '65

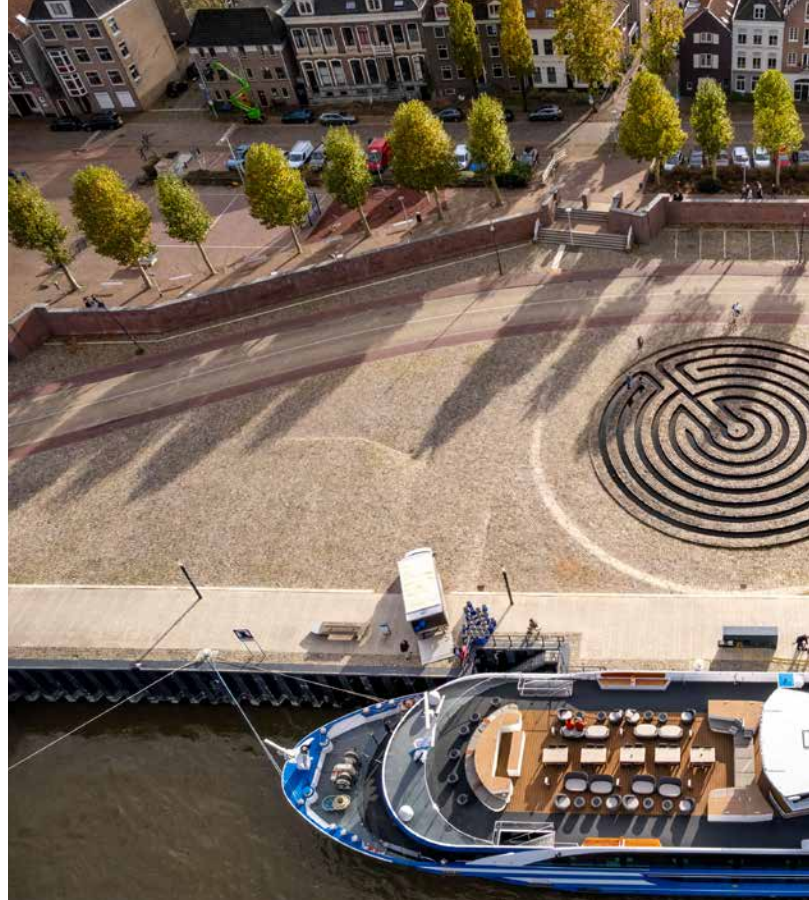
Publicatie

In samenwerking met De Onderste Steen, gemeente Nijmegen, Thea van den Heuvel fotografie en Studio Another Day publiceerde ACN eind 2025 een set van tien ansichtkaarten van Nijmeegse gebouwen uit de zogenaamde Post '65-tijd, gepresenteerd in een speciale bewaardoos. Jong erfgoed dat staat voor een uniek stuk lokale geschiedenis, maar nog ondergewaardeerd is. Met deze collectie kaarten willen we het bewustzijn over Post '65 vergroten en markante Nijmeegse architectuur uit die periode het land – of zelfs de wereld – rondsturen.

Post '65

De samenleving maakte net als de architectuur en stedenbouw grote veranderingen door in de Post '65-periode (1965-1990). De toename van welvaart, uitbreiding van de verzorgingsstaat, opkomst van massatoerisme, protest en democratisering leidden tot veel vernieuwingen in de ontwerperwereld. In de jaren zestig ontstond steeds meer kritiek op de monotone rijtjeswoningen en hoge, betonnen flats in wederopbouw wijken. Terug naar de traditionele bouwkunst was geen optie, want het schrikbeeld van benauwde, overbevolkte binnensteden lag nog vers in het geheugen. Sterker nog: deze was in veel steden nog realiteit. Vooral stedenbouwkundigen probeerden lucht en ruimte – verworvenheden van het functionalisme – te combineren met nieuwe vormen en autoluwe straten: het woonerf en de bloemkoolwijk waren geboren. Door de grote woningnood deed het uiterlijk van gebouwen er minder toe. Er moest in de Post '65-tijd vooral veel en goedkoop gebouwd worden.

'Wat helpt is dat het verhaal opgeschreven wordt als drager van erfgoedbeleid.'

Het Labyrinth, foto Thea van den Heuvel

Nijmegen 1965-1990

Groeien en saneren

Nijmegen groeide in tussen 1965 en 1990 explosief, vooral in oppervlakte. Aan de zuidwestkant van de stad verrees vanaf 1966 stadsdeel Dukenburg (11.000 woningen), in 1977 gevolgd door Lindenholt (6.000 woningen). In de jaren tachtig begon ook de sanering van de sterk verkrotte Benedenstad. De opzet van de vernieuwde Benedenstad komt veel overeen met nieuwe wijken zoals Gildekamp (W.H. Verschoor, 1981), maar dan gebaseerd op het oude stratenpatroon.

Nieuwe typen gebouwen

Behoeftes vanuit de samenleving vroegen om nieuwe soorten gebouwen. Zo ontstonden overal in Nederland culturele centra, buurthuizen, vakantieparken en recreatiegebieden – in Nijmegen werd De Lindenberg gebouwd en Park Staddijk aangelegd. Ook de woningbouw veranderde door meer vraag naar woonruimtes voor alleenstaanden en studenten. Vooral dat laatste speelde lokaal, waar de Radboud Universiteit sterk groeide met de komst van zijn eigen campus. Daarnaast groeide ook in Nijmegen het aantal kantoren, omdat veel industrie verdween naar de lagelonenlanden en de dienstverlenende sector groeide.

Publicatie 'Groeten uit Post '65'

Kantoorgebouwen verrezen met name rondom Station Nijmegen en banken vestigden zich aan het Keizer Karelplein. Hoogbouw werd niet geschuwd.

Experiment

Ook het experiment werd niet geschuwd in de Post '65-periode. Nieuwe bouwtechnieken werden toegepast en architecten introduceerden innovatieve plattegronden. Zo kregen woningen in Weezenhof en Lankforst verplaatsbare wanden om een extra slaapkamer te creëren en experimenteerde architect Antoon Croonen met een flexibele indeling in kantoorgebouw Nassau Staete, als alternatief voor het verouderde cellenkantoor. Ook kwam op kleine schaal participatie op door bewoners inspraak te geven in de bouw van hun nieuwe woning.

Tweede oliecrisis

De jaren tachtig brachten opnieuw verandering in ideeën over architectuur, tegen de achtergrond van de tweede oliecrisis. Lonen werden verlaagd, hypotheekkosten stegen, waardoor de woningbouw stagneerde. Bedrijven konden wel grote bouwprojecten realiseren, zoals het casino en chipfabriek NXP in Nijmegen. De nadruk lag op het creëren van individuele, spraakmakende architectuur, met opvallende materialen en kleuren.

Belang van het verhaal

De historische waarde van architectuur en stedenbouw uit de periode 1965-1990 wordt steeds meer gezien. Zo zijn in Nijmegen het Erasmus- en Estelgebouw inmiddels aangemerkt als nieuwe, jonge monumenten. Wat helpt is dat het verhaal van Post '65 opgeschreven wordt als drager van erfgoedbeleid. Toch is de algemene waardering van architectuur uit die tijd nog laag. Ook voldoen sommige gebouwen niet meer door veranderende gebruikswensen, of moeten ze hoognodig verduurzaamd worden. De sloophamer dreigt dan al snel. Dat overkwam in Nijmegen Electrabel, het GGD-gebouw en veel gebouwen van de Radboud Universiteit.

Lokale woningbouw uit de Post '65-periode ontspringt opmerkelijk genoeg de dans. Het renovatieproject *Hippe hoogbouw in Weezenhof* toont aan dat er genoeg mogelijk is met Post '65-gebouwen, ook qua verduurzaming. Het Estelgebouw en Nassau Staete werden succesvol herbestemd. Voor sommige gebouwen, zoals De Lindenberg en het ABN-Amrogebouw aan het Keizer Karelplein, is de toekomst nog ongewis. Anderen hebben de publieke opinie niet aan hun zijde – denk aan Holland Casino Nijmegen. Het verhaal erachter vertellen helpt om op zijn minst te voorkomen dat sloop achteraf leidt tot spijt.

HABITAT

De binnenstad in verbeelding

2 december

Scenariosessie, foto Bram Versteeg

Hoe betrek je bewoners op een goede manier bij stedelijke ontwikkeling? Participatietrajecten verlopen niet altijd goed: vooral de *usual suspects* zijn vertegenwoordigd, de kaders zijn niet helder of verwachtingsmanagement ontbreekt. Hoe kan dit anders en hoe maak je samen een stad waarin iedereen zich thuis voelt – zelfs de natuur? Op 2 december doken ACN en LUX in het participatieproces met onderzoeker Petra van der Kooij (PBL) en procesmanager Ien van der Coelen (gemeente Nijmegen). Het programma werd afgesloten met een scenariosessie, een alternatieve vorm van participatie, geleid door Ilse Schaminée (LUX).

Waarom kiest een gemeente bij gebiedsontwikkeling eigenlijk voor participatie? Voor een zaal met deels professionals en deels bewoners zette onderzoeker Petra van der Kooij (Planbureau voor de Leefomgeving) dit helder uiteen. 'Je wilt draagvlak creëren, bewoners meenemen in het proces. Daarnaast kan het betere plannen opleveren, omdat een burger andere kennis heeft dan de gemeente. Ook gaat het om democratische legitimiteit. Burgers hebben het recht om mee te praten over hun leefomgeving.' Vaak krijgt draagvlak veel aandacht, vertelde Van der Kooij tijdens haar lezing. 'Het idee heerst dat je daarmee snelheid krijgt met een project. Dat klopt soms, maar het kan ook juist de verkeerde kant opgaan. Mijn advies is om je af te vragen waarom je draagvlak wil creëren en hoe je dat vorm wil geven.'

Petra van der Kooij, Ien van der Coelen en Dave Willems, foto More or Less Design

Scenariosessie met publiek in LUX, foto More or Less Design

Er zijn verschillende manieren van burgerbetrokkenheid, legde Van der Kooij uit. Het kan zijn dat burgers betrokken zijn op uitnodiging of op eigen initiatief. Het kan ook zijn dat ze het beleid steunen of accepteren, in dat geval hoor je ze niet. Bij weerstand laten ze wel van zich horen. ‘Deze manieren van betrokkenheid bestaan naast elkaar, maar de omgang is steeds anders.’ Ze maakte een onderscheid tussen de actieve burger, betrokken burger, stille burger en boze burger en vertelde wat bij elk type de valkuilen zijn.

Van der Kooij concludeerde dat een beleidsmaker zich niet blind moet staren op één vorm van participatie. Het speelt zich tegelijkertijd af. ‘Denk na over de timing en de ruimte die er is voor participatie. Ga conflicten niet uit de weg. Benader burgers met een dialoog.’

‘Mijn advies is om je af te vragen waarom je draagvlak wil creëren en hoe je dat vorm wil geven.’

De meerwaarde van participatie

Na de presentatie werd Van der Kooij samen met Ien van der Coelen, procesmanager bij de gemeente Nijmegen, geïnterviewd door ACN-directeur Dave Willems. Hij vroeg zich af wat de meerwaarde is van participatie. ‘Het leidt tot betere plannen’, zei Van der Kooij. ‘Als beleidsmaker heb je een andere focus dan bewoners. Je bent minder bezig met de geleefde wereld.’ Van der Coelen voegde toe dat er veel verschillende belangen spelen bij gebiedsontwikkeling. ‘Het is belangrijk om met alle partijen in gesprek te gaan. De waarde zit in de kennis. Je kunt als gemeente niet alle kennis hebben.’ Als voorbeeld noemde ze de herinrichting van Kelfkensbos. Daar gingen heel wat gesprekken aan vooraf, niet altijd gemakkelijk, maar er kwam een mooi plan uit dat met enthousiasme is ontvangen.

Willems wilde weten hoe een gemeente het beste om kan gaan met het krachtenveld bij een project. Van der Kooij: ‘Wees transparant wie waarover mee mag praten. Vertel altijd wat er al vast ligt. Soms is dat moeilijk, als ze het niet eens zijn met de eerste keuze. Zorg ook voor erkenning: geef aan dat je de zorgen van bewoners hoort. Als ze afhaken, is dat heel jammer, maar je kunt ze niet dwingen te participeren.’

Een van de bezoekers vond dat de gemeente Nijmegen regelmatig de fout maakt dat mensen niet worden meegenomen vanaf het begin van het proces. ‘Ze halen informeren en participeren door elkaar.’ Dat hoor je vaker, stelde Van der Kooij. ‘Bespreek waar je het over gaat hebben en wat er mogelijk is.’ Van der Coelen: ‘Soms is dat moeilijk. Als er al een besluit ligt, kun je daar alles van vinden, maar het besluit staat vast. We hebben veel persoonlijke gesprekken gehad en dat kan soms teleurstellend zijn. Dat neem je wel mee.’

Scenariosessie: loskomen van je eigen rol

Het laatste deel van het programma bestond uit een ingekorte scenariosessie. Vanwege de beperkte tijd liet Ilse Schaminée, programmamaker bij LUX en ontwerper bij Levend Parlement, in sneltreinvaart zien hoe deze

methodiek eruit ziet. 'Eerder ging het al over de stille en de bezorgde burger', zei Schaminée. 'Zulke rollen heb je altijd bij een proces. Met deze sessie probeer je los te komen van je eigen rol. Je neemt een andere rol aan. Dat kan ook van een niet-menselijke stakeholder zijn, zoals de natuur. Dit draagt bij aan begrip voor elkaar.'

Schaminée vroeg zeven bezoekers om de theatervloer op te komen. Zij kregen ieder een andere rol: de gemeente, een bewoner die slecht ter been is, een klimaatbewuste fietser, een horecaondernemer, de manager van de Primark, het klimaat in de binnenstad en het kind. Met tape maakten ze om de beurt een vlak op de vloer, passend bij hun rol.

Vervolgens gaven de stakeholders een boodschap aan elkaar. Zo zei de manager van de Primark tegen de horecaondernemer: 'We moeten elkaar vasthouden. We hebben elkaar nodig.' De horecaondernemer sprak tot de gemeente: 'Ik voel me niet gehoord.' De gemeente tot de bewoner die slecht ter been is: 'Ik kan u moeilijk bereiken.' Steeds mocht de ontvanger heel kort reageren, door aan te geven hoe de boodschap is overgekomen. Schaminée: 'Het gaat minder om de taal en meer om het voelen.'

De volgende stap van de scenariosessie was het wisselen van rollen. Vanwege het tijdgebrek ruilden alleen de gemeente en de burger die slecht ter been is van rol. Degene die nu de gemeente was, had een nieuwe observatie. 'Ik sta in het centrum van alles. Dat voelt prettig.' Degene die nu de rol kreeg van de bewoner die slecht ter been is, had een heel andere ervaring. 'Het voelt alsof ik geleefd word door de omgeving.' Schaminée legde uit dat bij een sessie met een normale lengte vaak nog de stem van de toekomst wordt gehoord, en soms die van het verleden. Een sessie eindigt dan met de beginposities en de vraag of er iets is veranderd.'

'Denk na over de timing en de ruimte die er is voor participatie. Ga conflicten niet uit de weg. Benader burgers met een dialoog.'

STADSZAKEN

Het AZC als buurtgenoot

3 juni

Hoe ontwerp je een nieuw thuis voor asielzoekers? Het uiteenlopende politieke klimaat zorgt voor grote druk op het ontwerpen van humane asielzoekerscentra. Hoe zorgen we er samen voor dat kwaliteit van en de participatie rondom vluchtelingenopvang verbetert? Op dinsdagavond 3 juni gingen ACN en LUX tijdens het programma *Het azc als buurtgenoot* in gesprek met architect Lorien Beijaert, politicus Quirijn Lokker en interieurarchitect Nasma Al-Shutfa.

Inclusieve azc's

Architect Lorien Beijaert (Studio LA) trapt af met een reflectie op een eerder ontwerp van haar en bureaupartner Arna Mačkić voor een tijdelijk azc in de Bijlmerbajes. De locatie zelf, een voormalige gevangenis, bracht al grote uitdagingen met zich mee: tralies voor de ramen, onoverzichtelijke gangen, een desoriënterend gebouw. 'De tralies symboliseerden de belemmering', vertelde Beijaert.

De architecten probeerden met de ontwerpvrijheid die ze hadden het gebouw leefbaarder te maken. Ze begonnen met simpele maar belangrijke ingrepen: een duidelijke bewegwijzering, welkomstborden, en vooral: toegang tot wifi. 'Wifi was cruciaal', aldus Beijaert, 'omdat contact met het thuisfront het enige houvast is voor asielzoekers.'

Hun wens om de tralies voor de ramen te verwijderen stuitte echter op weerstand. Een crowdfundingactie om ze te verwijderen werd aanvankelijk afgewezen: ze zouden dienen als zonwering, was het tegenargument van het COA. Maar na onderzoek bleek dat helemaal niet het geval. Beijaert en Mačkić besloten een documentaire te maken over het ontwerpproces, wat leidde tot Kamervragen, en uiteindelijk tot een onderzoeksopdracht vanuit het College van Rijksadviseurs (CRa) onder de noemer *Het AZC als onderdeel van een inclusieve samenleving*.

Nasma Al-Shutfa, foto More or Less Design

Marit Willemsen, Lorien Beijaert, Quirijn Lokker en Nasma Al-Shutfa, foto More or Less Design

‘Het draait om agency, mensen weer zeggenschap geven over hun eigen leven.’

De buurt ontmoeten

Beijaert vertelde dat een van de grootste problemen bij het ontwerpen van een azc is dat een programmatisch kader voor de leefbaarheid ervan ontbreekt. ‘Er is geen programma van eisen. Daardoor blijft alles ad hoc, terwijl je juist een plek zou moeten ontwerpen die ontmoeting en integratie stimuleert. Het enige kader is een maximale afmeting van de woonruimte, die absoluut niet groter mag zijn dan een sociale huurwoning.’ Dat om scheve ogen te voorkomen.

Het onderzoek voor het CRa leidde nu, meer dan tien jaar later, tot een opdracht voor het hernieuwde azc voor Oisterwijk. ‘Mooi dat het COA ons de kans biedt om ons onderzoek in praktijk te brengen.’ De architecten mogen er een ontmoetingsruimte ontwerpen waar asielzoekers en de buurt elkaar kunnen treffen. Er ontstond het idee om onder andere een sportruimte en een huiskamer te realiseren, ter bevordering van ontmoeting en het welzijn van de asielzoekers. ‘Het draait om agency,’ vatte Beijaert samen, ‘mensen weer zeggenschap geven over hun eigen leven.’ En mooi dat deze opdracht vanuit het COA komt.

Tussen dankbaar en kritisch

Interieurarchitect Nasma Al-Shutfa deelde haar persoonlijke ervaring als voormalig bewoner van vijf verschillende

Nederlandse azc’s. Die had ze samengebracht in haar afstudeerproject *I Am Grateful (?)* aan de Royal Academy of Art in Den Haag. In een serie interieurmaquettes verkende ze het spanningsveld tussen dankbaarheid en kritiek.

‘Steeds kreeg ik de vraag: ontwerp jij een azc? Maar dat wilde ik niet’, vertelde ze. ‘Ik wilde verbeelden hoe het is om er in een te wonen, en de zichtbare én onzichtbare grenzen die daarbij horen. Je woont jarenlang met vreemden op een kamer, terwijl je ook je eigen geheimen hebt. Maar dat kan niet zonder een eigen plek.’ Al-Shutfa vertelde waarom dankbaarheid – voor de kansen die ze in Nederland heeft gekregen – aan de andere kant niet tot zwijgen moet leiden.

Sober of human?

In het gesprek onder leiding van Marit Willemsen ging politicus Quirijn Lokker verder in op de betekenis van human in relatie tot een azc. ‘Dat woord hoor je vaak, maar niemand weet wat het in deze context betekent. Het is nooit gedefinieerd’. In de praktijk geldt vaak de regel dat een azc niet comfortabeler mag zijn dan een sociale huurwoning. Maar dit leidt tot schrijnende situaties: overvolle kamers, geen ruimte voor privacy, slechte voorzieningen. ‘Een toilet moet niet ‘optimaal’ zijn, wat in praktijk betekent dat je altijd in de rij staat. Het moet meteen beschikbaar zijn als dat nodig is.’

Ondanks dat moet een gemeente zichzelf volgens Lokker de vraag durven stellen of een azc een fijne plek mag worden. Het overheidsbeleid 'sober, doch humaan' vindt hij in deze daarom maar een vreemde tegenstelling. Want: 'Ook al is de insteek humaan, met de huidige regels en beleidskaders is het resultaat al snel een sober azc.'

Zonder hekwerk

Lokker vertelde over de noodopvang in Heumensoord. Vanaf het begin streefde de gemeente naar een transparante en toegankelijke opvang. Geen hoge hekken, maar een open entree dicht aan de openbare weg. Tijdens de opening werden omwonenden uitgenodigd om daar te komen kijken, en gevraagd om op de stapelbedden plaats te nemen. Er werd een telefoonnummer ingesteld waar mensen altijd naar konden bellen als er problemen waren: uiteindelijk werd deze alleen gebruikt om vrijwilligerswerk aan te bieden of om te vragen hoe het met de bewoners ging.

Dat wil niet zeggen dat er geen tegenstanders waren. Maar de meest luidruchtige groep waar we nu mee te maken hebben zijn vaak demonstranten die niet uit de buurt komen. 'Die groepen reizen inspraakavonden af en zijn niet lokaal geworteld', vertelde Lokker.

Eigen regie

Gespreksleider Marit Willemsen vroeg tot slot aan de sprekers hoe je bewoners van een azc weer wat regie kan geven over hun leven. Eigen keuzes kunnen maken in dagelijkse dingen, vertelden ze, zoals zelf bepalen wat je eet, met wie je woont, en hoe je je directe omgeving inricht. Als je niets hebt, dan is het des te belangrijker dat je iets kunt opbouwen. Het besef dat de wachttijd op zichzelf een gevangenis kan zijn, onderstreept de urgentie om azc's niet als een wachtkamer te zien, maar als een tijdelijk thuis.

Sait Gulsen sloot de avond af met een literaire voordracht. Hij is jurist en kwam in 2018 als politiek vluchteling naar Nederland vanuit Turkije, waar hij veertien jaar werkte als beleidsmedewerker.

STADSZAKEN

De leefwerelden van Winkelsteeg

16 september

Met een mix van diverse soorten woningen, bedrijvigheid en voorzieningen moet Winkelsteeg een plek worden voor een brede doelgroep, van starters tot expats. De gedeelde norm: niemand heeft een tuin of auto voor de deur en iedereen deelt aantrekkelijke openbare ruimte. Maar hoe staat het met de sociale cohesie in dit woonconcept? Op 16 september besprak ACN in 52Nijmegen de leefwerelden van Winkelsteeg met stedenbouwkundige Wander Hendriks, sociaal psycholoog Lotte Vermeij en landschapsarchitect Berdie Olthof.

Inbreiden

De avond ging van start met een lezing van Wander Hendriks, strategisch stedenbouwkundige van de gemeente Nijmegen. Hij is vanaf het begin betrokken bij de nieuwbouwprojecten in Kanaalzone Zuid, waaronder Winkelsteeg. Aan de hand van stadskaarten liet Hendriks zien hoe Nijmegen de afgelopen 125 jaar is gegroeid. 'Het was altijd maar uitbreiden. Steeds vaker klonk de vraag: is het nooit genoeg? Vanaf Waalfront zijn we gaan inbreiden, en nu doen we dat met Winkelsteeg.'

Met Winkelsteeg wil de gemeente de woningnood tegengaan, legde Hendriks uit. 'Maar we willen er ook voor zorgen dat bestaande, verouderde voorzieningen in de omgeving, zoals scholen en verenigingen in Hatert en Dukenburg, levensvatbaar blijven.' Winkelsteeg wordt een klimaatadaptief woon-werkgebied. In het ontwerp is steeds gewerkt met thema's die uitgaan van mensen, vertelde de stedenbouwkundige.

Ongehinderd doorfietsen

De wijk kenmerkt zich door verscheidenheid aan woningen, zoals sociale huur, vrije sector, betaalbare koop en penthouses. Ook de typologieën zijn divers met onder andere seniorenwoningen, starterswoningen en zorgwoningen. Verder is opvallend dat de auto in Winkelsteeg een bescheiden rol krijgt, al moet dat niet overdreven

Impressie Winkelsteeg

'Het was altijd maar uitbreiden. Steeds vaker klonk de vraag: is het nooit genoeg?'

worden, vond Hendriks. 'Het is geen autovrij gebied, maar een autoluw gebied.' De fietsstructuur is losgekoppeld van de autostructuur. 'Door het ontvlechten kun je ongehinderd doorfietsen. Met de fiets ben je straks sneller in het centrum dan met de auto. Maar ook de auto profiteert, omdat de doorstroom beter is.'

Waar bomen oud kunnen worden

In gesprek met Kolman vertelde landschapsarchitect Berdie Olthof over haar werk als voorzitter van het Ruimtelijke Kwaliteitsteam Kanaalzone Zuid. 'We willen meedenken over de plannen van de gemeente en daarbij goede voorbeelden aandragen. We hebben een toetsende rol, maar dat doen we niet steeds met een opgeheven vinger.'

Gescheiden werelden

Lotte Vermeij, sociaal psycholoog bij CPB, hield vervolgens een lezing over de leefwerelden van arm en rijk. Op basis van registergegevens heeft zij een kwantitatief onderzoek gedaan naar de minst en de meest welvarende Nederlanders tussen 30 en 60 jaar. Haar conclusie is dat

de leefwerelden van deze twee groepen eenzijdiger zijn geworden. 'Dat is erg, omdat gescheiden werelden zorgen voor kansenongelijkheid en voor uitsluiting. Het tast ook de sociale cohesie aan, je krijgt bijvoorbeeld een opleving van vooroordelen.'

De woningmarkt speelt een belangrijke rol in die ontwikkeling van gescheiden werelden, zo was uit haar verhaal op te maken. 'Bij de minst welvarende groep zie je dat het krimpen van de sociale huursector invloed heeft op hun omgeving. Sociale huur is niet meer voor de middengroep. Hierdoor behoren burens ook tot de minst welvarende groep.' De meest welvarende groep leeft steeds meer in een gescheiden wereld door de stijgende woningprijzen, legde Vermeij uit. 'Hierdoor is het voor de middengroep moeilijker om te verhuizen naar plekken in de buurt van de meest welvarende groep.'

Segregatie in de buurt

Er is segregatie, maar zonder overheidsbeleid zou het veel erger zijn, stelde de sociaal psycholoog. 'Sociale zekerheid en onderwijs helpen. Denk ook aan een bredere brugklas.

Verder kan een gemengde wijk bijdragen.' Al is alleen gemengd bouwen niet genoeg. 'Er bestaat ook segregatie in de buurt', zei Vermeij. 'Contact helpt niet altijd tegen vooroordelen, het kan juist ook erger worden. Diverse buurten hebben vaak minder sociale cohesie, er zijn meer spanningen en er is minder vertrouwen. Bewonersgroepen met weinig hulpbronnen raken vaak ondergesneeuwd.'

Lessen van Waalfront

In het nagesprek ging Hendriks in op de sociale kant van Winkelsteeg. 'We zijn daarmee bezig, maar het is altijd moeilijk om mensen zich thuis te laten voelen op een nieuwe plek. Vooral bij sociale huur, want die woningen worden toegewezen.' Het project Merwedekanaal in Utrecht beschouwt de stedenbouwkundige als een voorbeeld, zo vertelde hij. 'En we nemen de lessen van Waalfront mee. Het is ook goed dat we als gemeente allemaal hetzelfde verhaal vertellen.'

Olthof vertelde dat ze het sociale aspect van Winkelsteeg ook interessant vindt, al hebben ze in het Ruimtelijke Kwaliteitsteam het vooral over zaken als bakstenen en reliëf. 'Maar als we daar een beetje over na kunnen denken, is dat al winst.' Ze opperde dat een kanaalsprong, een verbinding tussen Winkelsteeg en Dukenburg, van betekenis kan zijn voor de sociale cohesie. 'We denken dan aan een extra brug voor wandelaars en fietsers, zoals in Utrecht de Daphne Schippersbrug. Soms gooien we dit idee erin bij de gemeente.' Olthof ziet sowieso veel in de uitwisseling tussen deze twee wijken, vertelde ze. 'Ik kan me

voorstellen dat mensen uit Dukenburg naar Winkelsteeg verhuizen. Daarmee komt er een carrousel op gang, hoop ik.'

Een linkse wijk?

Iemand uit het publiek vroeg of er een toelatingsbeleid is, bijvoorbeeld dat belangstellenden een motivatiebrief moeten sturen. 'Ja, dat is er wel,' zei Hendriks, 'maar dat ligt bij de coöperaties. Wij hebben daar als gemeente geen invloed op. We kunnen wel de prijzen enigszins drukken.' Daarop wilde Vermeij weten of het een linkse wijk wordt, ook vanwege die autoluwe insteek. 'We krijgen veel verschillende geluiden van bewoners', zei Hendriks. 'Eerst hoorden we: jullie zijn gek. Maar nu wordt het steeds meer omarmd.'

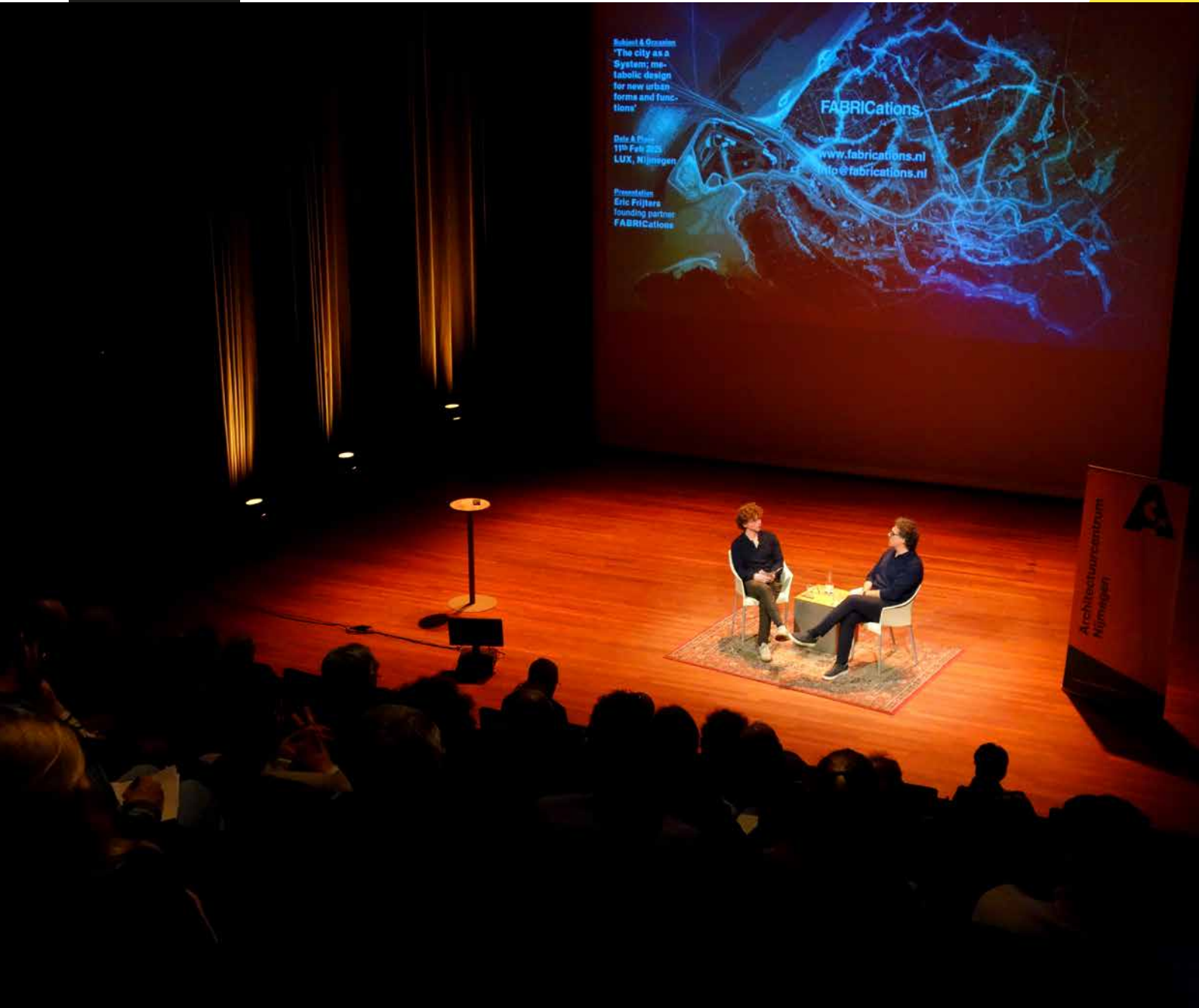
'Contact helpt niet altijd tegen vooroordelen, het kan juist ook erger worden.'

Berdie Olthof, Wander Hendriks en Lotte Vermeij, foto More or Less Design

ACN college & filmavond

Camiel Hendriks en Eric Frijters, foto More or Less Design

ACN COLLEGE | CONTEXTUEEL ONTWERPEN

De stad als gezond lichaam

11 februari

Op 11 februari vond het eerste ACN college plaats in de vierdelige reeks *context*, waarin architectuur aan bod komt die gevoelig is voor zijn omgeving en nieuwe verbindingen legt. In LUX sprak architect Eric Frijters (FABRICations) voor vijftig bezoekers over urban metabolisme, oftewel de benadering van de stad als levend organisme. Na dit inspirerende college volgde een kort interview door programmamaker Camiel Hendriks van ACN en kwamen er vragen uit het publiek.

Verkeerd ontworpen

De beste uitvinding van de mensheid is volgens Frijters de stad, zo vertelde hij aan het begin van zijn college. Toch is er met die uitvinding veel mis. Frijters verwees naar zijn geboortjaar 1972, het jaar van het rapport van de Club van Rome dat een zorgwekkend beeld schetste over de wereld. Als je dan kijkt naar de stad: die is voor 75 procent verantwoordelijk voor fijnstof in de lucht.' De stad is verkeerd ontworpen, stelde de architect, waardoor hij niet duurzaam is. In 2012 komen de eerste signalen dat

het misgaat met de stad. Frijters toonde een foto van een donker Manhattan tijdens een grote stroomuitval door de orkaan Sandy.

Collectie van infrastructuren

Frijters gelooft niet dat er één manier is om de stad te verbeteren. 'We moeten zoeken naar slimmere manieren.' Volgens de architect begint het ermee dat we moeten ontdekken wat er bij een stad allemaal in- en uitgaat. Nu is dat een soort black box. Hij gebruikte hierbij het menselijk lichaam als metafoor voor de stad. 'Ons eigen lichaam hebben we helemaal in kaart gebracht. Daardoor kunnen we genezen als we ziek zijn. Bij een stad kunnen we niet genezen. We kunnen niet eens een gezonde stad bouwen.' Frijters ziet de stad als een collectie van infrastructuren, net als bij het lichaam. Nu tal van problemen opdoemen, wordt de stad volgehangen met gadgets. 'Opeens moet de stad een spons zijn en worden er overal zonnepanelen geplaatst. Je krijgt een soort stad 2.0.' Dat is niet duurzaam, vindt hij. 'Er is een nieuw lichaam nodig en daarvoor moet je fundamenteel nadenken over prestaties en waar je op ingrijpt.'

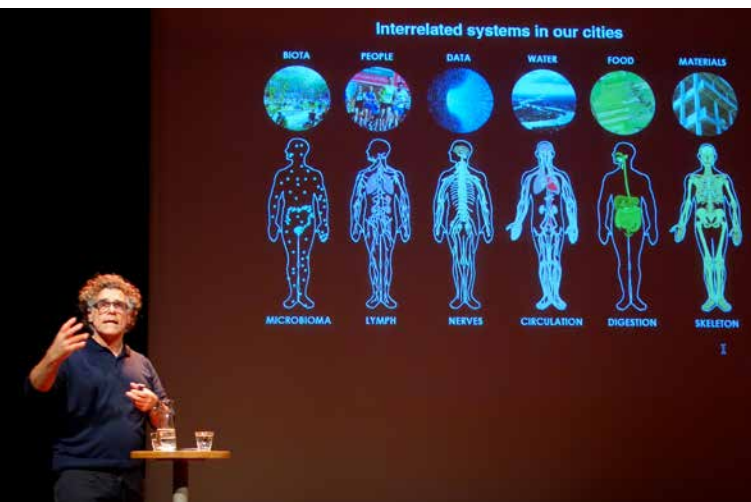
Data, diversiteit en authenticiteit

Voor urban metabolisme is het verzamelen van data van groot belang, legde Frijters uit. Niet alleen om te weten wat er in- en uitgaat, maar ook om het menselijk gedrag in kaart te brengen. 'Met die gegevens kun je nadenken over zaken als circulaire economie en nieuwe energie. Ook kun je daarmee onderzoeken hoe duurzame opgaven en individuele vragen samengaan.' Dit leidt tot een stad met veel

Eric Frijters

'Ons eigen lichaam hebben we helemaal in kaart gebracht. Daardoor kunnen we genezen als we ziek zijn.'

College Erik Frijters, foto More or Less Design

diversiteit, waarin verschillende functies bij elkaar worden gezet. Denk aan wonen en werken, en aan grote en kleine bedrijven.

Voorbeelden

Frijters nam kort enkele projecten door waar hij met FABRI-Cations aan meegewerkt heeft. Zo bracht hij in Rotterdam het organische systeem van de stad in kaart, waarbij het hielp om ook de omgeving van de stad te onderzoeken. Zo werd ontdekt dat veel warmte verloren gaat. Er werd een plan bedacht om een pijplijn door de stad te leggen, waarbij het koelwater kan wegstromen en het warme water wordt gebruikt, soms op zichtbare plekken zoals een openbare hottub bij sportvelden. 'Dit zorgt niet alleen voor een aantrekkelijkere stad, ook wordt de duurzaamheid ervan getalsmatig onderbouwd.'

Een ander voorbeeld is Veldhoven. Daar ging Frijters aan de slag met een bedrijventerrein langs een rivier. 'Daar hebben we drie stukken stad op één plek gecreëerd. De rivier kreeg de ruimte, aan de randen van het gebied kwamen woningbouw en winkels, de logistiek van de bedrijven werd verbeterd en boven op die bedrijven kwam een laag met nieuwbouw.'

Twee procent

Na het college was interviewer Camiel Hendriks benieuwd hoeveel kennis over de stad Frijters inmiddels in kaart heeft gebracht. 'Nog maar twee procent. Maar daar liggen kansen, en het zal ook sneller gaan dankzij AI. Maar die twee procent is wel relevant, want dat zijn de hoofdlijnen van een stad.' Voor de aanpak van Frijters is veel samenwerking nodig, vooral met technisch georiënteerde bedrijven, maar ook met ondernemers. Het liefst zou hij meer met de overheid aan de slag gaan. 'Je ziet dat de

'Je ziet dat de overheid in Nederland het al snel weggeeft aan de markt.'

overheid in Nederland het al snel weggeeft aan de markt. Wel wordt er veel kennis gedeeld.'

Haatmail

Uit het publiek kwamen verschillende vragen, onder meer over biodiversiteit. Hoe ambitieus is Frijters daarin? 'De vraag is welke uitruil we willen doen. Je kunt dan verschillende scenario's bekijken. De ruimtelijke complexiteit is te overzien, maar het gaat om het afwegen van belangen en keuzes maken.' Dat blijkt lastig. 'Zelfs wij krijgen haatmail als we iets robuust zeggen. Het is belangrijk dat we weer over echte dingen gaan praten en niet meteen schelden. Dat we eerst een vraag stellen voordat we oordelen.'

Constructieve houding

Een van de bezoekers wilde weten welke systemen doorbroken moeten worden om urban metabolisme de ruimte te geven. Frijters merkt dat Nederland een statische samenleving is, waarin iedereen op elkaar wacht en er weinig gebeurt. Volgens hem willen mensen ook meteen resultaat zien. 'Als ik naar vastgoedpodcasts luister gaat het nooit over kwaliteit, alleen over geld.' Hij mist lerend vermogen en een constructieve houding. Dat er soms iets mislukt, hoort bij nieuwe ideeën. Daar komt bij dat hij een fundamenteel verschil ziet met Duitsland en Frankrijk. 'Daar gaan partijen aan tafel en als ze weer opstaan, gaan ze aan de slag. In Nederland is het altijd maar polderen: eindeloos kletsen en niks doen. Als we het allemaal willen, moeten we het gaan doen. Die mentaliteit hebben we nodig.'

De spelregels veranderen

Tot slot vroeg iemand of de samenleving al die diversiteit in de stad wel aan kan. Er is ook veel behoefte aan rust en eigen ruimte. 'Ik ga er niet vanuit dat iedereen erin meegaat, maar er is een groep die het wel wil. Als je het in sommige gebieden anders gaat doen, verander je de spelregels.'

ACN COLLEGE | CONTEXTUEEL ONTWERPEN

De verwilderde stad

18 maart

Tijdens het tweede college in de reeks context sprak landschapsarchitect Maike van Stiphout (DS Landschapsarchitecten) over de verwilderde stad, met aandacht voor een regeneratieve aanpak en natuurinclusief ontwerpen. 'Waar wachten we nog op?' was de veelzeggende titel die ze haar lezing meegaf. Na haar aansprekende college volgde een kort interview door programmamaker Camiel Hendriks en een gesprek met het publiek.

Stoppen van biodiversiteitsverlies

Aan het begin van haar college liet Van Stiphout enkele krantenberichten zien waaruit blijkt hoe slecht het gaat met de biodiversiteit. 'Terwijl ik deze lezing houd, sterven er zes soorten uit', vertelde ze. 'We weten wat er aan de hand is met dieren en planten, waarom doen we dan niks?', vroeg ze zich af. Als landschapsarchitect vindt ze dat ze

zeker iets moet doen. Daarbij ziet ze mogelijkheden in de stad. 'De grote groei zit in de steden, daar kunnen we het verschil maken. Laten we daar proberen het biodiversiteitsverlies te stoppen en misschien zelfs omhoog te krijgen.'

Zoöp

Van Stiphout pleitte voor een regeneratieve aanpak van ontwerpen. 'Je moet in alles proberen leven op gang te helpen en te vergroten. Dat gaat verder dan verduurzamen.' Van opdrachtgevers krijgt ze vaak te horen dat het geld voor natuur op is. Die denkwijze moet veranderen, stelde ze. 'Economie speelt zich af binnen ecologie, in plaats van andersom.'

Deze omslag is volgens Van Stiphout te maken met het organisatie-model zoöp. 'Bij een zoöp zit een zogenaamde Spreker voor de Levenden aan tafel', legde ze uit.

‘Die denkt als er plannen worden gemaakt vanuit de belangen van bijvoorbeeld de scholekster. Daardoor wordt binnen een organisatie altijd het grote veld van de ecologie meegenomen.’ Zelf is ze sinds drie jaar Spreker voor de Levenden bij Het Nieuwe Instituut in Rotterdam. ‘Je wordt het geweten van de organisatie.’ In de omgeving van Nijmegen is landgoed De Kleverbergh een zoöp.

Cues to care

Vervolgens maakte de landschapsarchitect de stap naar ontwerpen. Om meer natuur in de stad te krijgen, is ontwerpen essentieel. Het gaat daarbij om ruimte scheppen en om schoonheid. ‘Je moet meer kunnen loslaten, weinig willen doen.’ Verwildering kan op gang komen door goed en precies te ontwerpen. ‘Je moet niet

‘Het moet er ook mooi uitzien, want mensen willen een huis, geen vleermuis.’

zomaar een nestkastje ophangen aan de muur. Het moet er ook mooi uitzien, want mensen willen een huis, geen vleermuis. Om te kunnen verwilderen moet je mensen meekrijgen, en dat kan door zogenaamde *cues to care*, kleine elementen die je in het landschap plaatst zodat de rest kan verwilderen en mensen zien dat het zo bedoeld is. ‘Als je bijvoorbeeld de randjes van een fietspad maait, dan mag de rest wild zijn.’ Ze liet een afbeelding zien van een rood muurtje in China dat door een natuurgebied slingert. ‘Het is een mooi element, waarop je kunt zitten en overheen lopen, ook zijn er afvalbakken in verwerkt. Je ziet duidelijk het verschil tussen wat door mensen is gemaakt en wat natuur is.’

Omlijsten en delen

Het tweede concept draait om het omlijsten van natuur. Als voorbeeld toonde ze een foto van een gebouw waarbij de gevel van de eerste verdieping is overwoekerd met planten, maar de verdiepingen erboven helemaal niet. Het gaat om de duidelijke afbakening. ‘Dat helpt mensen over een drempel heen.’

Het derde concept betreft het delen van een ruimte. Op een foto waren nestkastjes te zien die integraal in een gebouw zijn verwerkt. Van Stiphout: ‘Maar ook met

Illustratie Jeroen Helmer / ARK Rewilding Nederland

Camiel Hendriks en Maïke van Stiphout

planten op je balkon deel je het balkon al met de natuur.' In Amsterdam kreeg ze de opdracht om met de fietsenstalling van het centraal station aan de slag te gaan. 'We hebben de randen aan de buitenkant ruw gemaakt. Dat ziet niemand, maar daardoor zijn de kansen voor andere soorten toegenomen. Zo deel je het gebouw met dieren.'

Leven creëren

Na het college vroeg interviewer Camiel Hendriks aan Van Stiphout wat nu de eerste stap is om de stad te verwilderen. 'Dat je bedenkt: ik doe het niet voor mezelf, ik doe het voor de andere soort', antwoordde Van Stiphout. De vraag om te verwilderen krijgt ze niet van opdrachtgevers, het is een kwestie van ombuigen. 'Dat is ook onze taak als landschapsarchitect, om meerwaarde te geven aan de vraag. Dat betekent meer leven creëren dan weghalen.'

Oergevoel

Is ze niet bang voor excuusverwilderding, kleine aanpassingen die enkel voor de Bühne zijn, wilde Hendriks weten. 'Nee, elke kleine verwilderding helpt', zei Van Stiphout. Ze vindt dat daarbij rekening moet worden gehouden met mensen die anders naar verwilderding kijken. 'De mens is snel bang om overwoekerd te worden. Dat is een oergevoel.' Vanuit het publiek voegde Jos Rademakers van Urban Rewilding NYMA toe dat het ook gaat om omdenken. 'De natuur is niet kwetsbaar. Alles wat wij op het NYMA-terrein doen is het creëren van kansen. Natuur is iets wat constant gebeurt, niet wat vaststaand is.' Een andere toehoorder stelde de vraag hoe je het onverwachte toelaat in het ontwerpen. Van Stiphout: 'Het helpt om van je organisatie een zoöp te maken. Met een Spreker voor de Levenden maak je iemand verantwoordelijk. Je bent dan

steeds aan het dealen met de wensen van soorten. Het kan zijn dat je planten ergens anders willen zijn dan waar jij ze hebt neergezet.'

Geweten

Iemand anders wilde weten waar de grenzen liggen van het verwilderen van gebouwen. Van Stiphout denkt niet aan grenzen. 'We staan aan het begin. Ontwerpen alleen voor de mens kan gewoon niet meer. En geld investeren alleen voor de mens kan ook niet meer.' Tot slot kwam de vraag of je nog in kunt breken als een bouwproces al loopt. 'Altijd', zei Van Stiphout resoluut. 'Je hebt meer invloed op opdrachtgevers dan je denkt. Het bewustwordingsproces is belangrijk.' We zitten nu op een route die doodloopt, volgens de landschapsarchitect. 'Je moet kijken wanneer je de emotie, het geweten in het gesprek brengt. En dan is alles winst.'

'Dat is ook onze taak als landschapsarchitect, om meerwaarde te geven aan de vraag. Dat betekent meer leven creëren dan weghalen.'

ACN COLLEGE | CONTEXTUEEL ONTWERPEN

De kunst van het herbestemmen

2 september

Op 2 september vond het derde ACN college plaats in de vierdelige reeks *context*, waarin architectuur aan bod komt die gevoelig is voor zijn omgeving en nieuwe verbindingen legt. In NYMA Makersplaats sprak architect Jan Peter Wingender (Office Winhov) over hoe je bestaande gebouwen nieuw leven geeft zonder hun geschiedenis uit te wissen. Na een kort gesprek met programmamaker Camiel Hendriks en enkele vragen uit het publiek vertelde Wingender over zijn aanpassingen aan het station Nijmegen.

‘Een college suggereert dat ik de waarheid in pacht heb, maar architectuur is een zoekend vakgebied’, zei Wingender bij aanvang van zijn college. Hij wilde zijn toehoorders niet de les lezen. ‘Het wordt meer een kritische reflectie op de positie waar we met hergebruik van gebouwen staan.’ Het motto van de avond: ‘Moge twijfel uw metgezel zijn.’

Office Winhov

Supernormal

Dertig jaar geleden begon Wingender als architect. Dat was precies in de periode dat het boek *Superdutch* verscheen, over twaalf Nederlandse ontwerp bureaus met dezelfde ideeën over architectuur. ‘Wij hadden een moeizame verhouding met *Superdutch*. Concept was leidend, context was ondergeschikt. Wij gingen voor precies het tegenovergestelde. We dachten na over materiaal en gebouwen. Daarom gaven we als reactie ook een boekje uit: *Supernormal*.’

In de eerste jaren was Wingender vooral bezig met nieuwbouw, legde hij uit. In 2010 werd hij voor het eerst gevraagd voor het hergebruik van een bestaand gebouw. Inmiddels bestaat meer dan de helft van de opdrachten van Office Winhov uit het hergebruiken van gebouwen. ‘Naast het culturele argument is er nu ook het duurzame argument, zeker de laatste vijf jaar’, vertelde de architect. ‘Daarbij is het gebouw dat er al staat natuurlijk het duurzaamste.’ Hij ziet een kentering binnen de architectuur. Lang draaide het bij plannen alleen om nieuwbouw en moest je je keuzes verantwoorden, sloop werd gezien als iets dat er gewoon bij hoort. ‘Nu moet je goed beargumenteren waarom je iets wilt slopen. De bewijslast is aan het verschuiven.’

Het speelveld is enorm veranderd, maar toch vormt het Charter van Venetië uit 1964 nog steeds het fundament, stelde Wingender. Dit is een stelsel van richtlijnen over hoe om te gaan met het behoud van erfgoed. Het Charter richt zich op materiaal, niet op ruimte of typologie. Ook wordt er in de tekst gezinspeeld op nieuw gebruik van erfgoed. ‘Het is een waardevolle basis, al moeten we het opnieuw bespreken en bediscussiëren. Restaureren en behouden is nu reanimeren geworden.’

‘De meeste nieuwbouw is gericht op het vermijden van risico’s. Herbestemmen is één groot risico.’

Eén groot risico

Toen was het tijd om enkele projecten uit zijn loopbaan uit te lichten. In het Amsterdamse Oosterpark transformeerde Wingender een klassiek universiteitsgebouw in een luxe hotel. Hierbij was de belangrijkste opgave hoe hij het gebouw kon kantelen, zodat er een verbinding met het park werd gemaakt. ‘Het voorstel van de eigenaar was om een vleugel af te sluiten’, vertelde de architect. ‘Wij vonden dat onhandig, daarom kozen we voor een uitbreiding van de uitbreiding. Hergebruik is een richtingsopgave.’ Het gebouw ging van 3000 m² naar 9000 m², onder meer door het souterrain te verlagen. ‘Het schema is makkelijk, maar de uitvoering complex.’ Of je het goed doet, is altijd de vraag. ‘De meeste nieuwbouw is gericht op het vermijden van risico’s. Herbestemmen is één groot risico. Je moet improviseren.’

Welk moment als ankerpunt?

Een ander uitdagend project was het Nationaal Holocaust Museum in Amsterdam. Wingender renoveerde zowel de voormalige Kweekschool, waar het museum zich bevindt, als Joods monument de Hollandsche Schouwburg dat er tegenover ligt. In de oorlog was de Schouwburg een verzamelaarsplaats waarvandaan Joden naar vernietigingskampen in Duitsland werd gedeporteerd. Honderden kinderen ontsnapten in het geheim uit de Schouwburg en kwamen terecht in de Kweekschool en de naastgelegen crèche. Wingender: ‘De school is niet meer herkenbaar als school, maar als je daar bent, probeer je het verhaal te reconstrueren. We wilden de school weer herkenbaar maken. Dat hebben we gedaan door deels te restaureren, deels te interpreteren en deels contrasten aan te brengen.’ De gevel van de Schouwburg bleek 29 kleurlagen te hebben. Ze kozen ervoor de groene kleur terug te halen die de Schouwburg in 1962 kreeg, toen het een herdenkingsplek werd. ‘Dat is vaak de vraag: welk moment in de geschiedenis gebruik je als ankerpunt?’

Na het college sprak Wingender met interviewer Camiel Hendriks over de nieuwe rol van architecten omdat het steeds vaker gaat om herbestemmen. ‘Bij de Schouwburg in Amsterdam zijn wij het derde architectenbureau. Je kunt dan niet meer zeggen: “Dit hebben wij gemaakt”. Het is herijking van het vak en dat is niet erg.’ Wingender gaf echter aan dat hij er niet dogmatisch in staat. ‘Er zijn nog steeds goede redenen om nieuwe dingen te maken. Maar het is niet meer: eerst slopen, dan bouwen. Je moet nu beargumenteren waarom je zou slopen.’ Daarbij is duurzaamheid steeds belangrijker, concludeerde hij.

Als ‘toetje’ van de avond toonde Wingender enkele ontwerpen van de aanpassingen aan station Nijmegen. Hij legde eerst uit hoe belangrijk het landschap is voor het station. ‘Door het spoelzand ligt oost een stuk hoger dan west. De meeste stations hebben twee of drie niveaus, Nijmegen heeft er vier.’ De nieuwe West-entree is een kleine opgave, vertelde Wingender, maar met veel impact en bouwkundig lastig. ‘Het wordt een grote, lichte doos, want je moet weten dat je naar het station gaat. Op drie niveaus kom je één ruimte binnen.’ De spoorbogen worden gerestaureerd en er komt een nieuwe spoorkap boven een nieuw perron. ‘Die wordt van hout, een moderne interpretatie van de oude spoorkap.’

ACN COLLEGE | CONTEXTUEEL ONTWERPEN

Architectuur als verbinder

11 november

Op 11 november vond het laatste ACN college plaats in de vierdelige reeks *context*, waarin architectuur aan bod komt die gevoelig is voor zijn omgeving en nieuwe verbindingen legt. In de NYMA makersplaats sprak Arna Mačkić (Studio LA) over ontwerpen als culturele opgave. Hoe maak je betekenisvolle plekken voor bewoners, waarin de culturele en historische lagen van de stad samenkomen? En hoe vertaal je verhalen en symbolen naar een ontwerp? Na het college volgde een gesprek met programmamaker Camiel Hendriks en kwamen er vragen uit het publiek.

Herdenkingsplek voor diverse gemeenschappen

Als eerste vertelde Mačkić over een nieuwe herdenkingsplek in Lelystad. Ze kreeg de opdracht om een plek te maken met een brede invalshoek, waarbij aandacht is voor alle gemeenschappen. Mačkić interviewde vertegenwoordigers van tal van gemeenschappen, zoals de Joodse gemeenschap, de veteranen, comité Slavernijherdenking en de LHBTI-gemeenschap. 'Dat waren heel verschillende gesprekken. Zo was het bij de gelovige vertegenwoordigers heel filosofisch en ging het bij anderen over pijn en erkenning.'

Bij de gemeenteraad moest Mačkić uitleg geven over de voortgang. 'Daar leken ze soms te denken dat de groepen tegenover elkaar stonden, maar ze zaten juist bij elkaar. We hebben ze ook gezamenlijk gesproken. Er was respect. Ze wilden alles herdenken zonder hiërarchie.'

Als locatie voor de herdenkingsplek werd het Zilverpark gekozen. Uit de interviews kwam naar voren dat de gemeenschappen iets wilden dat past bij Lelystad. 'Het viel op dat ze trots waren op hun stad, een nieuwe stad die een connectie heeft met water.' Mačkić vertaalde dit naar een ruimtelijk ontwerp en koos voor het patroon van een polderlandschap met hoge en lage stenen. 'Stenen zijn in het verleden altijd gebruikt om boodschappen over te brengen aan toekomstige generaties.' Elke gemeenschap

heeft op de herdenkingsplek een eigen steen met eigen symboliek die samen een geheel vormen.

Geheugenbalkon

Het tweede project dat Mačkić besprak, was het Geheugenbalkon in Groningen. De zuidelijke ringweg in deze stad moest op de schop. De weg ging ondergronds en daarboven zou een park komen. De opdracht was om een uitkijktoren te maken, zodat iedereen van bovenaf kon zien hoe de bouwwerkzaamheden verliepen. 'We keken naar de geschiedenis van die plek. Telkens was er een nieuw plan en werd het vorige uitgewist. Wij wilden juist de verschillende geschiedenislagen laten zien.' Omdat een autoweg in het verleden als iets nieuws, iets interessants werd gezien, besloot Mačkić met haar studio om een stuk wegdek te hergebruiken voor de uitkijktoren. 'In 2021 is het Geheugenbalkon gebouwd', vertelde ze. 'Er loopt een fietspad onderdoor. Het balkon wordt intensief gebruikt. Bouwvakkers komen er ook, zij wijzen dan aan waar ze aan hebben gewerkt. Het was bedoeld als iets tijdelijks, maar de gemeente besloot het te laten staan.'

Wandkunstwerk

Een opdracht van Dienst Vervoer en Ondersteuning kwam als derde project aan bod. De dienst, die het vervoer verzorgt van arrestanten, gedetineerden en vreemdelingen, vroeg om een kunstwerk op een nieuwe locatie in Zaandam.

Mačkić ging in gesprek met medewerkers. ‘Dat waren vooral mannen. Ze gebruiken humor om heftige ervaringen te verwerken en zijn trots op hun werk.’ De architect wilde niet zomaar een mooi kunstwerk maken, maar iets wat hen representeert en waar ze trots op kunnen zijn. ‘Ze zijn veel op pad. De hoofdwegen in Nederland zijn belangrijk, maar ook de contacten met collega’s. Zo kwamen we bij een netwerk van lijnen.’ In de interviews vroeg Mačkić wat ze zouden willen delen over hun werk. Ze maakte een wand-kunstwerk met schotels die verbonden worden met lijnen.

Omgaan met kritiek

Na het college ging Mačkić in gesprek met programmamaker Camiel Hendriks. Hij vroeg zich af hoe je het belang van een project voelbaar maakt, bijvoorbeeld bij de herdenkingsplek in het Zilverpark in Lelystad. ‘In de raad was discussie: waarom zou je daar geld aan uitgeven? Ik heb ze toen uitgenodigd om bij de gesprekken van de gemeenschappen aanwezig te zijn. Daar waren ook heel kritische raadsleden bij. Zij zagen dat de gemeenschappen heel verschillend dachten, links en rechts, en toch de plek gezamenlijk droegen.’

‘Het begint bij de bewoners’

Hendriks wilde weten wat de voorwaarden zijn voor het opzetten van een vergelijkbaar project, bijvoorbeeld in Nijmegen. Mačkić zei dat er in de eerste plaats een

behoefte moet zijn. ‘Het begint bij de bewoners. Zij willen dat er iets komt, niet iemand die iets van bovenaf bedenkt. Het gaat over betekenis en over het samenbrengen van verschillende gemeenschappen.’

Hebben we behoefte aan verbinding in deze tijd? Absoluut, vond Mačkić. ‘Dit soort plekken helpen verbinden, maar ook dit soort processen. In de politiek zie je iets heel anders dan bij die gemeenschappen. Het ging daar nooit over de verschillen, maar wat je samen hebt. Onze maatschappij is veel minder verdeeld dan we denken, is mijn ervaring.’ Een gezamenlijke plek kan ervoor zorgen dat je je ergens thuis voelt, volgens de architect. Daar is momenteel een gebrek aan. ‘Een publieke ruimte zonder te hoeven consumeren is heel zeldzaam.’

Niche

Een bezoeker vroeg zich af of dit eigenlijk wel architectuur is. Zeker is dat zo, volgens Mačkić. ‘Het gaat om de gebouwde omgeving. Al is het wel een niche.’ Dat heeft ermee te maken dat opdrachtgevers vaak commercieel zijn ingesteld, gaf ze aan. ‘Daardoor zijn architecten vaak bezig met opdrachten en niet met visie. Terwijl architecten goed na kunnen denken over filosofie, geschiedenis, kunst et cetera. Dat gebeurt weinig.’ Het systeem met tenders ligt haar niet, vertelde ze. ‘We zijn bij ons bureau met z’n vieren, terwijl je bij tenders een heel apparaat aan mensen nodig hebt, plus ervaring op het betreffende vakgebied. Het is een uitsluitend systeem.’

Herdenkingsplek Lelystad | Studio L A

Arna Mačkić

‘Bij tenders heb je een heel apparaat aan mensen nodig. Het is een uitsluitend systeem.’

Beeld uit *The Promise*, pars media

ACN FILMAVOND

The Promise, Architect BV Doshi

8 april

India werd in 2023 qua inwoneraantal het grootste land ter wereld en in hetzelfde jaar overleed een van haar meest invloedrijke architecten: Balkrishna Vithaldas Doshi. Zijn multifunctionele architectuur, met de bewegende mens als uitgangspunt, liet een onuitwisbare indruk achter op het land. *The Promise* is een portret van Doshi en zijn indrukwekkende oeuvre. Bij LUX bekeken we deze documentaire, gevolgd door een interview met architect Madir Shah, die enkele jaren met hem samenwerkte.

In *The Promise* zien we charmante negentiger Doshi (1927-2023) door de drukke straten van de grote Indiase stad Ahmedabad lopen. De architect brengt een bezoek aan de favoriete projecten uit zijn carrière, waaronder een theater, een kantoorgebouw en een hostel. Al aan het begin van de film legt Doshi zijn filosofie uit, namelijk dat architectuur draait om storytelling. Hij beschouwt het als een dialoog, een reis, als 'het ontdekken van wie je werkelijk bent'.

Menselijke acties

Le Corbusier, te zien in enkele korte zwart-witfragmenten, is een belangrijk persoon in het leven van Doshi. Vanaf 1950 werkt hij samen met de beroemde Frans-Zwitserse architect. Zo vertaalde hij verschillende plannen van Le Corbusier naar India. Wat hij leerde van hem, gebruikt hij nog iedere dag. 'Hij was niet alleen mijn goeroe, hij was mijn alles', zegt de Indiase architect in de film. In de

Camiel Hendriks en Madir Shah

‘Bij grote architectuur is het niet het materiaal dat spreekt, maar de kosmische krachten.’

architectuur van Le Corbusier staat menselijke beweging centraal en vormt een gebouw het decor waarbinnen acties kunnen plaatsvinden. Zo kijkt Doshi er ook naar: hij neemt in zijn ontwerpen altijd de bewegende mens als uitgangspunt. Daardoor voelt zijn architectuur fluïde aan. ‘Het leven is een reis, geen bestemming’, zegt Doshi.

Extra verdiepingen

In de film is ook aandacht voor de huisvesting van migranten. Doshi ontwierp een woonwijk met schaarse middelen. Een opdracht waar hij weinig aan verdiende, maar die hij wel heel belangrijk vond. Als kind op de basisschool werd hem gevraagd wat hij later graag zou willen doen. In een essay schreef hij dat hij meubilair wilde maken, ‘zodat iedereen iets had om op te slapen en te zitten’. Uiteindelijk werden het woningen die mensen zelf kunnen uitbreiden met extra ruimtes en verdiepingen. ‘Het doel is niet alleen overleven, maar ook groei.’ Daarbij draait

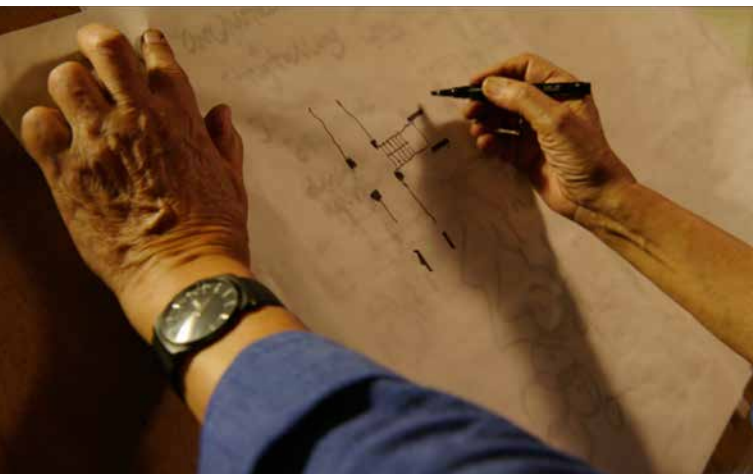
het, net als in andere projecten, ook om duurzaamheid. Doshi: ‘Architectuur is niet slechts bedoeld voor een periode, maar voor een veel langer tijdsbestek. Daarom is het belangrijk om het altijd in het grotere geheel te zien.’ Materiaal is daarbij in zijn ogen ondergeschikt. ‘Bij grote architectuur is het niet het materiaal dat spreekt, maar zijn het kosmische krachten.’

Niets poëtisch

Na afloop van de filmvertoning volgde een gesprek met architect Madir Shah (URBANOFFICE Architects), die vier jaar voor Doshi werkte. Interviewer Camiel Hendriks wilde weten welke ideeën van Doshi hij meenam in zijn eigen werk. Het antwoord was ontvullend. ‘In 2005 kwam ik in Nederland studeren, aan het Berlage Instituut’, vertelde Shah. ‘Mijn eerste les was dat niemand wilde weten welke gevoelens je hebt als architect. Er is niets poëtisch aan. Alles moet strak, duidelijk, praktisch. Dat was een schok.’ Die aanpak geldt nog steeds. ‘Als ik in Nederland praat over het centraal stellen van het leven, en dat kleur en materiaal niet belangrijk zijn, dan krijg ik geen opdrachten. Het zijn verschillende werelden.’

Heel relaxt

Zijn ervaringen met Doshi maakten indruk, vertelde Shah. ‘Doshi wilde niet dat ik voor hem werkte, maar voor mezelf. En dat ik zou werken alsof het mijn laatste dag zou zijn.’ De grote Indiase architect was nooit moe en klaagde nooit

Beeld uit The Promise, pars media

Beeld uit The Promise, pars media

over geld voor projecten. 'Hij was zich er wel bewust van, maar hij was vooral heel veel schetsen aan het maken.' Wat hem volgens Shah bijzonder maakte, was dat hij veel verschillende projecten deed. 'Hij sprak dan ook echt nooit over materiaal, altijd over het verhaal. Hij was heel relaxed. Hij kon zowel met een minister praten als met kinderen.'

Doorstroomcultuur

Shah ziet een groot verschil tussen de architectuur in Nederland en India, zo gaf hij aan. 'In Nederland heb je een doorstroomcultuur. In India moeten mensen voor dertig jaar in een huis kunnen blijven wonen. Dan ga je veel organischer bouwen. Er is altijd een connectie met de geschiedenis van de plek waar je bouwt. In Nederland hebben we die ambitie niet en staat de persoon niet centraal.' Shah vindt de architectuur hier niet slecht of bijzonder, maar volgens hem is het wel 'erg staccato'. 'Je kunt als architect alleen met de gevel en met de trappen iets doen, de rest is voor de industrie.'

'Mijn eerste les was dat niemand wilde weten welke gevoelens je hebt als architect. Er is niets poëtisch aan. Alles moet strak, duidelijk, praktisch. Dat was een schok.'

Onderwijs

Ook het architectuuronderwijs is tegenwoordig anders in vergelijking met India, legde Shah uit. 'Toen ik aan het Berlage Instituut kwam studeren, was er weinig hiërarchie. Herman Herzberger had het idee: we zijn gelijk aan elkaar, ik ben niet jouw docent.' Daar is in Ahmedabad nog steeds sprake van. In de film noemt Doshi het 'een school zonder deuren'. 'Hij heeft de school voor architectuur daar opgericht. Daarvoor was er niets. Het is een heel open school, je kunt daar 24 uur per dag binnenlopen. Dat soort plekken mis ik. Ik geef nu les in Amsterdam, maar dan moet ik om tien uur het gebouw uit.'

Begroeiing

Een andere bezoeker viel het op dat er veel begroeiing van planten is, op en om de gebouwen van Doshi. Bepaalde hij dat zo? 'De pergola's waren zo gepland', vertelde Shah, 'maar de begroeiing was niet zo extreem bedoeld. Het komt ook omdat het een subtropisch klimaat is. Bovendien kun je in India niet zomaar bomen kappen. In Nederland gaan we daar veel makkelijker mee om.'

Eclectisch

Tot slot zag een van de bezoekers een verband tussen Doshi en de 'incremental architects', omdat bewoners verder kunnen bouwen op het werk van de architect. Het deed hem denken aan *Team Ten*, een beweging die een tegenreactie was op Le Corbusier. Shah wilde hem nergens onder scharen. 'Doshi was heel eclectisch, nooit gefixeerd. Hij bouwde op een gegeven moment gebouwen waarin geen enkele rechte muur stond.'

ACN FILMAVOND

Nieuw idealisme in Japanse architectuur

13 mei

In 2011 zorgden de aardbeving in Oost-Japan en de kernramp in Fukushima voor grote sociale en economische onrust in het land. In de film *Make Do With Now* is te zien hoe hierdoor bij jonge Japanse architecten de interesse voor 'starchitects' verdween en plaatsmaakte voor een sociale en ecologische benadering van het vak. In NYMA makersplaats bekeken we deze documentaire, gevolgd door een gesprek met Janina Gosseye, hoogleraar Building Ideologies aan de TU Delft.

Vijf architectenbureaus worden na elkaar geportretteerd in *Make Do With Now* (2022), telkens onderbroken door rustige beelden van straten in Japanse steden. Als eerste komt Yurato Muraji van studio CHAr aan het woord, een zeer sociaal betrokken architect. Gebouwen uit de 20e eeuw zijn zo ontworpen dat menselijke relaties hierin worden afgesneden, stelt hij. 'Dat zorgt voor sociale problemen.' CHAr ontwerpt kleinschalige interventies voor het

renoveren van naoorlogse houten huurappartementen die vaak in slechte staat verkeren. De lokale gemeenschap staat daarbij centraal; de studio probeert sloop en leegstand te voorkomen. Daarnaast heeft CHAr een open-source platform voor renovatie-interventies opgericht. Mujari: 'Er is een groot verlangen naar sociale verandering. Lokale gemeenschappen kijken met een andere logica naar gebouwen dan het kapitalisme.'

Gaten in de vloer

Mio Tsuneyama en Fuminori Nousaku renoveren stapje voor stapje een oud, vervallen industrieel gebouw dat ze gebruiken als hun huis en kantoor. Opvallend zijn daarbij de gaten in de vloer die ontstaan zijn door sloopwerkzaamheden en die ze als uitgangspunt hebben genomen voor de renovatie. De twee architecten gaan voor het experiment. 'We leven in een nette stad, maar ik mis de wildheid', zegt Tsuneyama. Met weinig geld en door veel zelf doen werken ze aan het pand, waarbij ideeën steeds kunnen veranderen. 'Dit is architectuur die niet eindigt als het gebouw klaar is', legt Nousaku uit. Door de aardbeving in 2011 zijn ze gaan bedenken hoe ze meer zelfvoorzienend zouden kunnen zijn, onder andere op het gebied van energie. Tsuneyama: 'We zoeken een levensstijl waarbij we niet voor 100 procent afhankelijk zijn van de stadsstructuur.'

Klant als mentor

De industriestad Hamamatsu is de uitvalsbasis van Tōru Yada, Takuma Tsuji en Takeshi Hashimoto van 403architecture (dajiba). Het drietal focust zich op de stad en haar

Chidori Bunka | Dot architects

‘Er komt ook weer een tijd dat de sociale idealen en het activisme minder prominent aanwezig zullen zijn.’

inwoners. ‘Iedere klant is een mentor’, zegt Hashimoto. ‘We leren constant van deze plek. De inwoners van deze stad zijn niet thuis in architectuur, ze kijken heel verschillend naar gebouwen.’ Het vertrouwen op de input van de ‘gewone’ mens heeft te maken met de geschiedenis van de stad. In de Tweede Wereldoorlog werd Hamamatsu zwaar gebombardeerd en toen heeft de bevolking de stad zelf weer opgebouwd. Tsuji legt uit dat ze architectuur zien als een concept, als iets dat altijd beweegt. ‘Niet alleen gebouwen, maar ook de mens zelf.’

Het verhaal van de buurt

Onderzoek is voor architect Miho Tominaga de basis. Vanuit vogelperspectief kijkt ze naar een locatie binnen een grotere omgeving. Ze verzamelt veel informatie, onder meer door ervaringen van buurtbewoners op te halen. ‘Het is architectuur die reageert op het verhaal van de buurt’, aldus Tominaga. Luisteren naar mensen vindt ze zeer waardevol. ‘Niet vragen wat ze nodig hebben, maar horen waar ze zich fijn bij voelen.’ Het doel is onder meer om de unieke plek en het materiaal van het oorspronkelijke gebouw niet te laten verdwijnen. Tominaga ziet net als de anderen een veranderende rol van de architect. ‘Niet alleen gebouwen ontwerpen, maar ook creëren wat erin plaatsvindt als het af is.’

Jaren ‘60, ‘70 en ‘80

Na de vertoning van de film liet Janina Gosseye, hoogleraar Building Ideologies, in gesprek met interviewer Camiel Hendriks haar licht schijnen op de jonge Japanse architecten. ‘De jaren ‘60, ‘70 en ‘80 zijn zich opnieuw aan het afspeelen’, constateerde ze. ‘Toen had je een energiecrisis en de Vietnamoorlog. Nu is er een klimaatcrisis, een energiecrisis en is er ook oorlog. Daardoor komen dezelfde ideeën en idealen terug.’

Nederlandse studenten

Bij haar eigen studenten op de TU Delft ziet ze dat ook in deze richting wordt bewogen. Ze doelt dan onder meer op het denken vanuit het proces in plaats vanuit het product. En ook het idee dat een gebouw nooit af is, dat je altijd aanpassingen kunt doen. Gosseye: ‘Ze spreken ook veel meer met klanten, ze zoeken echt contact, dat is heel mooi en waardevol. Maar als docent moet ik ze ook laten kennismaken met de realiteit van de markt.’ De hoogleraar relativeerde dan ook de impact van de architecten die in de film aan het woord kwamen. ‘Je zag dat veel experimenten plaatsvonden in de eigen huizen van de architecten. Dat zegt iets, de verandering vindt plaats op kleine schaal.’

Hertzberger

Ook in Nederland zal het nu bij de kleine schaal blijven, stelde Gosseye. Dit in tegenstelling tot de jaren ‘60 en ‘70, toen de overheid bijdroeg aan deze idealistische beweging binnen de architectuur. Een van de bezoekers noemde uit die tijd Herman Hertzberger en vroeg zich af of zijn werkwijze zou terugkeren, maar deze grote architect werd dus door de politiek gesteund en daar is nu geen sprake van. ‘Het zal blijven bij plekken ter grootte van dit pand, de NYMA Makersplaats’, zei Gosseye.

Op en neer

Tot slot stipte Gosseye het belang van het kennen van de geschiedenis aan. ‘Dat helpt om te zien waar we naartoe gaan en hoe het beter zou kunnen.’ Ze verwacht dat er ook weer een tijd komt dat de sociale idealen en het activisme minder prominent zullen aanwezig zijn, zo vertelde ze. Dan mag een object weer gewoon alleen mooi zijn, zoals in de jaren ‘80, ‘90 en 2000. ‘Het gaat op en neer. Maar ik sta zelf wel veel meer aan de idealistische kant.’

ACN FILMAVOND

The World according to Weeber

9 september

Met zijn monumentale gebouwen en vooral door zijn provocerende uitspraken en ideeën drukte architect Carel Weeber decennialang een stempel op de Nederlandse architectuurwereld. Hij was wars van architectuurtrends en niet bang de gevestigde orde uit te dagen. Op 7 oktober bekeken we de film *The World according to Weeber* en leerden we van filmmaker Jord den Hollander over deze eigenzinnige, in Nijmegen geboren, architect.

In de film zagen we hoe de eigenzinnige Weeber zich radicaal afzet tegen het modernisme en hoe hij functionaliteit in de architectuur weer belangrijk maakte. Film-maker Jord den Hollander zette archiefmateriaal als een kleurrijke beeldcollage op een rij, wat resulteerde in de biografische film *The world according to Weeber*. Weeber voelt zich zichtbaar op zijn gemak voor de camera en spat van het doek met zijn scherpzinnige en soms provocerende uitspraken.

Welgestelde architect

Weeber richtte zijn carrière op het bouwen van woningen in grote bouwblokken, die voor iedereen zo praktisch en betaalbaar mogelijk moesten zijn. Daarin zette hij functionaliteit centraal, in plaats van esthetiek. Zijn ontwerpen waren vaak uniek, uitdagend en in het oog springend. Omdat hij zelf uit een welgesteld gezin kwam, werd hij regelmatig neergezet als de architect die bewust lelijke architectuur ontwierp voor mensen met een kleinere portemonnee. Zelf zag hij zijn werk juist als maatschappelijk betrokken met een sterke nadruk op functionaliteit. Volgens hem is het niet aan de architect om te bepalen of iets mooi of lelijk is.

In de film wordt duidelijk hoe Weeber zich zowel binnen als tegenover de dominante stromingen van zijn tijd positioneerde. Hoewel hij zich kritisch uitliet over het modernisme, betekende dit niet dat hij volledig brak met de vormentaal ervan. Zijn ontwerpen bleven vaak groot-schalig, geometrisch en blokvormig, kenmerken die juist met het modernisme worden geassocieerd. Waar hij zich echter fel tegen verzette, was de ideologische lading die modernistische architecten volgens hem aan hun werk gaven. Hij vond dat architectuur niet gebruikt moest worden als middel om mensen op te voeden of

Camiel Hendriks en Jord den Hollander,
foto More or Less Design

hun gedrag te sturen. In zijn ogen was dat elitair, waarbij architecten zichzelf een te belangrijke maatschappelijke rol toedichtten.

Het wilde wonen

Volgens Weeber moet een architect in de eerste plaats een bouwtechnisch en functioneel ontwerper zijn, die voldoende vrijheid nodig heeft om dat werk goed uit te voeren. De overheid moet daar zo min mogelijk aan te pas komen, omdat deze ook een belemmerende rol kan innemen naar bewoners. In zijn ogen leidde overheidsbemoeienis tot betutteling en een beperking van de vrijheid van bewoners. Dit vertelt hij terwijl hij over een camping loopt, die hij beschouwt als een van de laatste plekken waar Nederlanders nog echte vrijheid ervaren. Hij loopt langs zelfgemaakte tuintjes, hekwerken, fontein en franjes. Voor Weeber moest wonen een bevrijdende ervaring zijn, waarin bewoners zelf vorm kunnen geven aan hun leefomgeving. Zo kwam hij tot zijn idee *Het wilde wonen*.

Meer vrijheid

Tijdens het nagesprek tussen programmamaker Camiel Hendriks en Den Hollander werd verder ingegaan op de kritiek die Weeber door de jaren heen heeft ontvangen. Daarbij kwam ook zijn soms cynische houding ten opzichte van de Nederlandse staat ter sprake. Zijn persoonlijke achtergrond speelde hierin een rol: Weeber groeide op

op Curaçao, wat hem een andere blik gaf op wonen en bouwen. Daar was meer ruimte voor individuele vrijheid in het ontwerpen van woningen, iets wat hij in Nederland vaak miste.

Deze dubbele identiteit, tussen Nederland en Curaçao, bleef gedurende zijn leven een terugkerend thema. Na een lange carrière trok hij weer terug naar zijn geboorteplaats, waar hij zijn eigen woning ontwierp. Weeber leed aan Alzheimer en stierf begin 2025. Gelukkig, vertelde Den Hollander, heeft hij de filmpremière nog wel mee kunnen maken, ondanks dat zijn ziekte al ver gevorderd was. Hij stond op en riep aan het einde van de vertoning: 'Die architect, dat ben ik!'

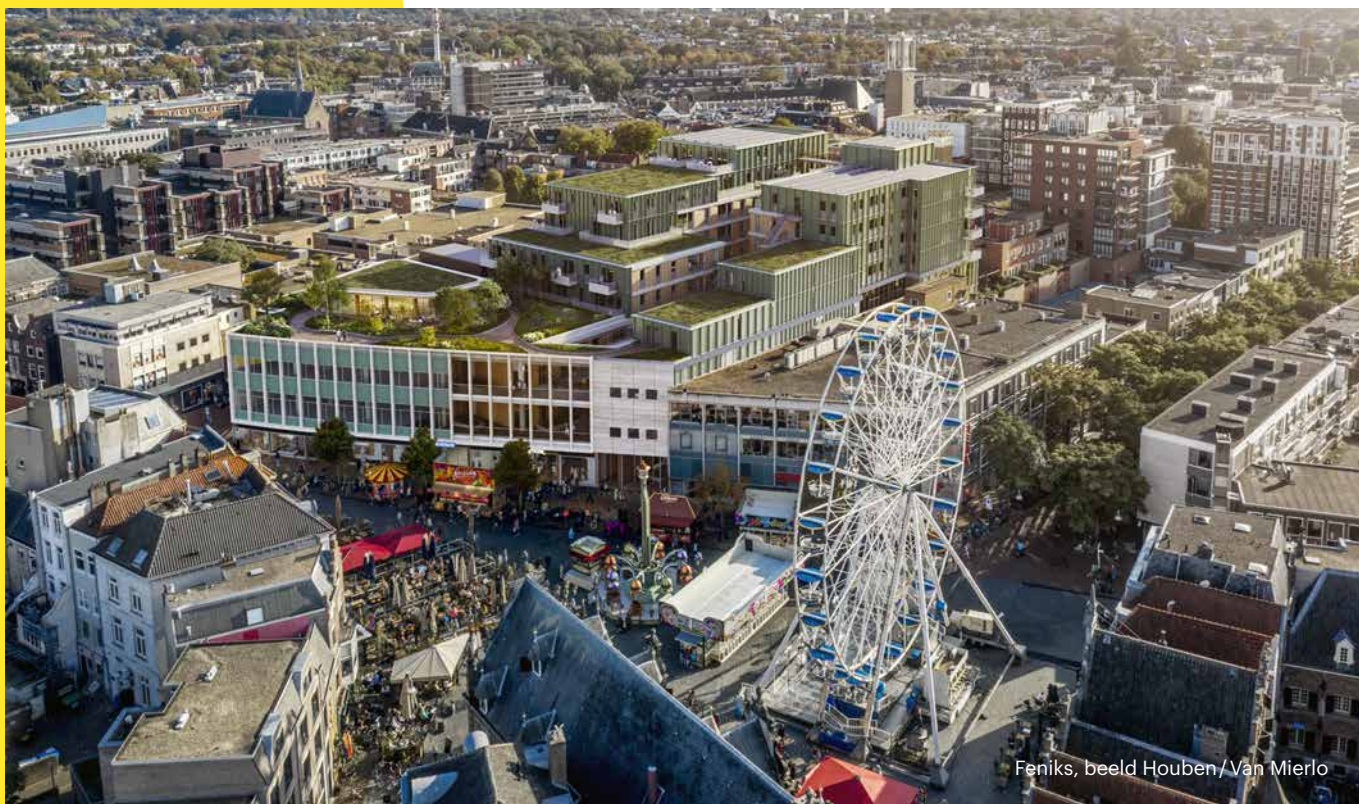
'Volgens Weeber is het niet aan de architect om te bepalen of iets mooi of lelijk is.'

DAG VAN DE ARCHITECTUUR:

De binnenstad in transitie

14 juni

Feniks, beeld Houben/Van Mierlo

Op de Dag van de Architectuur besprak ACN het verleden en de toekomst van de binnenstad, aansluitend op het landelijke thema *In transitie*. Hoe creëer je een nieuwe binnenstad waar wonen en ontmoeten meer centraal komen te staan? En wat kunnen we leren van de vorige grote transitie: het Mariënburchproject? In LUX keken we met architecten en stedenbouwkundigen terug naar de totstandkoming van de Marikenstraat 25 jaar geleden en naar de nieuwe plannen voor de Molenpoortpassage (Fier) en het oude V&D-pand (Feniks).

Zwerven door de binnenstad

Stedenbouwkundige Martin Hagreis trapte de middag af en vertelde over de totstandkoming van het Mariënburchproject. Hagreis schetste de situatie in 1989. De Nijmeegse

binnenstad had in die tijd te maken met teruglopende bezoekersaantallen, dalende omzetten van ondernemers, afname van arbeidsplaatsen en concurrentie van omliggende dorpen als Wijchen en Malden, onder andere omdat je daar gratis kon parkeren. 'En dan was er nog de ontwikkeling van de Waalsprong, waardoor er kansen lagen voor de binnenstad om ook voor de andere kant van de Waal interessant te worden.'

Probleem met de binnenstad was dat er 'geen circuit' in zat, legde Hagreis uit. Het Mariënburchproject (waar het Mariënburchplein, de Marikenstraat en de omliggende gebouwen onder vallen) heeft ervoor gezorgd dat het winkelende publiek niet meer hoefde terug te lopen, maar kon rondlopen door de binnenstad. De focus lag ook niet langer op de auto. 'De plek werd weer aan de voetganger gegeven.' Daarnaast kwam een einde aan het scheiden van functies. 'Rond de Mariënburch had je eerst

'Rond de Mariënborg had je eerst een concentratie van kantoren en elders in de binnenstad winkels. Dat zouden we nu nooit meer doen.'

een concentratie van kantoren en elders in de binnenstad winkels. Dat zouden we nu nooit meer doen. Met het Mariënborgproject kreeg het gebied veel winkels, en er landde een cultuurcluster in de binnenstad en 77 woningen.' In 1993 presenteerde Soeters Van Eldonk architecten een masterplan voor het gebied. Verschillende architecten gaven invulling aan dit plan. In 2000 werd de Marikenstraat geopend.

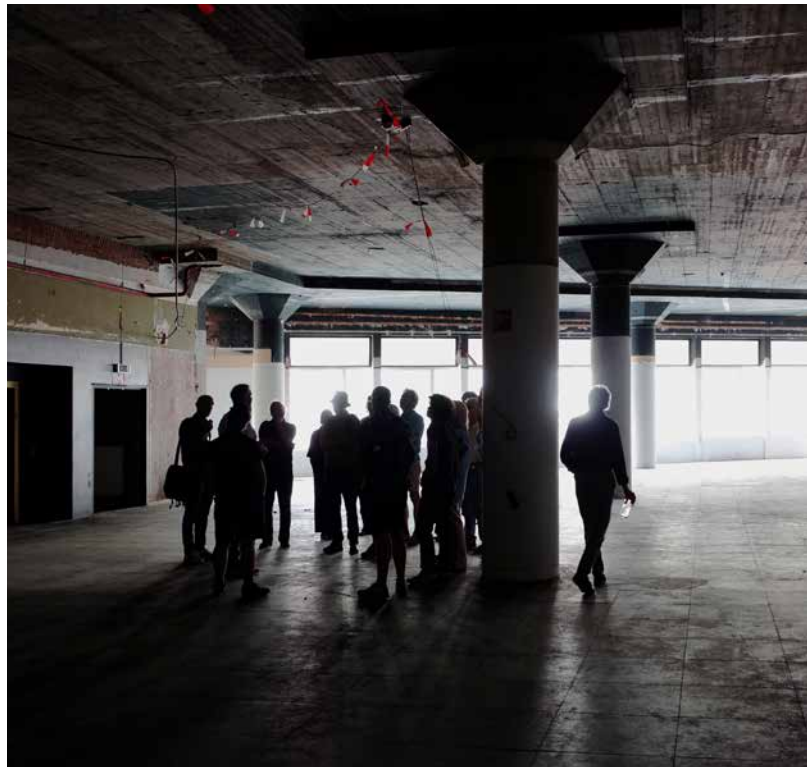
Gebouwen die tegen elkaar aankruipen

Jos van Eldonk, partner bij Soeters Van Eldonk ten tijde van het Mariënborgproject, nam het woord over van Hagreis. Hij vertelde dat het gebied in de jaren '90 dé no-go area van Nijmegen was. 'Het verhaal ging dat alleen de burge-meester zijn hond uitliet in het parkje hier.' Soeters Van Eldonk pleitte voor een mix van wonen, werken en uitgaan. Daarbij werd niet gekozen voor het modernisme van Le Corbusier, maar voor een meer historische benadering. 'Bij het modernisme staan de huizen los van de ruimte en krijg je een winderige stad. Wij gingen voor een verzameling gebouwen, die tegen elkaar aankruipen en waar de open ruimtes op elkaar aangesloten zijn. We wilden een stadsdeel maken dat inspiratie haalt uit de wederopbouw.'

Van Eldonk liet op een groot scherm de eerste schetsen van het project zien. 'Het eerste plan had een tekort van veertig miljoen gulden', zei hij. 'We besloten niet te bezuinigen, maar te optimaliseren: meer programma dat geld oplevert.' In de latere plannen werd de Marikenstraat smaller. Verder geen gesloten plinten, maar veel voor-kanten van gebouwen. Ook ontstond een nieuw idee om iets te doen met het niveauverschil van vier meter: een winkelstraat met twee verdiepingen. 'Daardoor werd het winkeloppervlak verdubbeld. Daar was Nederland niet aan gewend.' De Marikenstraat kreeg in 2001 de Europese prijs voor kleinschalige winkelcentra.

Feniks en Fier

Met de volgende spreker, Bas van Mierlo van Houben/Van Mierlo architecten, werd een sprong in de tijd gemaakt. De Eindhovense architect werkt aan de vernieuwing van het oude V&D-pand (Feniks) en de Molenpoortpassage (Fier). Hij gaf eerst de context van de twee projecten weer. Voor de oorlog waren in de binnenstad meer wegen, gassen, pleinen en kleine winkels, legde hij uit. Na de oorlog was die plek minder fijnmazig, met veel grote panden zoals warenhuizen en kantoren. Lang was daarbij het adagium van het centrum: winkelen, winkelen, winkelen. 'Nu is er veel verkoop online en staan winkels vaker leeg. De opgave is nu: wonen, werken en winkelen.' Omdat het om veel woningen gaat, is er in de binnenstad geen plek meer voor de auto en bus, stelde Van Mierlo vast. Ook moet er in de hoogte gebouwd worden. 'Meer programma, want er is ook geld nodig.'

Oude V&D-gebouw, foto More or Less Design

Voor het voormalige V&D-pand betekent dit optoppen: verdiepingen boven op het bestaande gebouw maken. Van Mierlo houdt daarbij rekening met bestaande hoogbouw. 'Wat je ziet als je de stad benadert is belangrijk. Het zicht naar sommige gebouwen, zoals de Sint Stevenskerk, wil je niet blokkeren.' Met het ontwerp gaat het oude V&D-pand gaat van monofunctioneel naar mixed use. 'Dwars door het gebouw maken we een gas waardoor er een verbinding komt tussen de Grote Markt en de steeg achter het pand.' In Feniks komen 180 woningen, ook is er een uitkijk op de Waal en de stad. Het optoppen gaat stapsgewijs, zodat bestaande gebouwen geen schaduw krijgen. De betonstructuur blijft behouden. 'We zorgen dat er contact wordt gemaakt met de stad.'

Bij Fier, oftewel de Molenpoortpassage, is er eveneens veel variatie en zal de mens voorop staan. Van Mierlo: 'De parkeerplaatsen op het dak gaan weg. De verbinding tussen de Molenweg en Ziekerstraat blijft, maar de Tweede Walstraat krijgt ook een voorkant. Die straat functioneert nu vooral als toegang tot de oprijlaan naar het parkeerdak.' Op beide plekken is veel aandacht voor groen. 'Groen is belangrijk, al moeten we bij Fier wel rekening houden met een doorgang voor politie en de afvalophaaldienst.'

Openbare ruimte

In het aansluitende gesprek namen architect Sjoerd Soeters en stedenbouwkundige Paul Goedknegt plaats op het podium naast de eerdere sprekers. Soeters en Van Eldonk kregen de vraag hoe belangrijk zij als architecten kleinschaligheid en variatie in architectuur vinden, zoals te zien in het Mariëburgproject en de twee projecten van Bas van Mierlo. Van Eldonk: 'Ons hele leven hebben we gestreden voor de menselijke maat. We zagen veel grote gebouwen waar niemand in- en uitgaat. Dat zijn geen leuke plekken.' Soeters plaatste een kanttekening bij de nieuw gecreëerde openbare ruimte bij het projecten Fier en Feniks. 'Hoeveel openbare ruimte kun je hebben? Krimpen werkt vaak goed, bijvoorbeeld door water toe te voegen of privé-binnenhoven te creëren.' Van Mierlo was het met hem eens. 'Bij de Molenpoort gebruiken we de bestaande looplijn, alleen maken we meer verbinding. Bij het V&D-pand is dat anders, we wilden meer daglicht en we wilden die steeg betrekken.'

Voor Goedknegt, werkzaam voor de gemeente Nijmegen, is veiligheid een vraagstuk. 'Enerzijds moet een plek levendig zijn, maar anderzijds ook veilig. Dat kan schuren. Je moet rekening houden met stakeholders, fatbikes en fietsers.' Tot 2050 is de agenda voor een vernieuwde binnenstad complex geworden, merkte Goedknegt op, met veel wensen en verplichtingen.

Dak oude V&D-gebouw, foto More or Less Design

Paul Goedknegt, Sjoerd Soeters, Martin Hagreis, Bas van Mierlo en Jos van Eldonk in gesprek met Dave Willems

Paul Goedknegt, Sjoerd Soeters en Martin Hagreis

‘We moeten uitkijken dat het centrum niet versnipperd. Daarom moeten we regie houden.’ Hij vertelde dat de gemeente contact heeft met Rotterdam over hoe ze daar bijvoorbeeld omgaan met no-go area’s. ‘We leren van elkaar en zullen de veranderingen stap voor stap moeten doen.’

Vergroening

Er werden nog enkele schetsen getoond van het toekomstige straatbeeld in de binnenstad, want ook op andere plekken vinden veel aanpassingen plaats. Bij een schets van een vergroende Burchtstraat, reageerde Soeters. ‘Ik zie nog steeds veel verharding.’ Goedknegt: ‘We moeten rekening houden met de markt.’ Van Eldonk zag voordelen bij de brede Burchtstraat. ‘Voor de oorlog was die straat smal, daarna is hij breed gemaakt voor de auto’s. Dit hebben ze zo gelaten en nu is dat fijn, omdat je juist daar kunt vergroenen.’

‘Lang was daarbij het adagium van het centrum: winkelen, winkelen, winkelen. De opgave is nu: wonen, werken en winkelen.’

Voordat de twee rondwandelingen (eentje door de Marikenstraat en eentje door Fier en Feniks) van start gingen, was er nog een vraag uit het publiek voor Van Mierlo. ‘Voor wie zijn de woningen?’ De architect antwoordde dat er voor beide projecten veel verschillende woningen beschikbaar komen: klein, midden en groot. ‘We willen diversiteit, jong en oud.’

Over Dag van de Architectuur

Dit programma was onderdeel van de landelijke *Dag van de Architectuur 2025: In transitie*. Thema’s worden elk jaar vastgesteld door het samenwerkingsverband Stichting Coördinatie Lokale Architectuurinitiatieven (CoLa) – hét landelijke netwerk van meer dan veertig lokale en regionale architectuurcentra. ACN onderschrijft het belang van deze samenwerking om samen te werken aan het versterken van de ruimtelijke kwaliteit in Nederland.

ARO OOST 2025

Wonen in een waterlandschap

4 november

Klimaatverandering en woningnood vragen om een nieuwe inrichting van het landschap. Wat betekent dit voor de Groene Metropoolregio? Hoe moet het rivierengebied tussen Nijmegen en Arnhem er over honderd jaar uitzien en hoe komen we daar? In De Vasim spraken onderzoeker Ilse Voskamp, stedenbouwkundige Shuangyun Chen en landschapsarchitecten Matthijs Willemsen en Mathieu Schouten over de toekomst van het waterlandschap als woonplek.

Ilse Voskamp van Wageningen University & Research opende het programma met een presentatie van het toekomstscenario 'Groene Metropool 2120'. Eerst greep ze terug naar de Tweede Kamerverkiezingen. Volgens het opiniepanel van EenVandaag was wonen dit jaar het belangrijkste thema, klimaat werd als minder urgent ervaren. 'Mensen willen een antwoord op de korte termijn voor de woningnood', vertelde Voskamp. 'Maar daar hoort klimaat als vraagstuk op de lange termijn bij. We kunnen niet alleen aan wonen denken, als we onleefbare, hete steden creëren.'

Richting kiezen

Er is een stip aan de horizon nodig, stelde Voskamp. Wat er precies moet gebeuren is nog niet duidelijk, maar er moet wel een richting worden gekozen. Daarvoor is het van belang om veel vraagstukken gezamenlijk aan te pakken, zoals de energietransitie, circulaire economie en landbouw. Ook moet er gekeken worden naar de kenmerken van het landschap. 'Niet alleen ons richten op landgebruik, maar ook op de lagen eronder', zei Voskamp. 'Waar is het natter en waar droger, en waar is het reliëf anders?'

Welke richting gaat het dan op? Volgens Voskamp zal er vooral meer ruimte voor de rivier moeten komen. 'We moeten landschappen teruggeven, ook buiten de uiterwaarden', zei ze. 'Dit biedt kansen voor natte teelt, zoals het verbouwen van biobased materialen.' Landbouw moet voorrang krijgen op vruchtbare grond. 'Niet zomaar dorpen uitbreiden, want daar ligt aan de randen goede landbouwgrond.' Verder is natuur die tegen een stootje kan van belang, gaf Voskamp aan. Arnhem en Nijmegen moeten compacte, groene steden worden, waarbij de Veluwe en de bossen bij Nijmegen als recreatieve uitvalsbasis dienen.

Shuangyun Chen, foto More or Less Design

Matthijs Willemsen en Mathieu Schouten, foto More or Less Design

‘We moeten landschappen teruggeven, ook buiten de uiterwaarden’. Dit biedt kansen voor natte teelt, zoals het verbouwen van biobased materialen.’

Water en bodem sturend

Landschapsarchitect Matthijs Willemsen hield vervolgens een presentatie met het natuurlijke watersysteem als uitgangspunt. ‘We hebben dat systeem in dit land helemaal naar onze hand gezet, met dijken en sluizen’, vertelde hij. ‘Het zijn allemaal protheses aan een lichaam. Als die protheses het overnemen, werkt het lichaam niet meer.’ Willemsen wil terug naar de basis en anders gaan denken: meer water en bodem sturend. Voor het College van Rijksadviseurs, een onafhankelijk club die advies geeft aan de overheid, deed hij onderzoek naar zeven gebieden, waaronder de Groene Metropool. De Spiegelwaal bij Nijmegen noemde hij een mooi project. ‘Het zou goed zijn als deze manier van denken wordt doorgezet.’

Niet ‘waar’, maar ‘hoe’ en ‘hoe lang’

In het panelgesprek dat daarop volgde vroeg gastheer Wagemakers welke pijnlijke keuzes er gemaakt moeten worden op de korte termijn. Voskamp sprak liever over ‘oplossingsruimte’. ‘Als het over bouwen gaat, moeten we het niet alleen hebben over ‘waar’, maar ook over ‘hoe’ en

‘hoe lang’. Wat voor type architectuur en hoe flexibel het bouwen is. Je moet jezelf niet vastzetten, maar bewegen naar wat nodig is voor de toekomst.’

Drijvende stad

Na het tweede panelgesprek vertelde stedenbouwkundige Shuangyun Chen over haar onderzoek naar drijvende steden. Vier jaar geleden begon ze met de opdracht: verbeeld je dat je kunt wonen op water. ‘Samen met experts ging ik aan de slag, waardoor het niet alleen verbeelden is.’ Wonen op water gebeurt in Nederland al, zoals in IJburg in Amsterdam en in Nijmegen-Noord. ‘Maar waar is de publieke ruimte? In Nijmegen is het alleen voor rijke mensen’, zei Chen. Ze vindt dat een drijvende stad er voor iedereen moet zijn, inclusief dus, en daarnaast aantrekkelijk, onderdeel van de bestaande stad, ecologisch en maakbaar.

Chen ging verder op het onderzoek in door een reeks uitgangspunten te bespreken. ‘De stad moet ecologisch zijn aan alle kanten. Voor de mobiliteit dienen het compacte buurten te zijn, waarbij gebruik gemaakt kan worden van boten.’ Ook kan de drijvende stad efficiënt zijn in energieverbruik. ‘Water kan als energiebron gebruikt worden, door bijvoorbeeld hitte uit water te trekken’, legde de stedenbouwkundige uit. Voor de drijfconstructie geldt: hoe dieper het water, hoe hoger je kunt bouwen. Over de financiële haalbaarheid zei Chen: ‘Het duurste is om land aan te leggen, voor bruggen en andere infrastructuur. De rest is niet zo duur.’

Mobiliteit in de toekomst

Er werd nog ingegaan op mobiliteit. Hoe ziet dat er in de toekomst uit? ‘Goederen worden nu thuis geleverd’,

zei Voskamp, 'maar als 3D-printers steeds beter worden, hebben we die distributiedozen in het middengebied niet nodig.' Schouten: 'We hebben heel veel data over klimaatverandering, maar het blijft moeilijk voorspellen hoe de mobiliteit in de toekomst zal zijn.'

Stille hoop

Een vraag uit de zaal ging over de politieke wensen in Den Haag. D66, de nieuwe grootste partij, kwam in de campagne met het 10-stedenplan. Het vorige kabinet was juist veel minder betrokken bij het denken aan nieuwe oplossingen. Willemsen: 'Ik heb de stille hoop dat een nieuwe regering met meer nuance naar ruimtelijke vraagstukken zal kijken.' Chen ziet veel mogelijkheden als er op andere manieren gekeken wordt, vertelde ze. 'Op dit moment heeft Nederland 40.000 hectare aan water waarop gebouwd kan worden. In 2040, als je de overstromgebieden meeneemt, heb je een potentieel van 400.000 hectare. Bouwen op het water kan heel efficiënt, je hebt hiervan maar drie procent nodig.'

ARO 2025

Dit programma is onderdeel van het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp (ARO). CoLa (Stichting Coördinatie Lokale Architectuurinitiatieven) ontving in 2025 de opdracht van de ministeries VRO en OCW om in heel Nederland maatschappelijke dialogen te organiseren rondom bestaand ontwerp onderzoek in opdracht van het Rijk. Architectuurcentrum Nijmegen en CASA coördineerden het programma in landsdeel Oost-Nederland.

Samen met de architectuurcentra van Apeldoorn (Bouwhuis), Arnhem (CASA), Deventer (Rondeel), Enschede (Architectuurcentrum Twente) Nijmegen (ACN) en Zwolle (ZAP) organiseerden we een vijfdelige programmareeks en een slotbijeenkomst met Rijksadviseur Noël van Dooren, waarin uitdagingen en fricties in het landschap de revue passeerden. Van de gespannen relatie tussen stad en ommeland, natuur en recreatie, landbouw en woningbouw, landschap en vuur tot wonen en water. Hoe kunnen we al deze ruimtelijke uitdagingen een plek geven en tegelijk de groene kernkwaliteit van de regio borgen?

ARO OOST 2025

Landschap in verdrukking

12 februari (2026)

Als het gaat om ons landschap komt er op de korte en lange termijn veel op Oost-Nederland af. Landbouw, natuur, woningbouw, water, energie, defensie en klimaatvluchtelingen zijn uitdagingen die vragen om een nieuwe landschappelijke balans én om meer zelfbewustzijn. Begin 2026 sloten de zes architectuurcentra uit de regio hun programmareeks ARO-Oost af in het Arnhemse NiCo. Rijksadviseur Noël van Dooren gaf een lezing, waarna bezoekers en enkele speciale gasten konden reageren.

In het kader van het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp (ARO) vonden de afgelopen maanden in verschillende steden programma's plaats rond het thema landschap. Dit werd telkens gekoppeld aan ontwerp onderzoek en lokale opgaven.

Conclusies van de vijf programma's

'Vuurlandschappen' stonden centraal in het programma van Rondeel (Deventer) en Bouwhuis (Apeldoorn). Het ging onder meer over mogelijke bosbranden op de Veluwe, vertelde Hans Menke van Bouwhuis Apeldoorn, en er werd gepresenteerd hoe brandpreventie op de Veluwe eruit ziet. In het programma van ACN (Nijmegen)

ARO-Oost coördinatoren Dave Willems en Ton Schulte, foto Rachele Stoffels

Noël van Dooren, foto Raymond Rutting

draaide het om de wateropgave. ‘Wonen op het water is in Nijmegen nog niet echt een ding’, zei Dave Willems van ACN. ‘Er is veel rondom het water gebouwd, maar geen drijvende woningen. Hier speelt ook de verdeling van de domeinen een rol: water hoort niet bij de gemeente, maar bij Rijkswaterstaat. Er is ontwerpend onderzoek nodig om hier verder over na te denken.’

Bij CASA (Arnhem) ging het over gelaagdheid: ecologie, geologie en economie. Het onderzoek van Peter Hermens was Ton Schulte van CASA het meest bijgebleven. ‘Dat ging over aardkundig fundamentalisme: een andere benadering van het landschap, met oog voor de historie. Hermens bracht dat met veel overtuiging door het als een fictieve religie te presenteren.’ Het programma van Architectuurcentrum Twente richtte zich op water. Hoogteverschillen zijn bepalend voor ontwikkeling, vertelde Ruud van der Koelen van het architectuurcentrum. ‘De bodem geeft de richting voor water aan. Zo heeft noaberschap ook landschappelijke componenten.’

Bij ZAP (Zwolle) werd een excursie gehouden die van buiten naar binnen ging. Het ontwerpend onderzoek had een filosofische benadering. ‘Als je een boom bent, vindt de stofwisseling buiten jezelf plaats’, legde Margret Drok van ZAP uit. ‘Je haalt alles uit de bodem. Zo kunnen mensen er ook naar kijken. Mensen moeten de schop in de grond zetten, zodat ze weer weten waar het om draait.’

Drie forse confrontaties

De lezing van Noël van Dooren, Rijksadviseur voor het landschap, had de veelzeggende titel ‘Het Nieuwe Westen’. Als het gaat om ruimte is er zowel schaarste als overvloed, constateerde hij. In de recente Ontwerp-Nota Ruimte ontdekte hij drie forse confrontaties die zeker ook in het oosten van belang zijn.

De eerste is het waterthema. ‘Wat betreft zoetwater zullen er door klimaatverandering tekorten komen. Dit raakt de industrie, huishoudens en de landbouw, en het dwingt tot scherpere verdeling.’ De tweede is defensie. ‘Door de urgentie komen er nieuwe oefenterreinen, munitieopslag met risicocirkels en laagvlieggebieden. Ze krijgen voorrang op de energiemarkt en zullen ook een claim leggen op de arbeidsmarkt.’ De derde is woningbouw. Er zijn plannen voor 130 locaties in Nederland, legde hij uit. ‘Dit is vaak gebaseerd op bestaande plannen. Maar als je water en bodem sturend serieus neemt, betekent dit nogal wat. Het vergt een andere kijk op woningbouw.’

Kijkend naar de verre toekomst, naar 2126, stipte Van Dooren twee potentiële bewegingen aan die relevant zijn voor Oost-Nederland: zeespiegelrijzing en migratie. Toekomstbeelden van Nederland onder de noemer ‘Amersfoort aan Zee’ zijn misschien extreem, maar het is wel een serieuze denklijn voor een mogelijke toekomst.

Publiek, foto Rachelle Stoffels

Gedeputeerde Dirk Vreugdenhil, foto Rachelle Stoffels

‘We vinden het moeilijk om afstand te nemen van wat we hebben, maar als je verder wilt komen moet je ruimte leren delen.’

‘Dan krijgen we te maken met schaarste van woningen en voedsel.’ Aan het einde van zijn lezing riep Van Dooren het oosten op om meer de eigen stem en een eigen visie te laten horen. Concreet zag hij wel iets in een gedeelde gedeputeerde die zowel de belangen van Gelderland als van Overijssel behartigt.

Regie pakken

Landschapsarchitect Jan Eiting was het met de Rijksadviseur eens dat er genoeg ruimte is, ook al vindt iedereen dat het vol is. ‘Maar de olifant in de kamer is nog niet benoemd: de intensieve veehouderij.’ Inkrimping van de veestapel biedt veel mogelijkheden, stelde Eiting. De overheid moet volgens hem de regie pakken.

Dirk Vreugdenhil, gedeputeerde bij de Provincie Gelderland, stelde dat we aan de vooravond staan van de emancipatie van ruimtelijke ontwikkeling. ‘We vinden het moeilijk om afstand te nemen van wat we hebben, maar als je verder wilt komen moet je ruimte leren delen.’

Drama's en kansen

Stedenbouwkundige Hans Leeftang, medeopsteller van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (Extra), ziet ‘drama's’ en ‘kansen’ in het landschap, vertelde hij. Hij is van mening dat het geluid van Oost-Nederland in Den Haag amper

doorkomt. Mathieu Schouten vertelde kort over de Groene Metropoolregio, een succesvol samenwerkingsverband tussen 17 gemeenten in het rivierengebied. Over de landschappelijke uitdagingen zei hij: ‘Combineer functies en wentel het niet af op de toekomst. Daar proberen we aan te werken.’

Kirsten van Gorkum gaf uitleg over Ontwerplab Gelderland, waar ze op zoek gaan om op nieuwe manieren naar de toekomst en de inrichting van de provincie te kijken. Indira van 't Klooster (stichting CoLa) blikte terug op ARO en op deze bijeenkomst. Ontwerpend onderzoek is een heel interessant middel om vraagstukken zichtbaar te maken, stelde ze. Elkaar vinden en over grenzen heen kijken is volgens haar de sleutel om de onzekere toekomst tegemoet te treden.

Dit programma was onderdeel van het Actieprogramma Ruimtelijk Ontwerp – een samenwerkingsverband van de Rijksoverheid, Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Stichting CoLa en Platform Ontwerp NL – waarin ontwerpend onderzoek lokaal in gesprek wordt gebracht.

ATELIERSESSIES

Expertmeeting

Naoorlogs erfgoed

14 mei

Wat is het verhaal van Nijmegen als het gaat om de wederopbouwtijd en Post-'65-periode? Deze vraag stond centraal tijdens de expertmeeting van de gemeente Nijmegen en Architectuurcentrum Nijmegen op 14 mei in de Lindenberg. Met verschillende themasessies werd bij de deelnemers informatie opgehaald over deze tijdsperiodes. Dit bracht tal van onderbelichte gebouwen en plekken onder de aandacht. Ook waren er voldoende ideeën om iets met het jonge erfgoed te doen: van een stadsbouwmeester tot een prijs voor het best gerenoveerde gebouw.

Aan het begin van de meeting werd wethouder Tobias van Elferen naar voren gehaald om in gesprek te gaan met dagvoorzitter Mijke Pol. De wethouder vertelde over de BNG Bank Erfgoedprijs die de gemeente vorig jaar ontving voor de omgang met Post-'65-erfgoed in de stad. De jury gaf Nijmegen de prijs omdat het Post '65 als volwaardig onderdeel ziet van de rijke stadsgeschiedenis. Ook was de jury gecharmeerd van de inzet op de sterke beleving van het lokale erfgoed en het zichtbaar maken daarvan in de openbare ruimte. 'Ze vonden dat het er mooi bij lag. Misschien hadden we geluk en kwamen ze kijken op een zonnige dag', grapte Van Elferen.

Parels

De jury had ook nog een kanttekening, stipte Pol aan. Over het jonge erfgoed wordt nog nauwelijks gecommuniceerd. 'Dat klopt', zei Van Elferen. 'Het verdient een verhaal. Dat is belangrijker dan of het mooi of lelijk is.' Het verleden moet beleefd worden en verhalen kunnen daarbij helpen, stelde hij. Vanuit daar moeten we redeneren. Dat is niet makkelijk, je kunt het niet even op een gevel schrijven.' De wethouder wil graag weten wat de 'parels' van de stad zijn. 'Dan kunnen we dat presenteren als een ensemble, verspreid over de stad.' Over wat dat verhaal dan is en hoe dat verteld kan worden, daarover ging de expertmeeting. De wethouder gaf de deelnemers een opdracht mee: help ons bij de parels. 'Zeggen dat we alles moeten bewaren, werkt niet.'

Dukenburg jaren '70

'Het verdient een verhaal. Dat is belangrijker dan of het mooi of lelijk is. Het verleden moet beleefd worden en verhalen kunnen daarbij helpen.'

Verwoeste stad

Na de wethouder kreeg Dolly Verhoeven (emeritus hoogleraar Nijmeegse en Gelderse geschiedenis) het woord. In haar lezing ging ze in vogelvlucht door de naoorlogse geschiedenis van de stad. De eerste tien jaar was Nijmegen vooral een verwoeste stad, legde Verhoeven uit, waarbij ze foto's liet zien van een noodbrug en een noodwinkel. Tachtig procent van de bevolking was in die tijd katholiek en de stad werd bevolkt door paters, priesters en zusters. Verder was het een industriestad, met onder andere Dobbemann, Splendor en de schoenfabrieken. 'Na Enschede, Eindhoven en Tilburg was Nijmegen de

Dolly Verhoeven

vierde industriestad van het land. De helft van de beroepsbevolking werkte in de fabrieken.' Vanaf de jaren '60 kwamen er arbeidsmigranten uit Griekenland, Spanje en Turkije naar Nijmegen om te werken in de industrie.

Uitbreiding

Tussen 1945 en 1990 breidde de stad zich stap voor stap uit, naar het zuiden en over het kanaal, vertelde Verhoeven. Vanaf 1970 stagneerde de bevolkingsgroei en was er vooral sprake van groei in de omliggende gemeenten. Nieuwe wijken hadden ieder hun eigen karakter, van de Wolfskuil tot Neerbosch-Oost. 'De sociale verschillen in de stad veranderden. Zo woonden in Neerbosch-Oost eerst vooral universiteitsmedewerkers, later schoven zij door naar Wijchen en Beuningen.' Opvallend was dat de benedenstad pas heel laat onder handen werd genomen. Een deelnemer wilde weten hoe dat kwam. 'De focus lag op nieuwbouw', antwoordde Verhoeven. 'Het was ook ingewikkeld, door het verzet tegen sloop. Een nieuwe wijk is dan makkelijker op te zetten. Er waren ambitieuze plannen voor de benedenstad, maar de gemeente kon niet alles tegelijk.'

Nijmegen werd een echte studentenstad: vlak na de oorlog telde de stad 1000 studenten, in 1990 waren dat er 15.000. Verhoeven: 'De studenten waren veelal marxistisch en

activistisch, waardoor Nijmegen het imago kreeg van linkse stad. Politiek gezien was dat echter nog niet het geval. Pas in 1986 was de PvdA groter dan het CDA en in 2002 volgde de eerste linkse coalitie.' De economische crisis in de jaren zeventig had veel impact. Het aantal bedrijven nam sterk af en de werkloosheid werd structureel in wijken als het Waterkwartier en Bottendaal. 'Ook afgestudeerden kwamen niet aan het werk en zo ontstond de protestgeneratie', zei Verhoeven.

Expeditieshoven

Voorafgaand aan de deelsessies werd een *guest urban critic* geïntroduceerd – oftewel iemand van buitenaf die met een kritische blik naar de meeting kijkt. Ruimtelijk ontwerper en onderzoeker Hedwig van der Linden is afkomstig uit Rotterdam en stelde zich voor aan de hand van een inspirerend onderzoeksproject naar expeditiehoven. Dit zijn laad- en losruimtes aan de achterzijde van gebouwen, gecreëerd vlak na de oorlog. 'In deze gebouwen zaten winkels op de begane grond, daarboven woningen en erachter was plek om te laden en lossen. De functies veranderden en daardoor zijn dit desolate ruimtes geworden.'

Deelsessies

De deelsessies werden gehouden in twee rondes, waarvoor elke deelnemer twee sessies kon bijwonen en elke sessie twee keer plaatsvond. Leon van Meijel (specialist jong erfgoed) zocht in zijn sessies naar input voor het verhaal van Nijmegen, waar hij momenteel aan werkt. Voor het verhaal richt hij zich op een generieke grote lijn en een

Deelsessie door Martin-Paul Neys

lijn over het specifiek Nijmeegse eigene, zo legde hij uit. Vooral voor dat laatste vroeg hij de deelnemers welke thema's aan bod zouden moeten komen in het narratief. Hier kwam van alles voorbij: de nalatenschap van Paul Hoeke, het beschermen van de Nijmeegse ring en de Sint Stevenskerk.

Dukenburg en Lindenholt stonden centraal in de sessies van stedenbouwkundigen Wander Hendriks en Kees Teeken. Eerst beschreef Teeken kort de achtergrond van deze stadsdelen. Oorspronkelijk was het plan om in de Ooijpolder te gaan bouwen, maar daar stak de minister een stokje voor. In Dukenburg stonden licht, lucht en ruimte voorop, evenals het scheiden van functies. De zeven wijken werden opgezet vanuit een parochie-gedachte, met ieder een eigen kerk. Door de secularisatie kwam er uiteindelijk één kerk in Meijhorst.

Architectuurhistoricus Michiel Kruidenier richtte zich in zijn sessies op onderbelichte architectuur en op participatie. 'Wat is zichtbaar in de stad, maar kennen veel mensen niet? En op welke manieren kunnen we mensen daarop wijzen?' Kruidenier denkt daarbij niet alleen aan grote gebouwen, maar ook aan kleine dingen. Een van de deelnemers vertelde dat er in de jaren '70 en '80 gebouwen zijn neergezet die nu vaak individueel worden benaderd, maar waarbij de architect ook de omgeving heeft meegenomen. 'Soms is bij een pand de lantaarnpaal mee ontworpen. De buitenruimte is uit het blikveld verdwenen maar verdient waardering.'

Architect Martin-Paul Neys gebruikte in zijn sessies tientallen foto's als aanknopingspunt om het te hebben over beeldbepalende naoorlogse architectuur in Nijmegen. Deelnemers konden kwartetten maken, waarbij ze zelf de categorieën mochten verzinnen. Ze spraken hun waardering uit over onder andere de Schouwburg en de – tijdens de wederopbouw heringerichte – Broerstraat.

Verhalen vertellen

In het nagesprek werd gezamenlijk gereflecteerd op de deelsessies. Van Meijel was blij met alle input die hij had gekregen. Er waren enkele perspectieven waar hij zelf nog niet aan had gedacht, zoals de relatie van Nijmegen als grensstad met Duitsland, de veranderende betekenis van de Waal en die van de omgang met erfgoed.

In de sessies van Kruidenier kwam ook aan bod wie het voortouw moet nemen in het behoud van Post-'65-architectuur. De gemeente, werd gezegd, maar hij ervoer ook actiebereidheid onder de deelnemers. Hij merkte ook op dat je burgers makkelijker kunt betrekken bij nieuwbouw dan bij sloop. Een terugkerend thema in zijn sessie was dat we af moeten van grenzen. 'We moeten niet alleen kijken of iets een monument is, maar misschien wel niks meer slopen. We zouden een bondje kunnen sluiten met de duurzaamheidsafdeling van de gemeente, want beton is heel vervuilend.'

Guest urban critic Van der Linden reageerde op deze suggestie van Kruidenier door te vertellen over de stadsbouwmeesters in Brussel. Het gaat om een functie die 'half overheid, half daarbuiten' is. 'Als de gemeente zich ergens voor in moet zetten, dan is het meteen politiek geladen. Een stadsbouwmeester kan makkelijker andere dingen zeggen, zoals 'sloop niet'. Ook kan een stadsbouwmeester ongevraagd plannen initiëren.'

Dagvoorzitter Pol wilde tot slot weten hoe we de verhalen van naoorlogs Nijmegen gaan vertellen. Dat moet vooral van onderop, door participatie, vonden de sessieleiders. Via burgerinitiatieven is veel architectuur ontstaan en daar kunnen we in deze tijd nog wat van leren. Kruidenier benadrukte daarnaast nog om oog te hebben voor kleine dingen. 'Alles in de jaren '70 had samenhang. Het is mooi als je door de stad loopt en ook aandacht hebt voor een bankje.'

ATELIERSSESSIES

Masterclass Baksteen: Verbinding

25 september

Hoe creëer je gebouwen en leefomgevingen die verbinden? En welke rol kan baksteen daarin spelen, zowel in vormgeving als techniek? Tijdens de MasterClass Baksteen voor architecten, georganiseerd door Vereniging Koninklijke Nederlandse Bouwkeramiek (KNB) en ACN, spraken architecten over hun voorliefde voor baksteen en de plek die het materiaal inneemt in een tijd waarin CO2-neutraal bouwen de norm is. Ze gingen in gesprek met het publiek en leidden hen daarna rond door de baksteen-architectuur van Hart van de Waalsprong.

Mooi, maar duurzaam?

Tijdens de masterclass spraken architecten Lisa van der Slot en Erik Roerdink (De Zwarte Hond) en Gus Tielens (korthtielens architecten) hoe zij bakstenen gevels inzetten als ontwerpmiddel om plekken te creëren waar we ons thuis voelen. Ze refereerden aan hun eigen werk – zoals het prijswinnende Spaarndammerhart – en deelden inspirerende voorbeelden van andere ontwerpers.

Daarna gingen ze in gesprek met architect Martin Paul-Neys. Adviseur duurzaam bouwen Arie Mooiman ging in op de plek die baksteen kan innemen in een duurzame ontwerphilosofie. De productie en het transport van baksteen kost veel energie en veroorzaakt veel CO2 in de atmosfeer. Het is echter ook een materiaal dat robuust is en een levensduur heeft die veel langer is dan de huidige economische en rekenkundige levensduur van een gebouw. Arie Mooiman vertelde hoe een andere blik hierop de baksteen beter kan positioneren als duurzaam materiaal, en hoe innovaties in de keramische industrie zorgen voor een lagere CO2-voetafdruk van baksteen.

Hedendaags ambacht

Daarna leidden Lisa van der Slot, Erik Roerdink en Gus Tielens de deelnemers rond door de nieuwbouwwijk Hof van Holland en het voorzieningshart Hart van de Waalsprong in Nijmegen-Noord. Ze zagen daar hoe architectuur, materiaalkeuze en techniek samenkomen in een stedenbouwkundig ontwerp waarin eigentijdse baksteen-architectuur centraal staat. De verschillende architecten die gebouwen realiseerden in de wijk lieten zich inspireren door het ambacht van (lokale) helden als Oscar Leeuw en H.P. Berlage, om een plek te creëren waar iedereen zich mee kan verbinden, zonder uitsluitend terug te vallen op het verleden.

Over Ateliersessies

Om het lokale architectennetwerk te versterken en bij te dragen aan een gezonde Nijmeegse architectuurcultuur organiseert ACN ateliersessies. Tijdens deze bijeenkomsten voor (lokale) architecten staan actuele, vakgerelateerde thema's centraal en wordt kennis uitgewisseld over ontwerpvragestukken.

Hart van de Waalsprong,
foto Jeroen Musch

HOOG // DIEP

Gesloopt GGD-gebouw, foto Mieke Dings

De kwaliteit van de gebouwde omgeving gaat iedereen aan. Daarom betreft ACN een breed publiek bij de inrichting van onze leefomgeving met een veelzijdig, actueel en vooral inhoudelijk programma. Een programma dat we al meer dan vijf jaar versterken met de artikelen, interviews, longreads en beeldcolumns van stadsredactie Hoog // Diep. Met een positief-kritische blik werpt Hoog // Diep zijn eigenzinnige blik op de stadsontwikkeling van Nijmegen. Niet om bovenop de actualiteit te duiken, maar om de sociaal-maatschappelijk kant van stedelijke ontwikkelingen – daar waar mensen en stenen elkaar raken – in een breder kader te plaatsen.

In 2025 boog stadsredactie Hoog // Diep zich over uiteenlopende thema's die speelden in Nijmegen en omstreken. We vervolgden de serie *Nijmeegse Ontwerpers aan het woord*, waarin lokale architecten en ontwerpers hun visie op de stad delen en reflecteren op het Nijmeegse architectuurklimaat. Redacteur Mieke Dings interviewde architect en interieurontwerper Bob Romeijnders over zijn visie op particuliere woningbouw. Redacteur Willem Claassen

sprak met ontwerpers Dominik Kriska en Ermin Jagurdzija (adviesbureau Pouderoyen Tonnaer) over landschapsarchitectuur en stedenbouw. Redacteur Jozien Wijkhuijs interviewde stedenbouwkundige Ilja van Zoest over de toekomst van Dukenburg en Winkelsteeg.

Redacteur Willem Claassen ging in een longread op zoek naar het verhaal achter de nieuwe Eyup Sultan Moskee, dat

Dominik Kriska en Ermin Jagurdzija,
foto More or Less Design

In het najaar van 2025 stelde redacteur Mieke Dings in het artikel in *Dag Sloop, Hallo Transformatie!* de vraag op scherp of de sloophamer niet te snel wordt toegepast, zoals bij het Nijmeegse GGD-gebouw gebeurde.

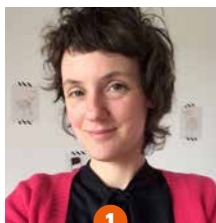
Nurettin Baydemir over Eyup Sultan Moskee,
foto More or Less Design

na een lang en bewogen bouwproces eindelijk een nieuwe locatie heeft gekregen. Ook dook hij in de wereld van de student in *De Kamerkwestie: op zoek naar woonruimte en ontmoeting* – een achtergrondartikel over ongedwongen ontmoeten, huurtoeslag, Kafka en de enorme krimp van particulier woonaanbod. Jozien Wijkhuijs interviewde Nijmegenaren over hun geliefde architectuur in Nijmegen. Ook schreef zij een verdiepend artikel over de waarde van architectuur voor een humane asielopvang, door rust, waardigheid en eigen regie voor asielzoekers als uitgangspunten voor ontwerp te nemen.

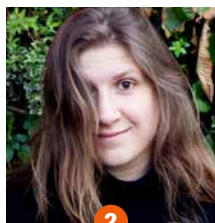
De redactie

De Hoog // Diep redactie bestaat uit een sterk team gespecialiseerd in onderzoeksjournalistiek:

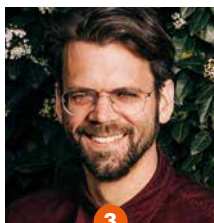
- 1 **Mieke Dings** is auteur en architectuurhistorica. Ze schrijft boeken en artikelen voor diverse bladen.
- 2 **Jozien Wijkhuijs** is journalist, tekstschrijver en radiomaker. Ze werkt onder andere voor De Nieuwe Oost | Wintertuin, Radboud Magazine, Dag & Nacht media en Oneworld.
- 3 **Willem Claassen** is freelance auteur (proza en non-fictie). Hij schrijft columns voor De Gelderlander en begeleidt schrijvers in het talentontwikkeltraject van Wintertuin | De Nieuwe Oost.
- 4 **Anne Hopman** is fotograaf en vormgever. Ze verkent steden met een frisse blik en oog voor detail.
- 5 **Andy Leenen** is eindredacteur en communicatiemedewerker bij ACN.
- 6 **Camiel Hendriks** is projectcoördinator en programmamaker bij ACN.

1

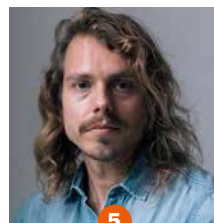
2

3

4

5

6

Excursie naar Eindhoven, foto Thea van den Heuvel

Bouwkamer Nijmegen

Sinds 2016 brengt de Bouwkamer bouwprofessionals samen voor een projectbezoek, excursie of symposium, met als doel om het regionale netwerk te versterken en hun betrokkenheid bij de stadsontwikkeling van Nijmegen te vergroten. Tijdens de bijeenkomsten worden actuele ontwikkelingen in de bouwwereld besproken met een breed scala aan professionals, van architecten, stedenbouwers, ontwikkelaars, makelaars, beleidsmakers, aannemers tot adviseurs. De Bouwkamer organiseert gemiddeld acht ledenbijeenkomsten per jaar, telt meer dan 80 leden en is hét netwerk voor bouwend Nijmegen en een stevige regionale beroepspraktijk.

Het programma werd in 2025 samengesteld door ambassadeurs Huub van Rumund, Frank Willems, Thea van den Heuvel, Koen Roordink, Michel Pott, Coralie van der Burg, Pieterneel Blankenstein, Mark Boom en Paul van Doorn. In januari werd het nieuwe jaar afgetrapt met een nieuwjaarsbijeenkomst. Wethouder Noël Vergunst gaf een doorkijk op de ontwikkeling van Nijmegen en de rol die bouwprofessionals daarin kunnen spelen. Documentairemaker Sinan Can gaf aansluitend een presentatie over zijn liefde voor de stad Nijmegen. In februari stond in *Melden bij de uitvoerder* een bezoek aan de bouwplaats van CPO Nimma op het programma. Op een bouwkaavel tussen de Krekelstraat en de Heidebloemstraat in Nijmegen worden acht duurzame biobased woningen gerealiseerd. Alle betrokken partijen, van architect tot en met het bewonerscollectief zelf, gaven een toelichting op dit bijzondere collectief particuliere woningbouwproject.

In maart organiseerden de Bouwkamerambassadeurs in samenwerking met JOKAN (Jong Onroerend Goed Arnhem-Nijmegen) een bezoek aan Expertisecentrum Joachim & Anna, een zorginstelling die werd getransformeerd van een gesloten, klassiek zorggebouw naar een

Excursie Bouwkamer, foto Thea van den Heuvel

‘De Bouwkamer brengt bouwprofessionals samen voor een projectbezoek, excursie of symposium om het regionale netwerk te versterken en hun betrokkenheid bij de stadsontwikkeling van Nijmegen te vergroten.’

nieuw thuis voor mensen met dementie. De betrokken architect van Oostwest vertelde tijdens de presentatie en rondleiding over het ontwerp, in samenwerking met Buro Harro, waarin woonclusters in het unieke stuwvallandschap zijn geplaatst. In april bracht de Bouwkamer in de programmareeks *Melden bij de uitvoerder* een bezoek aan de bouwplaats van de Boterfabriek, een nieuwbouwproject en transformatie van een oude fabriek naar appartementen. Architect Bas van Mierlo en projectleider Alex Bögels presenteerden het ontwerp en de totstandkoming van het project.

In mei organiseerden de Bouwkamerambassadeurs een excursie naar Eindhoven. De deelnemers bezochten Microstad, waar gemeente Eindhoven een toelichting gaf op de ruimtelijke opgaven van de stad, waaronder Knoop XL. Ook werd verteld over de bouw van de herontwikkelde Bunkertoren door Van Wijnen, met aansluitend een wandeling langs het project. In de middag leidden Sietske Aussems van Braintours en uitvoerder Peter van Heugten de Bouwkamerleden rond door Strijp-S, inclusief een bezoek aan woningbouwproject Lighthouse van De Zwarte Hond.

In juni bracht de Bouwkamer een bezoek aan de Nieuwe Honig, het toekomstige bruisende hart van het Waalkwartier. De leden van de Bouwkamer luisterden naar presentaties van ontwikkelaar Eric-Jan de Rooij van Lingotto, architecten Ward Boeijen en Koen Geraedts van Boeijjong Architecten en kregen een toelichting op het bouwproces en de verkoop van Berry Evers van BPD en Dimphy van Wijk Lingotto. Aansluitend werden ze rondgeleid door deelontwikkeling Blik 21. In oktober stond de nieuwe gebiedsvisie voor Campus Heijendaal centraal. Stedenbouwkundige Ingrid van de Vossenberg van gemeente Nijmegen en ontwikkelmanager Ferry Soetekouw en hoofd campusontwikkeling Koen Fleuren van de Radboud Universiteit leidden groepen Bouwkamerleden rond over het terrein. Onderweg gaven ze toelichting op de gloednieuwe visie.

In november stond tijdens de laatste bijeenkomst van het jaar de vernieuwing van de Stadsschouwburg op het programma. Er staan ingrijpende renovatie- en uitbreidingsplannen op de planning voor dit belangrijke gebouw uit de Nijmeegse wederopbouwperiode. Architect Pieter de Ruijter van Diederendirrix, directeur van de Stadsschouwburg Eva Middelhoff en omgevingsmanager Pieter Blankenstein van gemeente Nijmegen lichtten de plannen toe en leidden de deelnemers rond.

ACN verkent

Te voet of per fiets beleef je de stad op zijn best. Vanuit deze gedachte organiseert ACN maandelijks stadswandelingen en (fiets)tours, om bewoners op een laagdrempelige manier kennis te laten maken met de architectuur en ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen. Iedere laatste zondag van de maand maken lokale experts een gevarieerd publiek bekend met de verhalen achter de gebouwen, straten, pleinen en parken van de stad en delen ze hun verrassende kijk op de stad.

Fietstour Stadsranden Nijmegen

Zondag wandeltours

Rondleiders architectuurhistoricus Michiel Kruidenier, architecten Frank Willems en Paul van Hontem, stedenbouwkundigen Kees Teeken en Kees Zoon, projectleider Michel Pott, en Olof Middelbeek namen in 2025 meer dan 200 deelnemers mee naar alle (verborgen) hoeken van de stad. Wandel- en fietstours over de Boterfabriek en het Waalfront, Mariënburg en de Marikenstraat, Waalsprong Zuid, kazerneterrein Limos en de Spoorbuurt, en het Rooie Dorp en Kops Kwartier stonden in 2025 op het programma. En in thematours vertelden onze rondleiders over architect Charles Estourgie, Post '65 architectuur, spraakmakende gebouwen en verborgen plekken.

Sinds 2023 coördineert architect Frank Willems ons vaste rondleidingenprogramma en de rondleidingen op aanvraag. In die laatste categorie organiseerden we onder andere een tour voor het Kandinsky College, en een aantal rondleidingen voor organisaties en particulieren over het NYMA kwartier.

Jaartheme specials

Naast onze maandelijkse stadstours verkenden we in vier specials de randen van de stad. In juli fietsten we met eco-loog Nils van Rooijen (Wageningen University & Research) en beheerder Bas de Beijer (gemeente Nijmegen) langs de Groene Corridor van Nijmegen – een groene long die

Stadstekenaar Jelko Arts, foto Henk Beenen

Deelnemers Fietstour van Stuwwal naar Waal tijdens Toen Festival, foto Henk Beenen

‘Naast de maandelijkse stadstours verkenden we in vier specials de randen van de stad.’

het hart van de stad verbindt met natuur voorbij de stadsgrens. Ze vertelden over de ecologische rijkheid van deze groene long, het nieuwe lokale maaibeleid en de noodzaak van goed ecologisch beheer in het bestrijden van té dominante exoten. Ook deelden ze tips over hoe je als bewoner zelf kan bijdragen aan een biodiverse stad.

In september organiseerden we een weekend lang fietstours tijdens de Open Monumentendag. Architect Frank Willems en stedenbouwkundige Kees Teeken namen meer dan vijftig geïnteresseerden mee op fietstocht langs Post '65-architectuur Dukenburg, aan de rand van Nijmegen. In het stadsdeel met zijn typische stempelwijken en bloemkoolbuurten zijn de woonidealen van de jaren '60 en '70 nog altijd goed zichtbaar. De deelnemers maakten kennis met de stedenbouwkundige opzet van Weezenhof, Meijhorst, Tolhuis en Zwanenveld – elk ontworpen vanuit zijn eigen ontwerpfilosofie.

Ook gingen we met architectuurhistorica Mieke Dings op expeditie naar de stadsranden van Nijmegen. Van oudsher herbergt de stadsrand functies waarvoor in de stad letterlijk en figuurlijk geen plek is: vieze werkplaatsen, begraafplaatsen, sportvelden, volkstuinten en discotheken. Onze dorstige zoektocht naar plekken voor woningbouw en recreatie heeft die blik onlangs veranderd. Vanaf

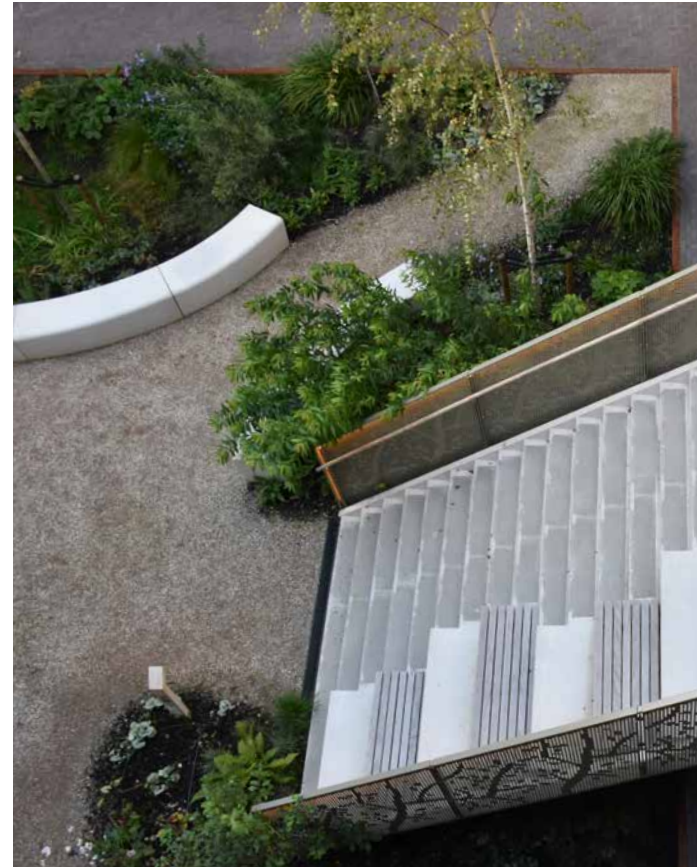
stadseiland Veer-Lent nam Mieke Dings de deelnemers per fiets mee langs oude en nieuwe stadsranden. Aan de hand van prenten, anekdotes en stedenbouwkundige plannen vertelde ze over stadspoorten, rafelranden en bufferzones. Onderweg zagen we hoe de functie en vormgeving van de stadsrand de afgelopen eeuwen veranderde, en daarmee de relatie tussen stad en land.

In oktober doken we tijdens Toen Festival in de geschiedenis van de stadsontwikkeling en het landschap van Nijmegen. Met archeoloog Stephan Mols (Radboud Universiteit) en Mieke Dings (Bureau Dinges) daalden we af van het hoogste punt van de stad naar de oevers van de Waal. Onderweg vertelden ze hoe het landschap door de eeuwen heen zijn stempel drukte op de lokale bouwkunst. De deelnemers leerden van alles over de architectuur en geschiedenis van Nijmegen, van de Romeinen tot nu. Zo vertelden de rondleiders over de relatie die Romeinse bouwwerken aangingen met de rivier en wat de recente omarming van de Waal betekende voor de heruitvinding van Nijmegen als rivierstad. Stadstekenaar Jelko Arts fietste mee en vatte de tour samen in een serie stripteekeningen.

ACN café

In ACN café staan nieuwbouwprojecten centraal die van sociale, maatschappelijke of ruimtelijke meerwaarde zijn voor de buurt. De formule is eenvoudig: we nodigen (landschaps)architecten, stedenbouwkundigen en opdrachtgevers uit om het ontwerp en proces toe lichten aan buurtbewoners, omwonenden en anderen andere geïnteresseerden, op een ontspannen en laagdrempelige manier. Ook worden de deelnemers rondgeleid door het project.

ACN café Stella, foto Olof Middelbeek

De vrijwilligers van ACN café flyeren huis-aan-huis om de directe burens te betrekken. De cafés organiseren we op locatie, in alle hoeken van de stad, en worden druk bezocht door bewoners die we anders niet snel tegenkomen.

In februari stonden vijf verduurzaamde en opgeknaptte maisonnettes in de wijk Lankforst centraal in ACN café. Vier experts gaven bij Nutsschool Lankforst een interessante toelichting op de renovatie, nieuwbouw en

het landschappelijke ontwerp. Directeur Antoine Pekel en projectmanager Mark de Wit – beiden vanuit Woonwaarts betrokken bij het renovatieproject – vertelden over de noodzaak van de grondige aanpak, waarbij 24 maisonnettes volledig gerenoveerd werden en 72 maisonnettes groot onderhoud kregen. Architect Bastiaan Buurman van OpZoom architecten schetste een beeld van het ontwerp van de nieuwbouw, dat zo bedacht was dat de historische as van het Grand Canal van Huize Dukenburg weer herbeleefd kon worden. Landschapsarchitect Rob Aben

'In ACN café staan nieuwbouwprojecten centraal die van sociale, maatschappelijke of ruimtelijke meerwaarde zijn voor de buurt.'

ACN café Stella, foto Olof Middelbeek

vertelde over de groene herinrichting van de ruimte rondom de gebouwen.

Het tweede ACN café was gewijd aan het project Zahra, een markant woongebouw met een opvallend rasterwerk als gevel in de nieuwbouwwijk Hof van Holland, pal aan de voet van brug De Oversteek. John Kusters vertelde over de rol die Stichting Volksbelang speelde in de totstandkoming van het sociale wooncomplex: vanwege het 125-jarig bestaan van de stichting werd een prijsvraag

uitgeschreven voor een betaalbaar, circulair en energiezuinig sociaal huurappartementengebouw. Clemens Nolten van woningbouwcorporatie Talis en Dita List van bouwonderneming Plegt Vos lichtten toe hoe gestegen bouwkosten en de onhaalbaarheid van het toepassen van kalkhennep uiteindelijk leidde tot aangepast ontwerp. Ook bewoner Mark Snippert kwam aan het woord en vertelde over zijn ervaringen tijdens het eerste jaar wonen in Zahra.

Eind oktober deden we met ACN café Stella aan, een sociaal woningbouwproject met een bijzondere binnentuin. Wonen in de autovrije buurt waarin het gebouw ligt, betekent leven tussen veel groen en dichtbij de natuur van het Nijmeegse Rivierpark. Niet voor niet is het project vernoemd naar de kersensoort die in de naastgelegen boomgaard te vinden is. Projectleider Michel Pott van Talis vertelde over de totstandkoming van Stella en de nauwe samenwerking tussen de betrokken partijen. Architect Jelmer van der Veer van Hans Been Architecten en landschapsarchitect Mark van der Bij van MAAK Space gaven een inkijkje in de architectuur en het ontwerp van de bijzondere binnentuin, een plek voor zowel bewoner als dier.

Programmateam

In 2025 bestond het team vrijwilligers van ACN café uit Brigitte Dirksen, Anita Reitsema, Olof Middelbeek, Loes van Boeschoten, Rick Hakkens, Irma van den Heuvel en Moniek Hendriks.

Over ACN

ACN is een Nijmeegse platform voor architectuur en stadsontwikkeling waar bewoners, ontwerpers, beleidsmakers en andere betrokkenen samenwerken aan een inclusief, duurzaam en veerkrachtig Nijmegen. Wij geloven dat een mooie stad maken begint bij ontmoeting en verbeelding, met ruimtelijk ontwerp als verbindende factor. Vanuit die gedachte zetten we ons in om samen onze stad te verbeteren en voor te bereiden op de toekomst.

Dat doen we door mensen, kennis en ideeën met elkaar te verbinden en ruimtelijke uitdagingen te agenderen – zoals de klimaat- en woonopgave en energie- en mobiliteits-transitie – die ons allen raken. We bespreken actuele ontwerpvragestukken in de vorm van lezingen, dialogen, colleges, projecten, rondleidingen, expertmeetings, publicaties en podcasts. Bij ACN staan we voor een gezonde Nijmeegse architectuurcultuur, waar het gesprek over onze leefomgeving vooruitziend, open en constructief gevoerd wordt. Dat gesprek voeren we door mensen met verschillende achtergronden bij elkaar te brengen. Zo maken we de ruimtelijke ontwikkeling van Nijmegen toegankelijk en relevant voor iedereen die daarin geïnteresseerd is.

Netwerkrol

Onze aanpak is lokaal verankerd, multidisciplinair én ruimtelijk breed. We leggen kruisverbanden met diverse vak- en kennisgebieden en richten ons daarbij op de specifieke uitdagingen en kansen van Nijmegen: een sociale, cultuurrijke (universiteits)stad, met een sterk solidair fundament. Een gastvrije woonstad, die net als vele andere steden in Nederland kampt met grote stedelijke ontwerpogaven. ACN positioneert zich als lokaal architectuurcentrum door het sociaal-ruimtelijke DNA van Nijmegen te koppelen aan bredere regionale, nationale en mondiale ontwerpogaven.

Programmapartners

In het programma van ACN staat elk jaar een thema centraal, waarmee we inhaken op de actuele ruimtelijke ontwerpogaven van deze tijd, passend bij de stedelijke ontwikkeling van Nijmegen. Met dit thema brengen we focus aan in ons programma en het biedt aanleidingen om naast onze vaste samenwerkingspartners – lokaal Arthouse LUX, Radboud Reflects en Go Short, en landelijk Architecture Film Festival Rotterdam, CASA en Stichting CoLA – ook lokaal de samenwerking op te zoeken. In 2025 waren dat Club Goud en De Schoenfabriek.

Doelgroepen en formats

De activiteiten van ACN richten zich op een divers publiek: van de geïnteresseerde leek tot het vakpubliek. We stemmen programmaformat, doelstelling en doelgroep op elkaar af en stimuleren ontmoeting en interactie. Dat doen we aan de hand van verrassende programmaformats, maar ook door steeds de juiste programmapartner en zijn achterban te matchen met onze doelstelling. In 2025 kende ons jaarprogramma de volgende herkenbare formats:

- Themareeks: multidisciplinaire programma's, projecten en publicaties over actuele ruimtelijke vraagstukken;
- Stadszaken: dialogen met de stad over actuele ruimtelijke ontwikkelingen in Nijmegen, waarbij belangrijke spelers het podium krijgen en het gesprek aangaan met lokale stakeholders;
- Colleges en filmavonden: verdiepende lezingen en films op het snijvlak van architectuur, kunst en cultuur, toegelicht door architecten, kunst- en cultuurkenners en academici;
- ACN café: laagdrempelige bijeenkomsten voor wijkbewoners en andere geïnteresseerden over net opgeleverde nieuwbouwprojecten die iets teruggeven aan de buurt;
- ACN verkent: wandel- en fietstours onder leiding van lokale stadsgidsen en gastrondleiders;
- Hoog // Diep: longreads, interviews en (beeld)columns die verdieping aanbrengen in het gesprek over de ruimtelijke inrichting van Nijmegen, geschreven door onze stadsredactie.

Bestuur en organisatie

Het bestuur van Stichting Architectuurcentrum Nijmegen houdt actief toezicht op de organisatie, adviseert het projectbureau en is verantwoordelijk voor het beleid van ACN. In overleg met onze subsidieverstrekker gemeente Nijmegen is afgesproken om vanaf 2023 medewerkers van de gemeente geen rol meer toe te kennen binnen het

bestuur van Stichting Architectuurcentrum Nijmegen, om de objectiviteit van bestuursleden en ambtenaren te blijven borgen.

ACN hanteert het ‘bestuursmodel’ als organisatiestructuur. Dat betekent dat het hele bestuurlijke proces in handen is van onze vijf onbezoldigde bestuursleden. Zij voeren bestuurstaken zelf uit en delegeren de uitvoering ervan aan de directeur van het projectbureau. Het bestuur is daarbij eindverantwoordelijk en controleert, adviseert en houdt toezicht. Daarbij hanteert zij de principes uit de Governance Code Cultuur.

Om vernieuwing in de organisatie te borgen hanteert bestuur een rooster van aftreden, en voor de lokale inbedding van ACN denken gemeenteambtenaren mee in de rol van adviseur. Adviseurs denken mee met het bestuur, maar hebben verder geen stemrecht binnen de stichting.

Het bestuur bestond in 2025 uit:

Kurt Gouwy – Kurt Gouwy: voorzitter, architect bij AIR Architectuur en Research

Koen Fleuren – penningmeester, hoofd Huisvestings- en Vastgoedmanagement bij Radboud Universiteit

Nanet Hendriks – secretaris, planontwikkelaar bij Giesbers Ontwikkelen en Bouwen

Jeanneke Bosch – algemeen bestuurslid, bestuursadviseur bij Talis

Maikel de Laet – algemeen bestuurslid, (interim)manager, procesmanager en adviseur bij Maikel de Laet Management & Advies

Het bestuur werd in 2025 geadviseerd door:

Wander Hendriks – stedenbouwkundige bij gemeente Nijmegen

Projectbureau

Het projectbureau is het organisatorische hart van ACN en wordt aangestuurd door de directeur, die verantwoordelijk is voor de alledaagse leiding, programmaontwikkeling en financiële bedrijfsvoering. De directeur legt verantwoording af aan het bestuur en samen bepalen zij de strategie en koers van de stichting.

Het projectbureau bestond in 2025 uit:

Dave Willems – directeur ACN, bestuurslid Stichting Coördinatie Lokale Architectuurinitiatieven

Andy Leenen – communicatie, freelance communicatie-adviseur en tekstschrijver

Camiel Hendriks – programmamaker

Kiki Kolman – freelance programmamaker

Erik de Gans – financiële administratie

Frank Willems – coördinator rondleidingen

In 2025 bedroeg het aantal vaste krachten 1,4 fte (freelancers met jaarovereenkomst) en werd het projectbureau van ACN ondersteund door acht vrijwilligers: Salaheddin al Saleh, Brigitte Dirksen, Anita Reitsema, Olof Middelbeek, Loes van Boeschoten, Rick Hakkens, Irma van den Heuvel en Moniek Hendriks.

Denktank

Kennis en deskundigheid vormen de basis voor een actueel en inhoudelijk verdiepend programma. Daarom betreft ACN professionals met verschillende achtergronden actief bij het bedenken en samenstellen van de programmering. De ACN denktank komt zes keer per jaar bij elkaar in sessies van anderhalf uur, in de periode van maart tot en met september.

De denktank bestond in 2025 uit:

Thea van den Heuvel – architectuurfotograaf bij Thea van den Heuvel fotografie

Koen Geraedts – architect bij Atelier Herbestemming

Mieke Dings – architectuur- en stadshistorica bij Bureau Dinges

Lisa Baltussen – stedenbouwkundige bij gemeente Nijmegen

Bas de Vries – architect en medeoprichter NYMA Makersplaats

Luuk Cornelissen – stedenbouwkundige bij Haskoning Nederland

Cécile Raas – architect bij FLOW Architecten

Ginn Maas – architect bij Level of Detail Architecten

Totstandkoming jaarprogramma

Ons programma wordt vanuit meerdere kanten gevoed, van structurele overleggen met onze vaste samenwerkingspartners tot tips van buiten, verzoeken tot samenwerking en alles wat we zelf oppikken in de media. Het jaarthema en aanvullende programma-ideeën komen verder tot stand binnen onze denktank, de programmaraad van ACN. Denktankleden brengen vanuit hun eigen expertise en via hun achterban onderwerpen in voor programma's.

Het concept jaarprogramma bespreken we in een aanvullende sessie met externe experts binnen en buiten ons netwerk. In 2024 waren dat: wethouder Noël Vergunst, filosoof Selby van Holthe, schrijver Harm Tilman, cultuurhistoricus Leon van Meijel, architect en stedenbouwkundige Margit Schuster en strategisch adviseurs Tim Zwanikken en Joeske Baris. Zo komen we tot een breed gedragen én lokaal relevant jaarprogramma.

Jaarprogramma 2026

Nederland staat voor ingrijpende ruimtelijke uitdagingen die vragen om daadkracht. Wie al een tijd wacht op structurele oplossingen van boven, mist de stille revolutie die onder het oppervlak gaande is. Daar bloeit een radicaal nieuw systeem op van duurzame pioniers. Zelfbouwers, stadsfilantropen, eigenzinnige ambtenaren en vooruitstrevende ontwerpers en ontwikkelaars die vanuit compassie, samenredzaamheid en verbondenheid werken aan de toekomst van Nederland. Een beweging die klein lijkt, maar volgens transitie-experts niet meer te stoppen is.

In het jaarprogramma 2026 *Onderstroom. De stille stadstransitie* geeft ACN de Nijmeegse onderstroom een gezicht. We laten zien hoe zij bijdraagt aan een toekomstbestendige stad. We belichten hoe gedeelde waarden de drager kunnen zijn van een ontwikkeling en vergroten de ideeën van lokale pioniers uit: hoe maak je ze schaalbaar en zorg je dat de bovenstroom ze oppikt? Ook bespreken we de kracht van lokaal beleid – zoals de omgevingsvisie – als katalysator voor verandering.

Communicatie

ACN bereikt een breed publiek in en rondom Nijmegen, met een divers programma dat zowel verdieping als uitdagende vooruitzichten biedt, vaak ingebed in de (lokale) actualiteit. Zo koppelt ACN maatschappelijke thema's aan hedendaagse ontwerpogaven, door een toegankelijk en gevarieerd programma aan te bieden van lezingen, rondleidingen en filmavonden rondom bepaalde thema's uit de architectuur. Door onze evenementen aan te bieden in eigentijdse formats zetten we in op een hoge toegankelijkheid voor een cultureel divers publiek.

Daarbij past een communicatiestrategie die breed inzet op verschillende kanalen om het programma onder de aandacht te krijgen, zowel in print als online. Het programma wordt gepromoot in een maandelijks nieuwsbrief, via onze website en verschillende social media kanalen. Het publieksbereik van deze promotiekanalen blijft stijgen.

Doelgroepen

De evenementen van ACN richten zich op een divers publiek: van de geïnteresseerde leek tot het vakpubliek. We zijn ervan overtuigd dat je een goede stad maakt door lokale opgaven samen en in samenhang aan te pakken. Onze programmering, communicatie en organisatie is erop ingericht om eenieder die dat wil te betrekken bij onze missie. Met actuele thema's en eigentijdse formats

spreken we een cultureel divers publiek aan, op het podium belichten we kwesties vanuit verscheidene perspectieven en met onze programmapartners betrekken we nieuwe doelgroepen. Om drempels te verlagen is de taal laagdrempelig en zijn onze evenementen – mede door ons ‘krap bij kas-tarief’ – betaalbaar voor iedereen.

Onder de geïnteresseerde leek verstaan we een publiek dat geïnteresseerd is in actuele stadsontwikkelingen. Tot deze groep behoren ook bewoners en omwonenden van bouwprojecten waar we aandacht aan besteden, die we bijvoorbeeld bereiken met rondleidingen en ACN café – waarbij steeds nieuwe, bijzondere (woon)projecten op informele wijze worden voorgesteld. Deze doelgroep bereiken we via social media, publicaties in regionale pers, onze nieuwsbrief, online uitagenda's en met onze eerdere programma's. Onder het vakpubliek vallen onder meer professionals uit de bouwwereld, ontwerpers, architecten en stedenbouwkundigen. Deze doelgroep bereiken we via ons netwerk, nieuwsbrieven en sociale media – met name LinkedIn.

Ook bereiken we nieuwe doelgroepen door samen met lokale culturele partners, zoals bijvoorbeeld Radboud Reflects, Go Short en Wintertuin, programma's te organiseren. Deze samenwerkingen stellen ons in staat om actuele maatschappelijke thema's nog beter aan hedendaagse ontwerpogaven te koppelen met onze evenementen, terwijl we ook ons bereik verbreden naar cultureel diverse doelgroepen die ACN (nog) niet kennen.

Reflectie 2025

In de voorgaande jaren heeft ACN vooral ingezet op digitale communicatie om het programma onder de aandacht te brengen. Gedrukt promotiemateriaal wordt enkel ingezet als dit een duidelijke meerwaarde heeft, bijvoorbeeld om omwonenden of buurtbewoners te bereiken voor programma's rondom hun woongebouw of wijk.

Binnen de digitale communicatiestrategie staan de website, een maandelijkse nieuwsbrief en social media centraal. De website fungeert niet alleen als agenda van aanstaande evenementen, maar ook als plek waar wordt teruggeblikt op programma's in toegankelijke verslagen en professioneel beeldmateriaal. Met de maandelijkse nieuwsbrief brengen we ons programma onder de aandacht bij een groeiende groep lezers, wat terug te zien is in de ticketverkoop. Social media worden zowel ingezet om evenementen te promoten, als om achteraf terug te blikken op de inhoud van de verschillende programma's – waarmee het publiek weer naar onze website wordt geleid.

Het bereik van de digitale communicatiestrategie van ACN bleef ook in 2025 groeien. Zo steeg het aantal lezers van

de nieuwsbrief met 109 aanmeldingen, wat een groei van 5,5% betekent. Op LinkedIn steeg het aantal volgers met 217 personen, een groei van 8,4%. Op Instagram steeg de groep volgers met 147 mensen, een groei van 16%.

Bedrijfsvoering

Als platform en netwerkorganisatie heeft ACN professionaliteit, diversiteit en een open houding naar buiten hoog in het vaandel staan. Onze medewerkers en vrijwilligers zijn sterk betrokken bij de doelstellingen van de stichting en komen uit alle hoeken van de vakwereld en samenleving. Dit maakt dat we vol passie en vanuit een brede visie werken aan een gezonde Nijmeegse architectuurcultuur.

Governance

ACN handelt en denkt naar de geest en richtlijnen van de Governance Code Cultuur. Als stichting hebben we een ANBI-status en maken we onze (financiële) jaarverslagen openbaar. Het bestuur is onafhankelijk en houdt actief toezicht op de organisatie, adviseert het projectbureau en is eindverantwoordelijk voor de koers van de stichting. Bestuursleden en adviseurs handelen integer, rolbewust en blijven maximaal drie termijnen van drie jaar aan na herbenoeming. Professionalisering heeft doorlopend de aandacht van het bestuur. Zo werken we momenteel aan het opstellen van een nieuw bestuursreglement en is een reflectie op de culturele codes sinds 2025 een vast onderdeel van ons jaarverslag.

Fair Practice

ACN onderschrijft het belang van een gezonde arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector. Medewerkers van het projectbureau, sprekers, artiesten en overige opdrachtnemers ontvangen een eerlijke vergoeding voor hun werkzaamheden. Omdat ACN een financieel verleden kent van voornamelijk eenjarige subsidies is de stichting momenteel opgebouwd uit freelancers (projectbureau) en een groep betrokken vrijwilligers (waaronder het bestuur).

Om als culturele organisatie verder te kunnen groeien is het belangrijk dat de continuïteit van kennis en kunde binnen ACN verder wordt bevorderd. Freelanceovereenkomsten van beperkte omvang maken ACN weliswaar flexibel in het geval van financiële tegenslagen, maar wat betreft continuïteit kwetsbaar. Daarom heeft het bestuur – mede door de overstap naar meerjarige subsidieaanvragen en ingewonnen advies bij een arbeidsjurist – eind 2025 besloten om over te gaan tot dienstverbanden op het projectbureau. Dat willen we gepaard laten gaan met

een minimale groei van het projectbureau naar 1,7 fte, en idealiter 2,3 fte in de komende jaren. Die ambities hebben we in 2025 uitgewerkt in ons Meerjarenplan 2025-2028. Met een groter projectbureau kan ACN het lokale architectuurgesprek steviger neerzetten en verder toewerken naar organisatiedoelen op (middel)lange termijn. Maar bovenal wil ACN een duurzame werkgever worden waar medewerkers en vrijwilligers zich langdurig willen verbinden en professioneel kunnen ontplooiën.

Diversiteit en inclusie

Binnen de eigen organisatie streeft het bestuur van ACN, voor zover mogelijk, naar een evenwichtige genderverhouding en diversiteit aan achtergronden. Het bestuur hanteert een rooster van aftreden om vernieuwing te borgen. Daarnaast blijven we zoeken naar nieuwe strategieën om onze organisatie eigentijds en inclusief te houden. Dat lukt ons tot dusver deels, omdat de ruimtelijke ontwerp- en bouwsector in Nijmegen van beperkte omvang is. De vijver is niet zo groot, wat mogelijk vraagt om een verbreding van onze scope. Daarom heeft het bestuur in 2025 de missie van ACN opnieuw onder de loep genomen, om op basis daarvan te onderzoeken waar kansen liggen om mensen beter te betrekken bij onze missie. Samen met een externe adviseur willen we komen tot een plan van aanpak, met concrete doelen en acties.

Specifiek zijn we geïnteresseerd in hoe we diversiteit en inclusie beter kunnen verankeren in ons projectbureau (door het trainen van kennis en vaardigheden, en bij een mogelijk toekomstige uitbreiding), onze programmaraad (denktank), via bestuursadviseurs en speciale werkgroepen. We zijn ervan overtuigd dat een kleurrijk ACN ook invloed heeft op een meer divers publieksbereik en onze organisatie nog verder verankert in het Nijmeegse DNA.

Financiën

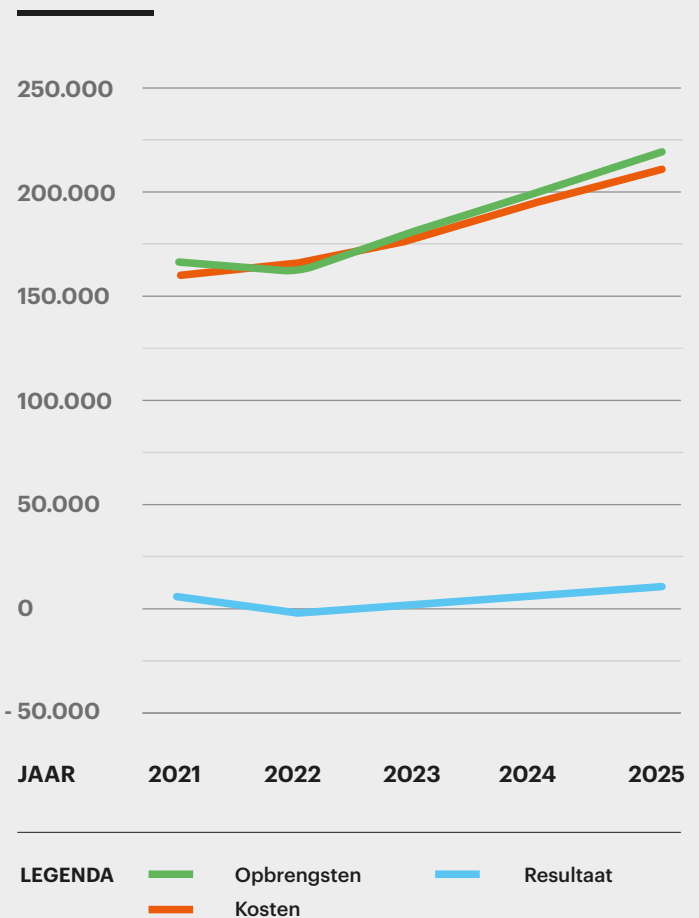
ACN kent een breed financieel draagvlak. De afdeling stadsontwikkeling van gemeente Nijmegen (14,4%) steunt ons met een vaste bijdrage en vormt samen met de subsidies van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie (34,6%) en de Cultuursubsidie van gemeente Nijmegen (9,2%) een belangrijk fundament onder onze stichting. Naast subsidies werd 37,5% van de begroting 2025 gedekt met eigen inkomsten –afkomstig uit sponsoring (21,8%), lidmaatschapsgelden van Bouwkamer Nijmegen (13,6%), en recettes en overige inkomsten (2,1%). Het bestuur en projectbureau van ACN zetten zich actief in voor werving van sponsors en een goed relatiebeheer, door hen actief te betrekken bij de activiteiten en incidenteel om feedback te vragen op de maatschappelijke meerwaarde van de programmering.

Het percentage vaste beheerslasten – vaste kantoorkosten en algemene kosten – omvatte in 2025 20% van de totale lasten, waardoor 80% van de lasten ten goede kwam aan de ontwikkeling en uitvoering van het programma. Door de overgang naar vaste dienstverbanden voor directie en programma zal deze verhouding verschuiven vanwege stijgende algemene loonkosten. Om die kosten in 2026 te dekken wordt het positieve bedrijfsresultaat over 2025 van 3,2% opgenomen in de Reservering arbeidsrelaties. In de meerjarige subsidieaanvragen voor 2027 en 2028 nemen we die kosten mee. Voor een volledig overzicht van het resultaat van 2025 verwijzen we graag naar ons financiële jaarverslag.

Risicobeheer

Om voorbereid te zijn op financiële tegenslagen hebben we verschillende financiële scenario's doorgerekend, waarbij in het meest ongunstige scenario de continuïteit

Winst en verlies ACN 2021-2025 (bedrag in €)

van een aangepast publieksprogramma voor één jaar gegarandeerd is. Dat schept ruimte om nieuwe fondsen te werven en tegelijkertijd zichtbaar te blijven voor ons publiek. Voor de uitvoering van een aangepast programma hanteren we momenteel een reserve van €25.000, die we in 2026 niet verder aanvullen. Het bestuur ziet dit bedrag als een verantwoorde reserve voor financiële calamiteiten.

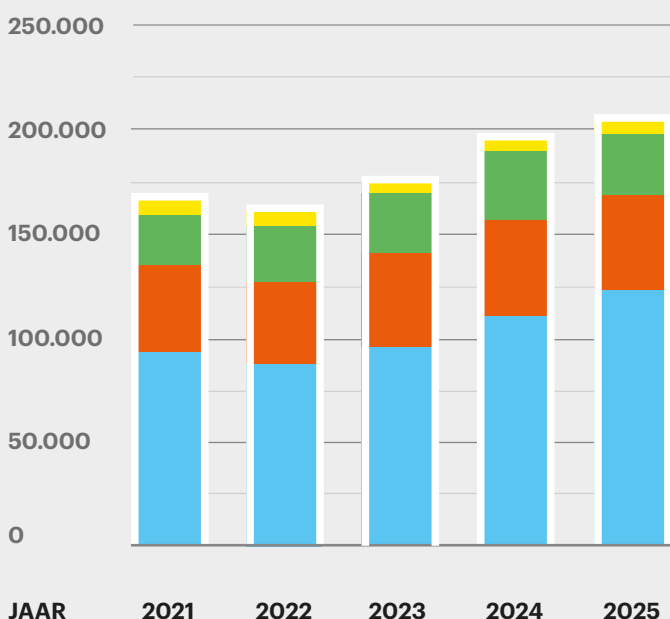
Realisatie jaarprogramma

Ons jaarprogramma *Habitat. De nabije stad binnen handbereik* is grotendeels volgens plan uitgevoerd. Het programma *Een ontmoeting op de brug* werd vervangen door *De binnenstad in verbeelding | Lezingen en theatergesprek over participatie*, in samenwerking met LUX. Aan de programmareeks *Stadszaken* gaven we weer invulling naar aanleiding van de actualiteit, zoals in *Het azc als buurtgenoot*, over het ruimtelijke vraagstuk rondom vluchtelingenopvang. Aan de serie *Ateliersessies* gaven

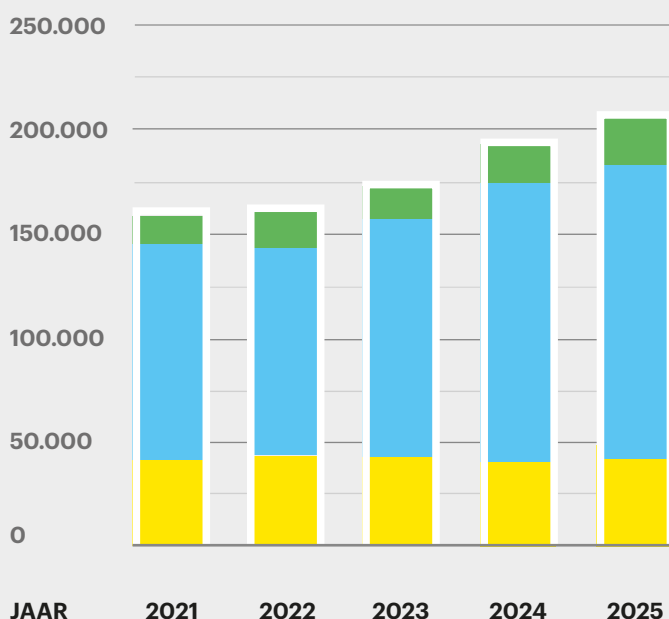
we invulling met Expertmeeting naoorlogs erfgoed Nijmegen i.s.m. Bureau Cultuurhistorie (gemeente Nijmegen) en Masterclass Baksteen: Verbinding, i.s.m. vereniging Koninklijke Nederlandse Bouwkeramiek.

De meeste uren op het projectbureau van ACN werden in 2025 besteed aan operationele taken, programmaontwikkeling en subsidieaanvragen en -verantwoordingen. We merken dat organisatiedoelen voor de langere termijn vaak naar de achtergrond verdwijnen door beperkte capaciteit. Zo liep in 2025 de ontwikkeling van een nieuwe website en het opzetten van een adviestak van jongeren helaas vertraging op, versterkt door een tijdelijke onderbezetting bij communicatie. Daarom willen we de komende jaren het projectbureau laten groeien naar 2,3 fte. Met een sterker programma- en communicatieteam kunnen we het lokale architectuurgesprek steviger neerzetten, onze impact vergroten en ruimte vrijspelen op directievlak voor de strategische doorontwikkeling van onze stichting.

Opbrengsten ACN 2021-2025 (bedrag in €)

Kosten ACN 2021-2025 (bedrag in €)

LEGENDA

- Projecten
- Sponsoren
- Bouwkamer Nijmegen
- Subsidie

LEGENDA

- Bouwkamer Nijmegen
- Programma
- Organisatie

Bezoekersaantallen

Januari

Themareeks	96
Samen wonen in het Stationsdistrict (lezing)	
Bouwkamer	57
Nieuwjaarsbijeenkomst (lezing)	
ACN verkent	20
LIMOS & Spoorbuurt (wandeltour)	

Februari

ACN filmcollege & filmavonden	68/35+
Contextueel ontwerpen: De stad als gezond lichaam (college en podcast)	
ACN café	25
Lankforst (lezing en rondleiding)	
Hoog // Diep	140+
Verliefd op Nijmeegse architectuur (artikel)	
Bouwkamer	47
Melden bij de uitvoerder: CPO Nimma (lezing en rondleiding)	
ACN verkent	20
Estourgie (fietstour)	
Themareeks	66
Woonkansen in de bestaande stad (lezing)	

Maart

ACN college & filmavonden	43/110+
Contextueel ontwerpen: De verwilderde stad (college en video)	
Themareeks	7
Op naar de verzorgingsstad! (co-creatiesessie)	
Bouwkamer	44
De transformatie van Joachim & Anna (lezing en rondleiding)	
ACN verkent	20
Waalsprong-Zuid (fietstour)	
Hoog // Diep	380+
Nijmeegse ontwerpers aan het woord: Bob Romijnders (interview)	
Themareeks	9/43
Buiten spelen in de stad (expertmeeting en lezing)	

April

ACN college & filmavonden	31
The Promise (filmavond)	
Hoog // Diep	1290+
Eyup Sultan Moskee (artikel)	
Ateliersessies	45
Naoorlogs erfgoed Nijmegen (expertmeeting)	
Bouwkamer	52
Melden bij de uitvoerder: Boterfabriek (lezing en rondleiding)	

Themareeks	61
Op naar de verzorgingsstad! (lezing)	
ACN verkent	20
Spraakmakende architectuur (fietstour)	

Mei

ACN college & filmavonden	44
Nieuw idealisme in Japanse architectuur (filmavond)	
ACN café	60
Van Hennephof naar Zahra (lezing en rondleiding)	
Bouwkamer	43
Excursie Eindhoven (lezing en rondleiding)	
Hoog // Diep	215+
Nijmeegse ontwerpers aan het woord: Dominik Kriska en Ermin Jagurdzija (interview)	

Juni

ACN verkent	7
Verborgen plekken #2 (fietstour)	
Stadszaken	46
Het azc als buurtgenoot (gesprek)	
Dag van de Architectuur	100
De binnenstad in transitie (lezing en wandeltour)	
Bouwkamer	44
Melden bij de uitvoerder: Nieuwe Honig (lezing en rondleiding)	
Themareeks	100/90+
Plein voor de stad (pop-up ontmoetingsplek en video)	

Juli

ACN verkent	20
De stad als natuurgebied (fietstour)	
Hoog // Diep	315+
Wat architectuur kan doen voor humane asielopvang (artikel)	

Augustus

ACN verkent	20
Mariënborg en Marikenstraat (wandeltour)	

September

ACN college & filmavonden	91/185+
Contextueel ontwerpen: De kunst van het herbestemmen (college en video)	
Stadszaken	82
De leefwerelden van Winkelsteeg (lezing en gesprek)	
Ateliersessies	43
Masterclass baksteen (expertmeeting)	

Publicaties

ACN verkent

Open Monumentendag (fietstours)	53
Rooie Dorp en Kops Kwartier (wandeltour)	20
Stadsranden Nijmegen (fietstour)	20

Oktober

ACN college & filmavonden

The World According to Weeber (filmavond)

Bouwkamer 49

Melden bij de uitvoerder: Campus Heijendaal
(lezing en rondleiding)

ACN café

Stella (lezing en rondleiding)

ACN verkent

Van stuwwal naar Waal (fietstour) 20

Post '65 (fietstour) 20

Hoog // Diep

Nijmeegse ontwerpers aan het woord: 315+

Ilja van Soest (interview)

De kamerkwestie: op zoek naar woonruimte
en ontmoeting (artikel) 295+

November

ARO Oost

Wonen in een waterlandschap
(maatschappelijke dialoog)

ACN college & filmavonden

Contextueel ontwerpen: Architectuur als
verbinder (college) 22

Hoog // Diep

Dag sloop, hallo transformatie! (artikel) 445+

Bouwkamer

Melden bij de uitvoerder: Stadsschouwburg
(lezing en rondleiding) 45

Themareeks

De waarde van Post '65 (lezing) 94

ACN verkent

Boterfabriek en Waalfront (fietstour) 20

December

Themareeks

De binnenstad in verbeelding
(lezing en theatergesprek) 52

Themareeks

Groeten uit Post '65 (ansichtkaarten) 1.000

Colofon

Teksten, redactie en eindredactie

Architectuurcentrum Nijmegen

Grafisch ontwerp

Rapha Ela

Druk

Janssen Repro

Beeldverantwoording

ACN, tenzij anders vermeld

Subsidieverstrekkers

Gemeente Nijmegen
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie

Hoofdsponsors

Giesbers Wijchen, Poelmann van den Broek,
VanWonen

Sponsors

BPD | Croonen Architecten | Croes Bouwtechnisch
Ingenieursbureau b.v. | Hendriks Bouw en Ontwikkeling
| Hubbers interieurmakers | JVZ Ingenieurs | Van de
Klok BV | Steenhandel Gelsing | opZoom architecten
b.v. | Peutz BV | Rabobank Rijk van Nijmegen | Trebbe
Wonen | Van de Water Bouw en Onderhoud | Van Wijnen
Projectontwikkeling | MWPO | Cuppens +zn | Kondor-
Wessels Projecten | Van Wanrooij Bouwontwikkeling B.V. |
Haskoning Nederland B.V. | Van Kessel Groep

'Het is lang niet vanzelfsprekend dat de stad een rechtvaardige plek is voor spelende kinderen, mensen die een nieuw bestaan zoeken of starters op de woningmarkt.'

Speeltoestel Aldo van Eyck,
Cas Oorthuys/Nederlands Fotomuseum

